

ZILAHILAJOS

A SÁRRÉTI Í-ZÉS ÁLLAPOTA
AZ Í FONÉMA SÁRRÉTI GYAKORISÁGA

CHRONICA BEKESIENSIS

5

Sorozatszerkesztő:
Szatmári Imre

A borítón lévő illusztrációkat készítette:
Timkó Bóbor

ZILAHY LAJOS

**A SÁRRÉTI Í-ZÉS ÁLLAPOTA
AZ Í FONÉMA SÁRRÉTI GYAKORISÁGA**

Békéscsaba, 2011

Szerkesztette:
N. Varga Éva

Lektor:
Szabó József

*„Honnan fogják tudni 100–200 év múlva azt,
hogyan beszéltek Zsadányban meg a Sárréten?”*

K. Nagy Lajos

ISBN 978 963 7219 75 7
ISSN 1787-8640

© Zilahi Lajos, 2011
© Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2011

Kiadja:

Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2011
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1. • Telefon/fax: 00 36 66 323 377
Honlap: www.munkacsy.hu • E-mail: mmm@bmmi.hu
Felelős kiadó: dr. Szatmári Imre megyei múzeumigazgató

I. BEVEZETÉS

ELMÉLETI-MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

A nyelvjárási monográfiák problematikája

A nyelvjárási monográfia problematikáját több szerző tárgyalja saját vállalt feladatának felvezetésében (DEME L., KISS J., SZABÓ J., SZATHMÁRI I.). 1981-ben a szombathelyi nyelvjárási szimpóziumon BENKŐ LORÁND részletekbe menően foglalkozott a témával (A nyelvjárási monográfiák), amit többen egy-egy részkérdés elemzésével egészítettek ki (BALOGH L., GÁLFFY M., KÁLMÁN B., VÉGH J.). A monográfia meghatározása BENKŐ LORÁND előadása és az említett hozzászólások nyomán összeállt (vö. VEABÉrt. II, Szombathely, 1982. Szerk. SZABÓ GÉZA, MOLNÁR ZOLTÁN). A monográfia „egyes nyelvjárási jelenségekről szól” (vö. BENKŐ: i. m. 11; ugyanígy DEME: NyjKérd. 22; KISS J.: MDial. 64), a nyelvjárás jellegzetességét leíró szempontból vizsgálja (DEME: i. m. 27), és „a teljesség igényével lép fel” (vö. SZABÓ J.: A nagykovácsi nyelvjárás. Szekszárd, 1986. 15). A fentiek összefoglalását BENKŐ LORÁND összegezésében így találjuk: „A monografikus jelleg az értem, hogy nagyobb lélegzetű, elvi-módszertani szempontból is jelentősebb, tárgykörében is nyomósabb témát érvényesítő, tárgyaló feldolgozás. Nem anyaggyűjtés, hanem feldolgozás” (vö. DialSzimp. II, 10). Az *i*-zés ilyen megközelítésű monográfiája – a maga problémáival együtt is – FÜR ISTVÁN munkája (vö. Az *i*-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged, 1930).

Miért mondhatjuk ezt? Azért, mert első lépésként „a nyelvjárási monográfiák készítésekor az úgynevezett helyi nyelvjárásoknak az előtérbe hozása szükségeltetnék...” (vö. BENKŐ: i. m. 23). Vagyis a *helyi nyelvjárások í-zésének* összegyűjtése, az anyag csoportosítása, rendszerezése, tanulságai nélkülözhetetlen előmunkálatok a nagyobb összegzéshez, a monográfiához, de a jelenségtanulmányok darabonként nem tekinthetők monográfiának. Jelentőségüket nem csökkenti, hogy kisebb nyelvjárási egységek lenyomatai, hiszen belőlük, anyaguk hasznosításával állhat össze az a hangtani tanulmány, amelyet monográfiának nevezhetünk. Az 1950-es, 60-as évekből BALOGH LAJOS joggal hiányolta (vö. DialSzimp. II, 52), hogy az ilyen, egy-egy településről származó gyűjtésekből, feldolgozásokból kevés szintézis született (vö. KISS JENŐ: A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana. Bp., 1982; uő: Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondatánából. MNyTK. 164. Bp., 1984; SZABÓ JÓZSEF: A nagykovácsi nyelvjárás. Szekszárd, 1986). Így ma annak örülhetünk, hogy egyes vidékekről, nyelvjárasterületekről viszonylag sok *í-ző* anyagot rendszerező gyűjtés rendelkezésre áll a jelenség monografikus feldolgozásához (lásd MURÁDIN L.: NyIrk. XXVII: 34–54).

Az *í-zés* mint szinkrón nyelvjárási jelenség

„Hol lehet az *é-t í-re* változtatni? ezt csak a sárréti vagy e vidéki ember tudja” (Osváth Pál: Bihar vármegye Sárréti Járása Leírása. Nagyvárad, 1875). Ma már sokkal pontosabban válaszolhatunk a kérdésre, hiszen A magyar nyelvjárások atlaszának felhasználásával készült monográfia (vö. IMRE SAMU: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp., 1970) nagy anyagon mutatta meg az *í-ző* nyelvjárások gócait és szélső területeit, az *í* fonéma gyakoriságát, de – más forrásokból is – többet tudunk a jelenség tudományos feldolgozásának módszeréről. Az *í-zés* történeti fejlődéséről is

van egy kitűnő monográfia (vö. PAPP LÁSZLÓ: Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika. Bp., 1963), vannak hasznos publikációk, a jelen munkámban azonban a jelenség történeti kérdéseivel nem foglalkozom. Csak utalok rá, hogy SZATHMÁRI ISTVÁN *í-zéssel* foglalkozó jelenségtanulmányában (vö. Pais-Eml. 473) még joggal írta, hogy „nem oldódtak még meg megnyugtató módon a nyelvjárási monográfiák legfőbb módszertani kérdései: a szinkronia és diakronia megfelelő érvényesítése...”. A kérdés tisztázatlansága sokáig gondot okozott, vitatható megoldások születtek (nem lokalizált történeti adatok beépítése a szemléltetéshez, igazoláshoz), napjainkra azonban egyetértés van a jó megoldást illetően. „Egy nyelvjárás szinkrón állapotának diakrón hátterét megmagyarázni, fölvázolni, benne a fejlődést megmutatni csak úgy lehet, ha nem egy általános nyelvtörténetre építünk, hanem annak a helyi nyelvjárásnak a történetére...” (vö. BENKŐ: VEABÉrt. II, 30). Ennek megfelelően a sárréti *í-zés* ismert 18–19. századi adatai történeti adatnak megfelelnek ugyan, de nem bizonyítanak semmit az *í-zés* kialakulására, születésére nézve. Történeti adatok, de csak az *í-zés* korabeli meglétére. A jelenség eredetére nézve elfogadjuk azt a nyelvtörténeti tételt, miszerint „az *í-zés* jelensége abban áll, hogy a 16. század előtti (bármely eredetű) *é* helyébe *í* lépett” (vö. HORGER ANTAL nyomán FÜR ISTVÁN: i. m. 95), nem ilyen egyértelműen BÁRCZI: MNyÉltr. 248; BENKŐ: NyjTört. 92–93). BENKŐ nyelvjárástörténetében az *í-zés* 17–18. századi meglétéről beszél, ezt a Sárrétről egy évszázaddal későbből többen visszaigazolták (vö: HAJDÚ MIHÁLY Békésről, Molnár Ambrus Nagyrábérről, Kecskés Gyula Püspökladányból, kisebb adattárú anyaggal Békés megye több településéről ZILAHY: MNy. LXXIX: 211–217; Dunántúlról KISS JENŐ: MNyTK. 190: 71; orosházi adatokkal a Dunántúl északi területéről ZILAHY: MNy. LXIX: 508, 511).

A dolgozat vállalt feladata a jelenség sárréti szinkrón állapotának bemutatása, ezért a Sárréthez kötődő történeti *í-ző* anyaggal

csupán szemléltetni szeretném, hogy vidékünkön a mai erős *i*-zésnek 18–19. századi előzményeire is vannak adataink.

Tudatosan beszélek szinkrón feldolgozásról, mert bár kevés 18. század végi, 19. század eleji lokalizált sárréti történeti *i*-zõ anyag is rendelkezésemre áll, de nem elegendõ, másrészt mert ez a szóanyag bizonyosan a mai állapot előzménye, de az *é>i* és más *magánhangzó>i* változására nem bizonyíték. Vagyis a mai zártabbá vált nyelvjárási *i* fonéma 19. századi vésztoi, békési, körösladányi stb. előzményére, nyelvjárásbeli meglétére bizonyították, de nem az az *é>i* zártabbá válás történeti tényének igazolására. A magyar nyelvtörténet nem ehhez a régióhoz kötődő adatai pedig „nem vagy nem szükségszerűen (az adott helyi nyelvjárásokbeli – Z. L.) szóalak előzményei”. BÁRCZI GÉZA egy *i*-zéssel foglalkozó disszertáció bírálatában, hasonlóan BENKŐ (VEABÉrt. II, 20), aki szerint a lokalizált *i*-zõ adat igazolás arra nézve, hogy a mai *i*-zésnek van odaköthető 18–19. századi előzménye, de nem megfelelő egy 16. században lejátszódott változás igazolására.

Az *i*-zés mint szinkrón nyelvjárási jelenség a hajdani Sárrét településein – elsősorban a nyelvjárást beszélő idős emberek beszédében – ma is megvan. A zárt tendencia más jelenségeivel együtt még sok adatban eredményesen vizsgálható, tanulmányozható. Monográfiámban arra vállalkozom, hogy minél nagyobb sárréti anyagon mutassam be az *i*-zést mint a köznyelvi–nyelvjárási szembenállásokban megragadható nyelvjárási jelenséget (vö: SULÁN: MNyj. I, 5).

ELŐZMÉNYEK, EREDMÉNYEK AZ *I*-ZÉS KUTATÁSÁBAN

A korábbi vizsgálatok áttekintése

VÉGH JÓZSEF 1981-ben a szombathelyi dialektológiai szimpozionon a nyelvjárási monográfiákkal foglalkozó hozzászólásában – ahogy BENKŐ LORÁND és mások is – a kiemelt kutatási témák közé sorolta a zárt *i*-zés kérdéseit (vö. VEABÉrt. II, 48. Szerk. SZABÓ GÉZA, MOLNÁR ZOLTÁN). Azon jelenségtanulmányok szerzői (felsorolásukat lásd: *IV. Irodalom – Az i-zéssel foglalkozó tanulmányok, összefoglaló munkák*), akik egy-egy helyi nyelvjárás vagy két-három nyelvjárás adatait vetették össze (ez utóbbira nézve lásd BOLLA: Nyr. 84: 84; SZATHMÁRI: MNny. VI, 27–31), kimondva-kimondatlanul is erre vállalkoztak. Ezen feldolgozások érdeme, hogy az adott településről lényegében a teljes zárt *i*-zõ morfémaállományt összegyűjtötték, ezekhez számottevő többletet az olyan összefoglaló munkák, mint FÜR ISTVÁNÉ vagy IMRE SAMUÉ sem adtak. A Sárrét-vidék szerencsés, mert több helyi nyelvjárásából több szerzőtől gyűjtött és rendszerezett zárt *i*-zõ anyaga van (Békés: SZABÓ ISTVÁN, VÉGH J., VÉGH J. /magnófelvétele, vö. MNyjOlvK./, Biharugra: nyelvatlasz, VÉGH magnófelvétele /vö. MNyjOlvK./, Doboz: nyelvatlasz, ZILAHY /vö. Linguist. 19/, Hosszúpályi: nyelvatlasz /IMRE/, PAPP L., VÉGH magnófelvétele /MNyjOlvK./, Püspökladány: VÉGH /vö. NyatlPr/; ZILAHY /NytudDolg. I; MNny. XCII, 341–351/).

A monografikus feldolgozást illetően rosszabb a sárréti helyzet. FÜR ISTVÁN munkáját nézve azért, mert a Sárrét-vidékről, ahogy SZINNYEI nagy szótára is (vö. MTSz. I–II), kevés közleményből (Nyr., Ethn., NéNy.) kevés innen származó adatot dolgozott fel. Ugyanez mondható el IMRE SAMU összefoglaló munkájáról is: a kilenc sárréti kutatópont közül Hosszúpályi teljes *i*-zõ

anyagával, Biharugra pedig szórványadatokkal szerepel. (Az anyagom azért teljesebb, mert az adattárba felvettem az atlasz szótani lapjairól és a hangtani jelenségek adatait feldolgozó lapokról leírható *í-ző* lexémákat is.) Végül is azt mondhatom, hogy nagy méretű anyagból, valamint frissnek tekinthető gyűjtésekből olyan adattár állt össze, amelyből bemutatható a Sárrét nyelvjárásainak viszonylag pontos közelmúltbeli és mai *í-zése*. Anyag tehát van, feldolgozási modellekkel is rendelkezünk, ezért olyan szintézist remélhetünk, amelyből kirajzolódik a vidék nyelvjárási *í-zésének* viszonylag pontos szinkrón képe.

Milyen feldolgozási modellekben gondolkodhatunk, hogy a sárréti nyelvjárási *í-zéssel* foglalkozó monográfia teljesítse feladatát? Feldolgozási kísérleteknek nem vagyunk híján. Valamennyi rendszerezés azt kívánja elérni, hogy minél áttekinthetőbben mutassa meg a köznyelvi magánhangzó: nyelvjárási *í* megfeleléseket, szembenállásokat (vö. SULÁN: MNyj. I, 5), amelyek nyomán összeáll a nyelvjárási fonémának a feldolgozott forrásokból kimutatható gyakorisága. Az összevetés két komponense (köznyelv: nyelvjárás) adva van, nincs akadálya a dialektológiában általánosan alkalmazott gyakorlatnak: a köznyelvhez való viszonyításnak mint „a nyelvjárások szinkrón leírásában követett módszertani eljárás” (vö. IMRE: FőNyj. 17) alkalmazásának.

Nyilván azt a csoportosítási rendszert és módszert tekinthetjük legjobbnak, amelynek nyomán a nyelvjárási *í*: köznyelvi *í* fonémával szembeni többlete áttekinthetően, számlálhatóan megragadható. SZATHMÁRI a nyelvjárási *í*-nek három szembenállását vette számba (vö. Pais-Eml. 473). PAPP LÁSZLÓ a hosszúpályi nyelvjárási *í*-k gyakoriságának vizsgálatához négy csoportba sorolta a lexémákat (vö. MNny. V, 23–29; hasonlóan FEKETE PÉTER: Nyr. 107: 183; KISS JENŐ: Nyr. 90: 77). Fontos, hogy az *í*-k gyakoriságának számlálásakor vegyük figyelembe a köznyelvi *í*: nyelvjárási *í*

azonosságának adatait is (vö. ZILAH: MNy. XCII: 344). Ennek a jelentőségét akkor értjük meg, ha szemügyre vesszük a dunántúli nyelvjárások hasonló adatait (vö. IMRE SAMUNÁL, KISS JENŐNÉL, SZABÓ JÓZSEFNÉL). Ha Dobozon, Püspökladányban – a monográfia végén – remélem, úgy összegezzük, hogy a Sárrét több más nyelvjárásában is – az *í* gyakoriságának egyik összetevője az, hogy a kny.-i *í*: nyj.-i *í* gyakorisága lényegében azonos, míg a dunántúli nyelvjárásokban a köznyelvben *í-ző* morféma többiségében az *í* megrövidül, értelmezi is, hogy a sárréti *í*: *í* azonosság és a dunántúli *í*: *í* mai megfelelés téríti el a két terület *í-ző* értékeit. Vagyis a dobozi, püspökladányi köznyelvi *í*: nyelvjárási *í* mai lényegi azonosságával szemben a dunántúli nyelvjárásokban készített beszédfelvételek és összegzések azt mutatják, hogy a köznyelvi *í*-k helyén Gércén, Felsőőrön, Mihályiban, Nagykönyiban és a Nyugat-Dunántúl falvaiban (vö. Népi beszélgetések Vas megyéből. Szombathely, 206. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN) rövid *i*-t találunk, lényegi különbséget mutatunk ki. Úgy látom, hogy a kny.-i *í*: nyj.-i *í* megfelelés feldolgozása lényegi kérdés, mert a köznyelvi: nyelvjárási összevetésből tartalmi mutatóhoz jutunk. Az azonosság a Sárréten növeli az *í* fonéma gyakoriságát, a Dunántúlon ellenkezőleg. Számbavételükkel olyan adatokhoz jutunk, melyeknek szerepe van az említett nyelvjárások *í-zésének* pontos minősítéséhez.

Nyilvánvalóan az a legjobb módszer, amelynek alkalmazásával a legtöbb hasznosítható, összevethető adat kerül a jelenségtanulmányba, monográfiába. A sárréti gyűjtőknek-feldolgozóknak be kell mutatniuk a kny.-i *í*: nyj.-i *í*, a kny.-i *é*: nyj.-i *í*, a kny.-i *í*: nyj.-i *í* adattárát, és azt is, hogy a más magánhangzó vagy hangkapcsolat: nyj.-i *í* megfelelés csak kevés szembenállásban van meg, alig néhány példája aktív (vö. *ínnye, pihés, verítik; boibí; amír, mír* 'miért', *sēmennyír; földmíves, síjyed, szörnyikézik* stb.). Ezek mellett rendszerezetten be kell mutatniuk az *í-ző* szuffixumok csoportjait

is. Részint azért, mert a sárréti nyelvjárásokban a kny.-i é: nyj.-i *í* megfelelés hatására az *é*-t tartalmazó toldalékokat is általánosan *í*-zve használják, másrészt, mert itt a felszólító mód e. sz. 3. személyű -(j)ék ragjában az ikes és nem ikes igékben egyaránt *í*-ző alakot használnak (*ëgyík*; *mënnyük* stb.). Ezeknek is szerepe van abban, hogy a köznyelvi: nyelvjárás *í*-k értékei, valamint a dunántúli nyelvjárások mutatói nagyban eltérnek a sárréti értékektől. Ha minden részletre figyelni akarunk, akkor sok helyzetben előforduló, sokféle *í*-ző adat besorolását el kell végeznünk.

Tudjuk – én is utaltam már rá –, az *í*-ző anyag rendszerezésére többen kísérletet tettek. Modelljeik elfogadhatóak, kisebb-nagyobb *í*-ző tömbök anyagának összevetésére alkalmasak (PAPP L.: MNny. V, 23–39; SZABÓ ISTVÁN: MNny. III, 275–304; SZATHMÁRI: Pais-Eml. 472–479; ZILÁHI: NytudDolg. 1.). Legkorszerűbbnek mégis IMRE SAMU módszerét tekintem, mert az atlaszból kigyűjtött *í*-ző adatok legáttekinthetőbb rendszerét adja. IMRE módszerével, rendszerezési gyakorlatával minimális hibaszázalékkal számba vehető, hogy „milyen hangtani megfelelések, más fonémák és hangkapcsolatok terhére a köznyelvhez viszonyítva milyen mértékben növelik az *í*-ző morféma számát” (vö. MMNyjR. 95). IMRE mintát is adott módszerének és feldolgozási modelljének hasznosítására. FÜR ISTVÁN munkája érték, az anyag szócikkekben történt bemutatása azonban nem praktikus, nem követendő (betűrendbe szedte a kigyűjtött *í*-ző szavakat; szócikkekbe rendezte a morféma *í*-ző adatait és a forrásokat). IMRE munkája alkalmasabb a kigyűjtött *í*-ző adatok bemutatására és felhasználására.

Végül az a kérdés, hogy a korábbi és legfrissebb jelenségtanulmányok és monográfiák ismeretében milyen módszerrel dolgozzam fel a mások és magam gyűjtötte, már bemutatott, valamint a még fel nem dolgozott *í*-ző szóanyagot, morfémaikat?

Arra törekszem, hogy az adattár minél pontosabban bemutassa az *í* fonéma gyakoriságát, következésképp, hogy a nagy tömbök

adatai mellett a kisebb adattárú megfelelések *í*-ző anyaga is minél teljesebb legyen. Ezért minden olyan morféma felveszek, melyet a helyi nyelvjárások itt *í*-zve használnak. A tájszavakbeli *í*-ket éppúgy, mint a köznyelvi *í*-kkel azonosan ejtett hosszú *í*-ket.

A tájszavakbeli *í*-k felvételét az indokolja, hogy két csoportjuk az *í* gyakorisága szempontjából feltétlenül érdekes. Az egyik csoportjuk a valódi tájszavak *í* fonémát tartalmazó tagjai (*gürdiny*, *vígáj* stb.), a másik tömb a jelentésbeli tájszavak tömbje (a *fírég* néhány jelentésében nem tájszó, csak *í*-ző morféma; a *fíreg*~*fírég* 'rák'; 'szeméthal'; 'farkas' jelentésben azonban tájszó). Meggondolandó az *í*-zés révén született nyelvjárás homonimák felvétele is (vö. *bír* ige: 'tud, képes vmire' *bír* 'bér'; *víg* 'jókedvű': *víg* 'végt/vászon/' stb.).

Rendszerezett bemutatásukat az összefoglalás tartalmazza.

Szemponatok az *í*-zés vizsgálatához

Sokan sokféleképpen válaszoltak a kérdésre: minden megközelítésnek az az alapproblémája, hogy milyen gyűjtött anyagból, milyen közlési módszerrel dolgozható fel gyakorlatiasan az *í*-zés mai állapota. További kérdés, hogy a felgyűjtött, rendszerezett anyagot miként, hogyan lehet többféle megközelítésből megváltani. Közel hetvenöt évvel ezelőtt FÜR ISTVÁN azt tartotta, hogy „lehetőleg teljes számban való összegyűjtése mindazon a mai köznyelvben *é* hangú szavaknak és szuffixumoknak, melyeknek mai nyelvjárásainkban *í*-ző változatuk van” (vö. FÜR: i. m. 5). Az ezt követő munkákban finomabb, még szakszerűbb igények szerint variálódnak a tudományos tennivalók. SZATHMÁRI három *í*-ző nyelvjárás anyagának összehasonlítása után azt javasolta, hogy össze kell gyűjteni „az *í*-ző terület minél több pontján egy-egy helység lehetőleg teljes anyagát” (vö. MNny. VI, 28). A speciálisabb feladat teljesítéséhez – mint látjuk – még több kell. Az egyik *í*-ző góc három külön-

böző pontján fekvő nyelvjárás (Békés, Hosszúpályi, Kisújszállás) *í-ző* anyagának összevetésével lényegi hasonlóságot tárt fel, ezért valószínűsíthető, hogy az egymással szomszédos vagy közeli helyi nyelvjárásokból még inkább hasonló morfémaállomány áll össze (vö. BOLLA: Nyr. 84: 84; KISS J.: Nyr. 90: 6).

A lényegi hasonlóság nem azonos – ez az eddigi összevetések egyik tanulsága – a teljes azonossággal. Ezt mondja SZATHMÁRI is, mikor arról beszél, hogy „az *í* fonéma funkcionális terheltsége nem azonos valamennyi *í-ző* nyelvjárásban” (vö. i. m. 130). Különösen igaz ez, ha számításba vesszük, hogy mindhárom szerző (PAPP LÁSZLÓ, SZABÓ ISTVÁN, SZATHMÁRI ISTVÁN) más terjedelmű, más témájú anyaggal dolgozott (a békési anyagban vizsgált 164 *í-ző* lexéma például csak kétharmada a Hosszúpályiból való 232 lexémának). Az összevetések a belső arányokról, az *í-ző* morfémaállomány változásáról, a szuffixumok *í-zés*ének különbségeiről stb. sok mindent felszínre hoztak. Kisebb *í-ző* tömbök morfémaállományának vizsgálatával még közelebb juthatunk ahhoz, hogy ne csak magasból lássuk egy-egy nyelvjárásban a jelenség állapotát. Frissebb merítések és számlálások más nyelvjárásokból is hoztak hasonló tapasztalatokat: „terjedőben van az a felfogás, miszerint a kárpátaljai magyar nyelvjárások egységesen zárt *í-zők*” (vö. HORVÁTH KATALIN: DialSzimp. II, 262), de csak „magasról nézvést”. Rámutatott ugyanis arra, hogy az *í-ző* tömbökben az *í-ző* nyelvjárásokkal együtt élnek nem, vagy csupán gyengén *í-ző* helyi nyelvjárások is. (Hasonlóan MURÁDINNÁL: i. m. 35; MÁRTON GY.-NÁL: MNyj. X: 63–83, MNyj. XV: 41–50.) Ilyen tények felmutatásához további feltárások szükségesek.

Sokféle vizsgálat és anyag kell tehát ahhoz, hogy minél teljesebben mutathassuk be, hogy rendszerezhessük a szinkrón állapot adatait. Akkor is így van ez, ha – mint ahogy többször utaltam már rá – csak a jelenlegi állapot, az *í* fonéma mostani gyakoriságának, megterhelésének bemutatására vállalkozunk. Többoldalú

megközelítésre van szükség, ha szeretnénk elérni, hogy több metaszemben, több helyi nyelvjárásból gyűjtött anyaggal mutassuk fel a sárréti *í-k* gyakoriságát. Jó merítésű anyagból, pontos számlálással deríthető csak ki például, hogy azonos jelenségen belül milyen különbség lehet „a jelenséget hordozó morfémaállományában” (vö. IMRE: MMNyjR. 121). Alapos vizsgálathoz elengedhetetlen a gondosan gyűjtött, összeállított anyag, a feldolgozás módszerének jó megválasztása.

A funkcionális terheltség vizsgálata azt kívánja kideríteni, hogy „hány szóban, szuffixumban jelentkezik” az *í* (vö. PAPP L.: MNny. V, 24), még egyszerűbben: „hány morfémaiban” találunk ma *í-t* (vö. DEME: NyjKérd. 88; IMRE: MMNyjR. 45), csak hogy az egyszerű képlet alkalmazásához – a helyi nyelvjárások és a nagyobb területről merítő feldolgozások tanulsága szerint – különböző megközelítésekkel még plasztikusabban megmutatható, leírható a jelenség természetrajza. A helyi nyelvjárás feldolgozásokból, de az összefoglaló munkák következtetéseiből is nagyobb területről rengeteg adatot ismerünk meg az *í-zés* adottságaiból, a jelenség egy-egy területen feltárt következtetéseiből és másságából, mégis azt mondhatjuk, hogy a különböző mutatók ismeretében is további feltárások kellenek, mert az *í-zés* napjainkban egyre kisebb használói körbe húzódik vissza, a szemünk előtt szivódik fel. Nem sokáig lesz kutatható.

Az *í-zés* „a zárt tendencia központi tagja” (vö. DEME: NyatFunkc. 180), minden, a jelenséget vizsgáló tanulmánynak ez a rezüméje. Ahogy azt irodalomjegyzékünk is mutatja, az *í-zés*ről ennek a korpusznak a nyomán tudunk legtöbbit a fonéma nyelvjárás gyakoriságáról. DEMÉHEZ hasonlóan többen úgy mérték vagy tapasztalták, hogy „a nyelvterület nagy részén ... az *í* jóval gyakoribb, mint a köznyelvben; az erősen *í-ző* területeken pedig a köznyelvnek többszöröse” (vö. IMRE: MMNyjR. 126; hasonlóan

HEGEDŰS ATTILA: MDial. 393; JUHÁSZ D.: Nyjaink. In: A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. Bp., 2002; KÁLMÁN B.: MMNyj. 25), ez az eredmény pedig a zárt *i*-zésnek, ennek az idős falusi emberek nyelvjárási beszédében ma is eleven jelenségnek köszönhető. Az atlaszadatok mellett a helyi nyelvjárások *i*-zését feldolgozó jelenségtanulmányok szerzői ugyanezt igazolják vissza (vö. IMRE: FőNyj. 42; KISS J.: MihNyjVált. 33; ZILÁHI: Linguist. 19: 135 /Doboz/; uő: MNy. XCII: 345 /Pl/). Két nagy tömbje mellett (hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben előforduló zártabbá vált *i*-k) a harmadik sem kisebb súlyú, de más megközelítést igénylő csoport: a szuffixumok előtti és a szuffixumokbeli *i*-k csoportja.

„Az *ö*-zés bomlása ma erősebbnek látszik, mint az *i*-zésé” – írta IMRE SAMU az 1970-es évek elején (vö. ÁNyT. VIII, 92). Én ma úgy tapasztalom, hogy az erősen *i*-zű sárréti nyelvjárásokban más a helyzet: városokban, a tanuló ifjúság körében nagyon ritkán hallható, falvakban – különösen az idős emberek beszédében – viszont alig-alig bomlott meg a jelenség. Falun, a nyelvjárási beszédben csupán egy-egy helyzetben tapasztalható a bomlás: például az ikes igék felszólító mód e. sz. 3. személyű *-ék* ragos alakja általánosan *i*-zű (*égyík*), a nem ikes igék használatában viszont kettős alakok használata jelzi a bomlást (vö. *ménnyen~mennyík*, *tögyen~tögyík* /rúlla/, *vögyen~vögyík* stb.). A sárréti nyelvjárások többségében a bomlásnak ez az adata nem befolyásolja számottevően az *i*-zés állapotát. Messze vagyunk attól a helyzettől, amikor „az *i* fonémák alárendelt helyzetben fordulnak elő”, ezért „a nyelvjárás már nem *i*-zű” (vö. SZATHMÁRI: MNy. VI, 130). Ez az állapot itt még nem jellemző, különösen a két meghatározó tömbre nézve (vö. *é* : *i* hangsúlyos helyzetben; hangsúlytalan helyzetben), ezért valószínű, hogy az *i*-zés csak a nyelvjárást beszélők elfogyásával szűnik meg egészen. Ez a kör ma egyre szűkül és korosztályi kötődésű.

Arra törekszem, hogy a zárt *i*-zés adatait a jelenség súlyának megfelelően minél átfogóbban mutassam be: a nyelvatlaszból, a

Sárréti tájszótár céduláiról, az új beszédfelvételek anyagából minél több adattal szemléltessem a fonéma mindkét helyzetbeli gyakoriságát. (Nem látom lényegi okát annak, hogy a hangsúlyos helyzetbeli adatokat egytagúakra és többtagúakra bontsam.) Lényeges, hogy a morféma minél többet mondjon el saját magáról, ezért megadom – a települések nevének rövidítésével – sárréti előfordulásának helyeit és egy-két alakváltozatát. Ha az *i*-zű alak mellett valahol *é*-zű is felbukkan, azt is bemutatom.

Az *i* fonéma nyelvjárási gyakoriságát kisebb adattárú jelenségek is alakítják. Ezek is töbnyire egy képzőmozzanatos eltéréssel növelik a hang gyakoriságát, adattárunk azonban kisebb, mint a zártabbá válás hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli tömbjéé. Kisebb adattárral bíró, mégis fontos adatokról van szó. Kettőt érintek közülük annak szemléltetésére, hogy az *i*-zű lexémák adattárának terjedelmét kis adattárú példák is gyarapítják. További adatgyűjtés és vizsgálat szükséges például azon *i*-zű lexémák körében, amelyek több jelentésben használva is mindig *i*-zűk (vö. *fíreg* 1–6, *ilet* 1, 2, *írkézík* 1, 2, *píze* 1, 2 stb.) Ezek a kisebb számú adatok is növelik az *i*-k gyakoriságát, ennyit tudunk ma, nincs adatunk azonban arra nézve, hogy egy nyelvjárás csoporton belül vagy egy vizsgált régióban milyen ezek tényleges súlya. Ugyancsak kevés adatunk van arról is, hogy egy-egy vizsgált területen mennyire következetes egy-egy morféma *i*-zése: a *dílnék* (égtáj) Magyarhomorog (vö. Végh: SárNépm. 62); *fírfít* (uo.), *venyégík* (vö. uo. 84, Biharugra); *szekriny* /Kismarja/ (Tő) stb., ugyanis a sárréti nyelvjárásokban ezen morféma nem általánosan *i*-zűk. (Más nyelvjárás terület *i*-zű morfémaállományától még inkább eltérnek a sárréti: a gércei *gém:gím*, *kudgim*, *gíměskut* stb. adatnak a Sárréten csak *é*-zű adatait találjuk.) Igaza volt IMRE SAMUNAK, mikor azt írta: „az *i*-zű morfémaállomány a különböző nyelvjárásokban már eleve igen eltérő lehet” (vö. MNyRétegz. 68). A nyitott kérdésekre pedig az

i-zhető és ténylegesen *i*-ző morféma vizsgálatával, újabb gyűjtésekből származó adatokkal lehet pontosan válaszolni. Ezért az *i* fonéma különböző nyelvjárásokbeli gyakoriságának felderítéséhez eddig számba nem vett helyzeteket is meg kell vallatnunk, nélkülkük nem tudunk új értéket hozzáadni a fonémagyakoriság ismert eredményeihez.

Szinkrón vizsgálatokban be kell mutatni a tájszavakban mutatózó *i* többletet is (vö. IMRE: FőNyj. 17; KISS J.: Nyr. 90: 76), vizsgálatunkkal nem mindenütt találkozunk az ismert *i*-zés tanulmányokban, holott csak a valódi tájszavakbeli *i*-knek nincs köznyelvi „ellentett” párjuk – DEME: *csírke* ’kaszálás után összehúzott kis szénacsomó’, vele szemben áll a kny.-i jelentésű, csak a nyelvjárásban hosszú *i*-vel (*i*>*i*) ejtett *csírke*; ugyanígy a *derik* ’testrészt’: *derik* ~ *dërik* (vö. Károji *derik*); *másít*: *másít* ’(tehén) elvetél’ stb., valamint a földrajzi nevekbeli, különböző hangjelenségektől alakított *i*-ző adatok (vö. *Szörítje* ~ *Szörítje*), *Dáríttye* (vö. SZABÓ T. ATTILA: Tállózás a múltban. Bukarest, 1985. 59) –, pedig révükön is – valószínűleg jobban, mint gondoljuk –, sok többlet terheli a fonémát. Tehát helyük van az adattárban. IMRE úgy építette be őket, hogy „a köznyelvben is megtalálható szavakat, meg a valódi tájszavakat ... típuson belül a felsorolásban elkülöníttem egymástól” – írja (vö. FőNyj. 17).

Nyilvánvaló tehát, hogy más, kisebb számú *i*-ző lexéma adattait is – tehát a tájszavakét is – számba kell vennünk ahhoz, hogy a fonéma nyelvjárási növekményét minél pontosabban összegezhessük. Bizonyosnak látszik, hogy a nyelvjárási *i*-k gyakoriságát a Sárreten elsősorban belső pusztulás csökkentti. Az *i* fonéma kisebb mértékű csökkenése itt is tény, de sem a mértéke, sem a tényleges adatai nincsenek még feltárva. Nem olyan természetű csökkenésről van szó, mint amilyenről a dunántúli nyelvjárásokbeli *i*>*i* változás kapcsán tudunk. Nagyon kevés példán itt is kimutatható az *i*>*i* rövidülés (vö. kny.-i *i*: nyj.-i *i*: *killóndik*, *minusz* /két fok/,

nyirëtyházi, *piritós* ~ *piritus* stb.), de a kny.-i *i* ~ nyj.-i *i* azonosság és a kny.-i *i*: nyj.-i *i* nyúlás adatai mellett ezek elhanyagolhatók (vö. ZILAH: MNy. XCII, 344–345). Nem így azok a példák, melyek a nyelvjárások pusztulása révén vesznek el. Nem kis számú, de még pontosan számba nem vett, különböző természetű adatról van szó: jelentésvesztés miatt (*firëg* ’farkas’); szójárások használatának ritkulása, kivészése miatt (vö. – *Jóu-ëtvágyat!* – *Rísze lëgyëm benne!*); szólások pusztulásával (*Hat hújjik a fírgesse!*) stb. A nyelvjárásokban tehát külső hatásra akkor is korrodálódik az *i*-ző morféma-állomány, ha a dunántúli nyelvjárásokéhoz hasonló *i*>*i* változás nem gyéríti is az *i*-ző morfémaikat.

Az *é*>*i* zártabbá válás sajátos adatszoportja az, amelyekben az *é*>*i*>*i* változás *i* ~ *i* váltakozásban vagy *i*-ző végeredményben állapodik meg. Ismert, hogy egy-egy „hangnak több képzőmózanatos eltérést mutató párja van...” (vö. DEME: NyjKérd. 92), ezért „a zárt *i*-ző adatok rövid *i*-ző realizációit” is számba kell vennünk (uő: NyatlFunk. 108, 151). Ez a változássor belátható és jól követhető történeti magyarázat nélkül is, ezért csak a kny.-i *é*: nyj.-i *i* szembenállás tényét regisztráljuk és rögzítjük: *belindek*, *bodri* (bodrë), *cidrus*, *csiricsári*, *delin*, *idësanyám*, *idësapám*, *imint*, *krizantin*, *lipkëd*, *Riheli derékba* ’révhelyi’ (hn) /Dv/, *Rizug* ’révzug’ (hn) /Pl/, *szürdik* stb. A hosszú és rövid *i*-s adatok váltakozása is (vö. *belindek* ~ *belindek*, *idësapám* ~ *idësapám*, *lipkëd* ~ *lipkëd* stb.) sok példában folyamatosan tetten érhető.

Nem szerencsés viszont, ha a más-más eredetű *i*-ző adatok öszszemosódnak, ahogy néhány feldolgozásban látjuk: ha a zártabbá vált, majd megrövidült példák (vö. *billëg* ’bélyeg’ *idës*, *enyim* stb.) a csak rövidülés révén *i*-ző adatokkal keverednek: *bizik*, *kin*, *viz* stb. Nagyobb adattára van az *é*: *i* ~ *i* váltakozásnak az erdélyi nyelvjárásokban (vö. MÁRTON: MNy. X, 63–83; MURÁDIN: NyIrK. XXVIII: 35, 37, 44), a Dunántúlon pedig az *i*: *i* megfelelésnek (rövidülésnek)

(vö. BACHÁT: MNyj. XLI, 33; KISS J.: MihTsz. 10; SZABÓ J.: NkNyj. 41). Erről részletesebben az összegezésben szölok. Az *é: í~i* megfelelés és váltakozás adatai között célszerű számba vennünk a *fejibe* 'viszonzásul vmiért', *részibe* 'kialkudott hányadért', *vőüggvit* 'a furunkulus közepét', a *zőüggvire való* <paszúj>, *gelebibe* stb. típusú adatokat, melyek bizonyíthatóan azonos csoportba valók a *kezibe*-típusú példákkal. Belátható, hogy a *fejibe* vette: a munka *fejibe* adatokban azonos minőségben van jelen a *fejibe* szerkezeti elem, ahogy az *ű részibe*, *részibe szette* adatokban a *részibe*.

A *kezibe*-típusú birtokos személyjeles adatok megítélése, sorsa problematikusabb. Nagy tömegű adatról van szó, az is igaz, hogy számbavételükkor különböző nyelvjárásterületeken egyaránt túlsúlyban levő szembenállásról beszélhetünk. Első látásra arra gondolhatnánk, hogy az *é>í>i* alakulást mutató adatscsoport egyikéről van szó. „Szinte biztos ugyan, hogy bizonyos esetekben a mai *i*-nek *í* a közvetlen elődje, de legalább ennyire biztos, másokban nem” (IMRE SAMU magánleveléből). Történeti adatokkal is indokolta, hogy miért nem sorolná be ide ezeket az adatokat, fontosnak mégis azt a mondattöréket tartom, amelyben indokoláskor visszakanyarodott a szinkroniához. Úgy látta, hogy „következésképpen rövid *i*-vel jelentkezik ez az igen gyakori típus ott, ahol az *i* rövidülése kivételesen ritka” (vö. i. h.). A Sárréten pedig – lásd a fenti adatokat – „az *i* rövidülése kivételesen ritka”. (Ide vonatkozóan lásd még ZILÁHI: MNy. LXXIX, 215–216.) Szinkrón létezésük, tömeges előfordulásuk különböző adottságú nyelvjárásterületeken tény, célszerű besorolásuknak egyik jó példája FEKETE PÉTER feldolgoása (vö. Nyr. 107: 188).

Hová célszerű besorolnunk az *e/ë/: i* megfelelés adatait? Az *e/ë/: i* megfelelés (vö. *cinigém*, *girizd*, *tengiri*, *ugyi* stb.) adattárát két toldalék (vö. *gyermekik* ~ *gyermékik*; *észéd-i* stb.) nyelvjárási *i*-zése úgy megnöveli, ahogy az *í* fonémáét az *ikes* (és *iktelen*) ígék

felszólító mód e. sz. 3. személyű személyragjának *i*-zése: (*égyik*: *aggyik*). A *gyermekik*-típus *i*-je csak palatális hangrendű morféma-khoz kapcsolódva fordul elő, az *-e* kérdőszócska palatális és veláris hangrendű szavakhoz egyformán *ë/e* ~ *i* alakban kapcsolódik (vö. *észéd-i*: *látod-i*). Mindkét csoportban gyakori az (*e/ë* ~ *i(í)*) váltakozás (*gyermekék* ~ *gyermékik*: *észéd-e* ~ *észéd-i*: *látod-ë* ~ *látod-i*). Mindkét toldalékbeli szembenállás adataira oda kell figyelniük: gondosan meg kell vallatnunk az adatsorokat. Az összegezésben visszatérek az általánosítható tapasztalatokra.

Az *i*-ző nyelvjárási régiók, az *i*-zés gócai

Ha szemügyre vesszük irodalomjegyzékünket, feltűnik, hogy a helyi nyelvjárások *i*-zésével foglalkozó jelenségtanulmányok nem egyenletesen szóródnak, nagyok a különbségek egy-egy terület lefedettségében (lásd Békés, Doboz, Gérce, Hajdúhadház, Hosszúpályi, Kisújszállás, Martos, Mihályi, Püspökladány, Tiszaszőlős). Igaz, ez a sor fontos, a mai határokon túli területek feldolgoásaival is kiegészül: Csík és Gyergyó, Fekete-Körös völgye, Nagyszalonta, Vashosszúfalu; Kárpátalja; Vajdaság, mégis azt mondhatjuk, hogy az *i*-zés ismert monografikus leírásaiból keveset tudhatunk meg a jelenség nyelvjárásterületenkénti, nyelvjárási régiókénti erősségéről, a fonéma gyakoriságáról. Hosszabbra nyújtható a sor, ha a nyelvjárási atlasz kutatópontjain felvett anyaggal kiegészítjük, vagy legalább hasznosítjuk IMRE SAMU monográfiájának a nyelvjárási *i*-k gyakoriságára vonatkozó megállapításait (vö. MMNyjR. 111–126). (Nem a monográfia hibája, inkább csak a lehetőségeit jelzi, hogy a sárréti kilenc kutatópont közül csak kettőnek az *i*-ző anyagát dolgozta fel, igaz, Hosszúpályiét teljes egészében bemutatja; vagy az, hogy csak 109 lexéma adatait vizsgálja stb.) A helyi jelenségtanulmányokkal pedig az a gond, hogy általában csupán a *zárt i*-zés anyagát dolgozzák fel, a más megfelelésből,

szembenállásból eredő többlettel nem foglalkoznak. IMRE munkája a vizsgált anyag áttekintésében, elemzésében precíz, mozgásterét a morfémák kényszerűen leszűkített száma, valamint a kutatópontok száma határozta be erősen. A fentieket nézve azt mondhatjuk, hogy van néhány fontos régebbi és későbbi gyűjtésű adattárunk, hasznosítható elemzéseink, de nem annyi, amelyről azt mondhatnánk, hogy belőlük mindent megtudhatnánk ennek a ma már csak a nyelvjárást használók beszédében élő hangjelenségnek a természetrajzáról. Mindenesetre adattárunkra nézve állíthatjuk: a Sárret több mint 50 nyelvjárásából – tehát lényegében minden sárreتي településről – van több-kevesebb *í-ző* adatunk. Szűkebb ugyan a vizsgált régió területe a Tisza–Körös-vidéki régiónál, a mentett anyag azonban gazdagabb, elemzésre-vizsgálatra alkalmasabb.

FÜR ISTVÁN monográfiájának bevezetésében egyik céljának azt tette meg, hogy „lehetőleg pontos megjelölése azon községeknek vagy vidékeknek, ahol ezen *í-ző* változatok ma használatosak” (vö. i. m. 5). A rendelkezésére álló, hiányos merítésű anyagból arra a következtetésre jutott, hogy „a gyakoriság két góc körű csoportosul: az egyik Vas megye, a másik Biharmegye” (vö. i. m. 100). Sommásan ez igaz is, a későbbi, nagyobb anyagot elemző feldolgozások azonban ezt a képet – a magyar nyelvjárásokra nézve – bővítik, pontosítják (vö. IMRE: MMNyjR. 111–126; ugyanígy FODOR K.: MDial. 333; JUHÁSZ D.: uo. 288). (Történeti anyag vizsgálata után a két keleti gócot PAPP LÁSZLÓ már korábban kimutatta, vö. Pais-Eml. 71.) IMRE vizsgálatai megerősítették az északkeleti gócot (Szamos és Kraszna mente), azt is, hogy a FÜRTŐL jelzett Vas megyei *í-zés* az észak-dunántúli erősen *í-ző* sávnak csupán egy kis szakasza (vö. i. m. 112). Ami viszont a Sárret-vidéket közelebbről érinti, IMRE térképén jól látszik (vö. i. m. 120), hogy hat kutatópont (Biharugra, Doboz, Dévaványa, Furta, Hosszúpályi, Szerp) erősen *í-ző*, a térképről az is leolvasható, hogy egyes nyelvjárás ré-

giókban erősen *í-ző* nyelvjárásokat szórványosan *í-ző* dialektusok vesznek körül (vö. Kárpátalján vagy a jugoszláviai magyar nyelvjárásokban, utóbbira nézve lásd PENAVIN O.: Linguist. 9: 152–153). A szomszédos nyelvjárásokban más érdekességek is kimutathatók. A sárreتي részek szomszédságában fekvő érmelléki kisebb nyelvjárás csoport: Kiskereki, Érolaszi, Bihardiószeg *í-zését* (vö. PAPP L.: MNny. V, 60–63) az rokonítja az általunk is vizsgált Pocsaj, Esztár, Kismarja sárreتي-érmelléki nyelvjárás csoport *í-zésével*, hogy mindkét nyelvjárás csoport erős *í-zése* nyílt *e-zéssel* társul, míg a nyugat-bihari Püspökladány–Sárretudvari–Szerp nyelvjárás csoport mindhárom helyi nyelvjárása *í-ző* és zárt *é-ző*. Az *í-zés* nyelvjárás csoportonkénti erősségének feltérképezése, részletezése az összegezés feladata lesz.

A nyelvjárás atlasz nyomán tudjuk, hogy a Sárret a Tisza–Körös-vidéki nyelvjárás régió erősen *í-ző* része – ezt igazolják a helyi nyelvjárás jelenségvizsgálatok is (vö. Püspökladányra nézve ZILÁHI: MNy. XCII, 341–351, Dobozra nézve uo.: Linguist. 19: 125–143), a részletekről azonban a helyi nyelvjárások *í-ző* anyagának feldolgozása után mondhatunk többet.

A sárreتي kutatópontok jegyzéke

A békési és bihari Sárret alábbi településeinek többektől, több időpontban gyűjtött *í-ző* anyagát tartalmazza az adattár.

Ártánd /Á/, Bakonszeg /Bsz/, Báránd /Bá/, Berekböszörmény /Bbő/, Berettyóújfalu /Bú/, Biharnagybajom /Bnb/, Bihartorda /Btor/, Biharugra /Bug/, Bojt /Bo/, Bucsa /Bu/, Csökmő /Cső/, Darvas /Da/, Derecske /De/, Dévaványa /Dv/, Doboz /Do/, Esztár /Esz/, Földes /Fő/, Furta /Fu/, Füzesgyarmat /Fgy/, Gáborján /Gá/, Gyoma /Gyo/, Hosszúpályi /Hp/, Kaba /Ka/, Kismarja /Km/, Kis-Sárret /K-S/, Komádi /Ko/, Konyár /Kony/, Körösladány /Kl/,

Körösnagyharsány /Knh/, Körösszakál /Kszak/, Körösszegapáti /Ksza/, Köröstarcsa /Kt/, Magyarhomorog /Mhom/, Mezőpeterd /Mpet/, Monostorpályi /Mp/, Nagyrábé /Nr/, Nagy-Sárrét /N-S/, Nagyszalonta /Nsz/, Okány /O/, Pocsaj /Po/, Püspökladány /Pl/, Sarkad /Sa/, Sárrét /Sá/, Sárrétudvari /Su/, Szeghalom /Szegh/, Szerep /Sze/, Tépe /Té/, Újszalonta /Úsz/, Vértes /Vér/, Vésztő /Vé/, Zsadány /Zsa/, Zsáka /Zsá/. A fenti települések lényegében a Sárréti tájszótár kutatópontjai. Két településsel a Pesty Frigyes helynévgyűjteményében található feljegyzések alapján egészítettem ki (Báránd, Kaba). A Pestynek küldött jelentések azt igazolják, hogy ezek a községek a hajdani Sárréti járáshoz tartoztak. A két település 2003-ban fellelhető nyelvjárási nyelvi anyagát beszédfelvételek adataival egészítettem ki, frissítettem fel. Báránd és Kaba éppúgy szélső terület, mint Püspökladány, tény azonban, hogy ezeknek is volt rétségi határa, és sok adottságukkal (magyar anyanyelvű lakosság, református vallású többség stb.) szorosan kapcsolódtak a vidékhez.

A Bihar megyei (mai Hajdú-Bihar) falvak, községek közül sokkal több tartozott a Sárréti járáshoz, mint a mai Békés megyeiek közül (vö. Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjteményében. Békéscsaba, 1983. Közzéteszi Jankovich B. Dénes; Bihar vármegye 1–11. Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Debrecen, 1996. Közzéteszi: Hoffmann István, Kis Tamás). Településtörténeti vitába ezúttal sem kívánok belemenni, csupán jelzem, hogy a Békés megyei településeket – bár hagyományos életmódjuk, etnikai és vallási hovatartozásuk is lényegi azonosságot mutat – valójában a Berettyó és a Körösök sárrétjéhez való tartozásuk rokonította elsősorban. Békés, Dévaványa, Doboz, Gyoma, Köröstarcsa, Sarkad, míg a ma Biharban levő falvak közül Kismarja és Nagyharsány (ma Körösnagyharsány) nem tartozott a Sárréti járásba, ugyanakkor része volt a ma hajdúsági Hajdúbagos és Sámson (mai Hajdúsámson) (vö. Pesty: i. m. I: 226; II: 474). Látszik, hogy a sár-

réti szélső területek közigazgatási változtatások hatásától gyakran módosultak, kitolódtak.

Hajdan a Sárrét-vidéktől délkeletre eső Szentés környéke is természetes kapcsolatban volt sárréti településekkel. „Ez a táj földrajzilag és gazdaságilag szerves kapcsolatban volt a Sárrét vidékével, Öcsöd, Furta, Dévaványa, Szerep stb. településeivel...”. Közlekedési kapcsolataik is voltak, „...a Kurcán és Körösön hajón Váradig is eljutottak” (vö. Nyíri Antal: Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok. Szeged, 2004. Vál. és szerk. Szabó József, Szűcs Judit). A következmény is logikusnak látszik. „Szentés őslakosságának és Sárrétnek a nyelve is azonos nyelvjárástípusba tartozott eredetileg. Ennek fő jellemzője az *i*-zés és az *ë*-zés” (vö. uo. 219). Ha ennél bonyolultabb volt is a kapcsolatok hatása, eredménye, bizonyos, hogy a hajdani kapcsolatok tényét be kell látnunk. Jóllehet, a szélső területekről sokféleképpen gondolkodhatunk – magam a mai romániai oldalon levő Érmellék-Hegyköz (a térképen: 3. Kalotaszegi csoport) falvainak egy részét Sárrét-vidékinek gondolom, ahogy azt a legfrissebb térkép mutatja (vö. Magyar dialektológia. Bp., 2001. 5. sz. melléklet. Szerk. Kiss Jenő) –, mégis úgy látom, hogy másképp kell beszélnünk egy nagy kiterjedésű nyelvjárási régió és egy tájegység szélső területeiről.

50 településből hétben (Bo Bu Fö Kszak Mp Mpet Té) csupán egy forrásból merítettem. Igaz, Bu-, Fö-, Mp-, Mpet-ről az egy-egy forrás is gazdag *i*-ző anyagot tartalmaz. A Sá jelzetű adatok között is vannak 2-3 *i*-ző morfémmel szereplő települések és olyan nagy adattárak is, mint Sinka István Harmincnyolc vadalma című novelláskötete vagy a bucsai és vésztői, nyelvjárási beszédből kigyújtható *i*-ző morfémák. (Érdekesség, hogy Szabó Pál prózájából sok jelentésbeli- és valódi tájszó került be a Sárréti tájszótár szócikkeibe, *i*-ző adat azonban alig akad. Ahogy ez természetes is, hiszen Szabó Pál prózája szépirodalom.)

A sárréti nyelvjárási kutatások helyzetéről

Tapasztalataim összegzésének bevezetéseként először adatokat hozok annak bizonyítására, hogy a sárréti *i*-zés gyakoriságának és sokszínűségének igazolására megfelelő mennyiségű anyag állt rendelkezésemre, valamint, hogy ezek vallomása szerint a vizsgált területen erős az *i*-zés. Ez vonatkozik a tájegység kisebb *e*-zű és *ë*-zű nyelvjárás csoportjaira is. Nézzük sorban a tényeket!

A legnagyobb nyelvi anyagot őrző munka A magyar nyelvjárások atlasza I–V. Bp., 1968–2010. Szerk. DEME LÁSZLÓ, IMRE SAMU, melynek tíz kutatópontjáról (Ártánd, Biharugra, Doboz, Dévaványa, Furta, Gáborján, Hosszúpályi, Köröstarcsa, Okány, Szerep) számottevő *i*-zű anyagom van, bár közülük háromnak (Ártánd, Gáborján, Köröstarcsa) nincs anyaga minden hangtani és szótani lapon. Így is becses nyelvjárási gyűjtést összegző munka. A sárréti kutatópontokon gyűjtött és/vagy ellenőrzött DEME LÁSZLÓ, IMRE SAMU, KÁLMÁN BÉLA, KÁZMÉR MIKLÓS, KERESZTES KÁLMÁN, LÓRINCZE LAJOS és VÉGH JÓZSEF. Hozzá hasonló méretű gyűjtés és közlés azóta sem született. A 20. század első felében a Kis-Sárrét vidékéről készült hangtani és szótani feldolgozás (Besenyey Béla, Kovács Gyula), majd a Magyar Népnyelv és Magyar Nyelvjárások kutató gárdájának gyűjtései és közleményei folytatták a sort (BÍRÓ FERENC, HÉVVÍZI SÁNDOR, IMPLÓM JÓZSEF, JAKAB LÁSZLÓ, KÁLNÁSI ÁRPÁD, SEBESTYÉN ÁRPÁD, SZABÓ GÉZA, SZABÓ ISTVÁN, SZABÓ JÓZSEF, VÉGH JÓZSEF, ZILAHY LAJOS), de a másik oldal, a néprajz szakemberei is fontos feldolgozó munkát végeztek (Gunda Béla, Dankó Imre, Gryneaus Tamás, Módy György, Szűcs Sándor, Újváry Zoltán). Mellettük nem hivatásos, de felkészült néprajzosok is (Bereczki Imre Dévaványán, Házi Albert Okányban, K. Nagy Lajos Zsadányban). IMPLÓM a Sárrét nyolc pontján gyűjtött, de ennél sokkal több kutatóponton megfordult. Tájszógyűjtésének nagy része beépült az ÚMTsz. szócikkeibe.

Hasonlóan terjedelmes VISKI KÁROLY nagyszalontai tájszógyűjtése (vö. NyrFüz. 69).

Csorba Csaba Sárrét-bibliográfiája különböző folyóiratokból (Nyr., MNY., NéNye., Ethn.) kisebb közleményeket is számba vett. Ha a sárréti települések felől nézzük a lefedettséget, akkor is színes kép tárul elénk: Békés, Doboz, Hosszúpályi, Körösladány, Okány, Nagyszalonta, Püspökladány, Szerep, Vésztő olyan települések, ahonnan több szerző összegezte gyűjtő munkájának eredményeit. Az utóbbi 30 évben a következő településeken készültek nyelvjárási beszédfelvételek: Berekböszörmény, Biharagybajom, Biharugra, Berettyóújfalú, Csökmő, Darvas, Derecske, Doboz, Esztár, Furta, Füzesgyarmat, Kismarja, Körösladány, Körösszakál, Körösszegapáti, Köröstarcsa, Magyarhomorog, Nagyrábé, Püspökladány, Pocsaj, Sarkad, Sárrétudvari, Szerep, Szeghalom, Vésztő, Zsáka. Az anyagok egy része a Nyelvtudományi Intézetben archiválva van. Ki kell egészítenünk még ezt a sort azokkal a munkákkal is, amelyeket a román határ másik oldalán levő magyar anyanyelvű településeken gyűjtöttek (MÁRTON GYULA, MURÁDIN LÁSZLÓ, PÉNTEK JÁNOS, SZABÓ T. ATTILA).

A felsorolt kutatók és a tőlük feldolgozott, majd publikált munkák részei a sárréti értékmérésnek (és még sok kéziratban maradt munka is). Különösen gazdag az 1960-as és 80-as évek termése. A mai helyzet, a publikációs lehetőségek beszűkülése miatt, sokat ártott az előző három–négy évtized lendületének. A legnagyobb veszteség mégis az, hogy a 80-as években összegyűjtött megyei földrajzi nevek kiadatlanul fekszenek a szerkesztéssel megbízott szerzőknél. Sokan felelősek azért, hogy a nyelvátlasz utáni legnagyobb kollektív munka ilyen helyzetben van. 1990 után új helyzet állt elő a tulajdonviszonyokban, minden újra átrendeződött, és egyre kevesebb ember ismeri a korábbi és mai határokat.

Bizton állíthatjuk, hogy a két megye (Békés és Hajdú-Bihar) közgyűjteményei értékes kéziratokkal, hanganyagokkal állnak

rendelkezésünkre – többek között – az *i*-zés vizsgálatához is. Tudjuk, az élőnyelvi gyűjtések alanyai, a még ma is a nyelvjárást használó idős emberek száma egyre fogy, s egyre visszahúzódóbbak. Ha lesznek is nyelvjárási gyűjtésre, jelenségvizsgálatokra vállalkozók, az jól látszik, hogy egyre kevesebb a hiteles adatközlő. Nehéz távlatokban gondolkodni, ha a nyelvjárási vizsgálatok két láncszemét egyaránt veszély fenyegeti: a nyelvjárást tipikusan beszélők számának rohamos csökkenése és a munkához szükséges támogatás eltűnése miatt.

Arról, hogy a Sárrét-vidékre nézve milyen most az *i*-zés állapota, a 20. századból rendelkezésünkre álló anyag tanúsága szerint azt mondhatjuk: a száz év alatt itt egyenletesen erős *i*-zést mutatnak a források. A szorosán vett mai, már 21. század eleji állapot a jelenségre nézve ellentmondásos helyzetet mutat: az 50–60 évesek nyelvhasználatában is van még – nem következetes – *i*-zés, a vidékre jellemző erős *i*-zés azonban a legidősebb korosztály beszédében él már megbomlatlanul. Csakhogy ez utóbbi korosztály már nem közéleti tényező, kommunikációjának nincs társadalmi hatása. Az ismertetett munkák mindegyike arra bizonyíték, hogy a Tisza–Körös-vidéki nyelvjárási régió, ezen belül a Sárrét-vidék erősen *i*-ző terület, hogy történeti előzményektől függetlenül ma az *i*-zés egyik góca. Ezt mutatják a hivatkozott összefoglaló munkák különböző elemzései, mellékletei, legalábbis a kny.-i *é* : nyj.-i *i* megfelelésre nézve egyértelműen.

Azt is kiemelem, hogy a kisebb egységek, a Sárréten belüli nyelvjárás csoportok tanúsága ugyanez: a Sárrét északkeleti részén fekvő Esztár–Pocsaj–Kismarja *e*-ző és erősen *i*-ző, míg a tájegység északnyugati részén levő Biharnagybajom–Sárrétudvari–Szerep–Püspökladány nyelvjárás csoport *ë*-ző és *i*-ző. A román határmenti nyelvjárások többsége *e*-ző és *i*-ző: a határ romániai oldalán fekvő Nagyszalonta *ë*-ző és *i*-ző (vö. Arany János: ÖM. X, 313–324; Viski Károly: NyrFüz. 69; MURÁDIN LÁSZLÓ: NyIrK. XXVIII, 41),

a Nagyszalontától 1 km-re fekvő, magyar területen levő Újszalonta *e*-ző és *i*-ző. (A Fekete-Körös völgyében és az Érmellék nyelvjárásaiban ellentmondásosabb képet találunk.) A fentiek kapcsán azt látom kiemelendőnek – az összefoglaló munkák tábláival, leírásaival összhangban –, hogy a belső Sárrét *e*-zéstől vagy *ë*-zéstől függetlenül erősen *i*-ző. További adatokat az elemző, összefoglaló részekben adok közre.

II. AZ Í-ZÉS VIZSGÁLATA

AZ Í(I)-K GYAKORISÁGÁT NÖVELŐ MEGFELELÉSEK A SÁRRÉTI NYELVJÁRÁSOKBAN

A köznyelvi *í*: nyelvjárási *í* azonosságának adatai a Sárréten

A kny.-i *í*: nyj.-i *í* azonosság kimutatásának nehézségei vannak. A zárt *í*-zés minden írásos forrásból vizsgálható, hiszen a Sárrét-vidéken nem probléma, ha a kéziratos (gévelt) anyagok nem pontosan rögzítik a hosszú *í*-ket. Ha például egy sárréti forrásban a *szina* adatot találjuk, bizonyosra vehetjük, hogy pontatlanul lejegyzett zárt *í*-ző adattal van dolgunk. A kny.-i *í*: nyj.-i *í* azonosság bizonyítása nehezebb feladat, mert csak nyelvjárási beszédfelvételekből lejegyzett anyag lehet a bizonyítás alapja. Ha van írásos nyelvjárási feljegyzésünk – lehet ilyeneket találni –, akkor jobb helyzetben vagyunk, ezek vizsgálatából ugyanis bizonyító értékű anyagokat kaphatunk. A teljes *í*: *í* azonosság bemutatására hiányos anyaggal rendelkezünk. A nyelvjárási *í* vizsgálatok IMRE SAMU a nyelvjárási atlaszban összesen csak 19 kny.-i *í*: nyj.-i *í* megfelelést talált (vö. MMNyjR. 111).

Az adatok összegyűjtéséhez nem használhattam a Sárréti tájshótár teljes forrásanyagát, mert ahogy a bevezetésben szoltam róla, lexikográfiai munkához a magánhangzó időtartamát nem mindenütt pontosan feltüntető feldolgozások anyaga is használható, egy hangtani tanulmány azonban nem fogadhatja el az *í*-t pontatlanul lejegyző forrást. A köznyelvi *í*: nyelvjárási *í* azonos-

ság igazolásához A magyar nyelvjárások atlaszának adatait, Végh József Sárréti népmesék és népi elbeszélések című gyűjteményét, valamint a többségében magam készítette nyelvjárási beszédfelvételek lejegyzett szövegeit dolgoztam fel. (A beszédfelvételek egy része a Nyelvtudományi Intézetben archiválva van.) A kny.-i *í*: nyj.-i *í* azonosság püspökladányi adattárát egy korábbi tanulmányomban már közzétettem (vö. MNy. CII, 345), ezeket is beépítettem az adattárba. A többi sárréti helyi nyelvjárásban ezek a megfelelések megközelítően hasonló súlyúak. Hangsúlyozom, nem teljes az adattár, az adathiány miatt most ez a kép állt össze, de ez is gazdagabb, mint az eddig közzétett adattárakban.

Csak a nyelvjárásokban rendszeresen használt (aktív) szavakat vettem számba: a *sí, stílus, tartósít* 'befőz' stb. nincs az adatok között, ezek nem tartoznak a nyelvjárást beszélők mindennap használt szóanyagához. Felvettem viszont (másképpen: itt vettem számba) az *-ít* képzős igei származékokat, ezek ugyanis mindig hosszú *í*-vel hangzanak (vö. *hígít, pērdít, telepít* stb.).

Az adatok kettőshangzós alakváltozatának jelölésétől részben eltekintettem (lásd *írao. kígyou. ~ kígyóu* stb.), hiszen a köznyelvi *í* nyelvjárási megőrzése a vizsgálat tárgya, ehhez pedig a kettőshangzók pontos jelölése nélkül is forrásértékű az adat. Ha egy adat van, és abban diftongus található, akkor a kettőshangzós alakváltozatot vettem fel.

A kny.-i *í*: nyj.-i *í* azonosság adatainak bemutatása az *í*-zéssel foglalkozó tanulmányokban ellentmondásos. Nem mondhatjuk ugyan, hogy az *í* fonéma gyakorisági értékeinek vizsgálatakor nem érintik a szakemberek (vö. FEKETE P.: Nyr. 107: 388; GUTTMANN: Anyanyelv, dialektus, kétnyelvűség, oktatás. Szombathely, 2005. 74, 109; IMRE: MMNyjR. 111–112; KISS J.: MihTsz. 10; KÁROLYI M.: Nyr. CIV: 348; MÁRTON GY.: MNyj. X: 66, 75, 77, 80; SZABÓ J.: NkNyj. 41; VÁRKONYI: BűTsz. 10; ZILAHY: MNy. XCII, 344; Linguist. 19: 133), de a jelenség nem megközelítően teljes adatso-

rát mutatják be, csupán példákat. A szemléltetés helyi tájszótárak esetében természetes, hangtani feldolgozásokban azonban kevés. Néhány példával arra mutathatnak rá csupán, hogy a kny.-i *í*: nyj.-i *í* azonosságnak több adata is van a nyelvjárásban, vagy hogy „a dunántúli nyelvjárásokban az *ú, ű, í* helyén általában a megfelelő rövid hang áll” (vö. KISS J.: i. m. 10; GUTTMANN: i. m.), vagy részletesebben: „azok közé a jelenségek közé tartozik, amelyek életkortól, nemtől, foglalkozástól, beszédhelyzettől függetlenül jellemzőek a község lakóinak beszédére” (vö. SZABÓ J.: i. m. 41). A kny.-i *í*: nyj.-i *í* azonosság vagy a kny.-i *í* > nyj.-i *i* megfelelés jól megkülönbözteti, egyéníti a sárréti és dunántúli nyelvjárásokat, ezért úgy látom, részletesebben, teljesebb adattárral célszerű bemutatni a jelenséget. Az *í* gyakoriságának monografikus feldolgozásakor minél több adattal kell bemutatnunk az egyezést és/vagy különbséget, hiszen egyik nyelvjárási régióban így, a másikban úgy módosítják a fonéma gyakorisági értékeit.

Említettem: a tájszótárak oldaláról nézve természetes, hogy a nyelvjárás hangtani arculatának bemutatásakor csak néhány példával érintik a jelenséget (lásd KISS J., VÁRKONYI I.), jelenségtanulmányokban azonban ez kevés. DEME LÁSZLÓ már több mint 50 éve írta, hogy probléma, ha egy tanulmányban „a köznyelvtől eltérő sajátságok felsorolása viszonylag teljes ugyan, a köznyelvvvel egyezőké azonban nem” (vö. NyjKérd. 23). A hivatkozott nyelvjárások egyik csoportjában az azonosság, a másik csoportjában pedig az eltérés fontos megkülönböztető jegy, ahogy arra IMRE is rámutatott (vö. i. m. 111), ezért elhagyásuk vagy kirekesztésük „az *í*-zés vizsgálatából” helytelen (vö. KÁROLYI M.: i. m. 348).

Saját gyűjtésem sem teljes, kibővített forrásaimból ennyi adat került elő, adattáram így is jelzi, hogy a sárréti nyelvjárásokban az *í*-ket a köznyelvvvel teljes azonosságban találjuk. A hangsúlytalan helyzetbeli adatok közé felvettem az *-ít* képzős igéket is, mert hosszú *í*-s használatuk általános, szemben a dunántúli nyelvjárá-

sokéival (vö. Büssü: *-ít* > *-it*, lásd VÁRKONYI: i. m. 11, a Fekete-Körös völgyében ugyanígy, vö. MÁRTON: MNy. X, 80), másrészt, mert IMRE nyelvatlászbeli adatokra hivatkozva azt írja: „anyagomban az *i* – az *-ít* képzőt nem számítva – mindig hangsúlyos helyzetben fordul elő” (vö. i. m. 111), régiónk sárréti részén azonban nem csak hangsúlyos helyzetben találkozunk vele (vö. *behítták*, *besegíték*, *bocskorúzi*, *bóutíves*, *bűrhíd*, *elbizza* /magát/, *emígy*, *említette*, *famílija*, *felíratkozik*, *fuvadíj* ~ *fuhardíj*, *gyereksírást* ~ *gyerekrívást*, *ípitette* stb.). A hangsúlytalan helyzetbeli adattár azt mutatja, hogy jóllehet, valóban sok *-ít* képzős adat gyűlt össze a forrásokból (bizonyítékául annak, hogy nyelvjárásainkban a képző mindig hosszú *i*-s), az adatok másik fele azonban az *-ít* képzős származékoktól független hangsúlytalan helyzetbeli adat. Látható, hogy sem hangsúlyos, sem hangsúlytalan helyzetben nem 3-4 adatról van szó, ezért a dunántúli nyelvjárásokéval ellentétben markáns mutató a sárréti nyelvjárások megítélésében. Bár jóval kevesebb adat alapján mondta, mégis igaza van IMRE SAMUNAK: „az *i* gyakorisága szempontjából nyelvjárásainkban ez a megfelelés szintén jelentős” (vö. i. m. 111), s ott, ahol ilyen a helyzet, a nyelvjárás tipizálásához is fogódzót ad.

A köznyelvi *i* nyelvjárási *i* azonosság sárréti adattára

Hangsúlyos helyzetben

bibélődik /Ka Pl/, *bibic* /Pl Sá/, *bírja* /Bé Bug Hp Su Té Vér/ ~ *birok* /Do Pl/, *birkoszhat* /Bé/, *bíróutul* /Bé Do Kony O Té/, *Bíró* (szem. n.) /Pl/ *Bíró-gát* / (hn) /Pl/, *bíróság* /Pl Su Vé/, *bíztak* /Bá Bé/, *bízd éám* /Bé/, *címe* /Pl/, *címër* /Ka O Pl Sze/, *címère* /Bú Do/, *csík* 'vonal' /Pl/, *csíkot* 'csíkkal' /Bé Bu Bug Da Do Kony Pl Sá/, *csikászott* /Csö Fgy Ko N-S Sá/, *Csikász-porong* (hn) /Pl/, *csíkkast* /Da/, *csíknyalás* /Da/, *csínnyan* /Pl Zsá/, *csígni*

/Bé/, *csípőüje* /Do Pl/, *csípős* /Bnb Do Pl/, *csírásttat* /Pl/, *csírázik* /Pl/, *díjméntes* /Pl/, *dízcserjék* /De/, *dízsés* /Pl/, *díszlípízbe* /Pl/, *díszlövíst* /Fgy/, *dívány* /O Pl/, *gríz* /Pl/, *grízés* /Pl/, *gyík* /Do Pl/, *gyíkölő* /Nsz/, *híd* /Bnb Bug Do Pl/, *Hídláb* (hn) /Pl/, *hídlás* /Ka Km Pl Sze/, *híg* /Pl/, *hígít* /Pl/, *higo* /Bé/, *híjja* 'híja' /De Do Hp Pl/, *híjják* /Bug De Esz Kony/, *hímélhámol* /Pl/, *hímestojás* /Pl/, *hímész* /Pl/, *hínár* /Bnb Fgy Pl Vé/, *hír* /Ko Pl/, *híradás* /Nsz/, *híre-hamva* /Pl/, *hírész* /Bug Nsz Pl/, *hírésztl* /Pl/, *hírharang* /Nsz/, *hírül sē* /Su/, *hítták* /Á Bé Bnb Bu Bú Csö Do Dv Fu Gá Hp Ko Kony Pl Su Sze Vér/, *hívat* /Bnb Do Su/, *hívatlan* /Ka Km Pl/, *hívogattak* /Bú Hp Pl/, *hívó* /Nsz Pl Po/, *hízélég* /Pl/, *hízik* /Pl Su Sze/, *hízót* /Bá De O Sze/, *hízótápot* /Pl/, *hízotkacsa* /Pl/, *ígír* /Bug Csö De Ka Ko Pl Sze/, *ígíretét* /De Pl/, *így* /Bá Bsz Bug Btor Csö De Do Km Kony Ksza O Pl Su Sze Vér/, *ímmelámmal* /Pl/, *ín* /Do Fgy Ka/, *ínyüinkre* /Dv Fu Hp Ksza Sze/, *írhat* /Bá Hp/ *írháját* /Pl/, *írjon* /De Do Dv Pl Sze/ ~ *írják* /Fu Gá Hp Sze/, *írmagja* /Ka Ko Szegh/, *írao* (fn) /Dv Fu Hp Sze/, *írta* /Bnb Bu Sze/ *ítületét* /Bé Pl/, *ívás* /Pl/ *ívik* /Pl/, *íze* /Do Dv Fu Hp Kony O Pl Sze/, *ízemnyi* /Vé/, *ízésen* /beszilt/ /Pl/ *ízetlen* /Pl/ *ízű* /Ka/, *kígyó* /Do Dv Fu Gá Hp Sze/, *Kígyós* (hn) /De/, *kígyót-bikát* /kiáltott/ /Pl/, *kímba vaót* /Nr/, *kímül* /Pl/, *kímületlen* /Pl/, *kínálgatta* /Sze/, *kínozza* /Do Pl/, *kínnýába* /Bé/, *kísírettel* /Da/, *kísírni* /Bé Bu Hp Kony Su/, *kísírőükenek* /De/, *kísírt* /Bu Pl/, *kíváncsi* /Bé Hp Pl/, *kívánnya* /Bé Bnb Btor Do Ko Kony Pl/, *kíváncsiskodik* /Pl/, *kívánság* /Bé Do Hp Pl/, *kívül* /Do Pl/, *kívül-belül* /Bnb Pl/, *kívürrül* /Fu Mhom Pl/, *lícijum* /Pl/, *míg* /Bé Csö De Do Hp Ko O Pl Su Vér/, *nyílás* /Pl/, *nyállal* /De Sze/, *nyílott* /Pl/, *nyír* ~ *nyírfa* /Pl/, *nyírákseprűvel* 'nyírágseprűvel' /De/, *nyírfagajjat* /Vér/, *Nyírijék* (szem. n.) /Pl/, *Nyírsíg* /Bá Pl/, *ríkat* /Pl/, *rítt* /Do Sá/, *ríva fakatt* /Pl/, *síkos* /Pl/, *síkra* /Csö Dv/, *sík víz* /Dv/, *símvasat* /Do/ *sínèn* /Pl/, *sínylódik* /Pl/, *sípconton* /Pl/, *sípot* /Hp/, *sírás* /Knh/, *sírásók* /Fu/, *sírba* /Bnb Fu Pl Vér/, *szí* 'szív' 1. (i), 2. (fn) /Do Sá/, *szíftelen* /Pl/,

szígyártó /Pl/, szíjj /Da Pl Su/, szíjostort /Bé Su Sze/, szímbe /Pl/, /veres/ színt /Kony/, szín 'nyitott oldalú állás; tároló' /Dv Gyo O Pl Vé/, szína 'szívna' /Bé Bú Szegh/, színes /Esz/ ~ színés /Fu Ko Pl Vé/, színszína /Dv/, szívonat /Bnb/, színű /Do Dv Fu Gá Hp O Pl Sze/, szítatni 'szívadni' /Kt/, szívbeteg /Do/, szíve /Bé Bug Do Dv Nr Pl/, szívem /Bbö/, szívem /megszólításokban/ /Bnb Pl/, /légyn/ szíves /Bug/, szívesen /Pl/, szívós /Su/, szívvel /Csö/, tífusz /Pl/, tímár /Pl/, tísszér /Bá De Pl/, tíz /Bé De Do Hp Km O Pl Su/, tízen /Bnb/, tízezér /De/; Víg ucca /De/, vígan /Pl/, vízsfajás /Zsá/, vízshóujag /Pl/, vízszintes /Hp/ ~ vízszintés /Pl/, vívni /Vér/, vízállásos /De Pl Sze/, víz /Bé Kony Vé/, vízbe /Bá Bnb Bug Csö De Do Hp Ka Kony Pl Po Su Vé/, vízi /Do/, vízicibérét /Nr/, vízimalom /Bnb Csö Fgy/, vízműtelep /Bá/, vízóra /Pl/; zsír /Bú O Pl Vér/, zsíradék /Pl/, zsírnakvaló /Pl/, zsíros /Bé Pl/, Zsíros (hn) /Da De/, zsíroskényír /Su/, zsírozsbodonho /Vér/, zsírozsbodón /Pl/.

Hangsúlytalan helyzetben

aláírás /Pl/, alakít /Pl/, alumínium /Pl/, alumíniumkanál /Su/, állít /De Pl/, állítólag /Do Pl Vér/, /hējre van/ állítva /Hp/, ámít /Pl/, aprít /Pl Zsa/, árvízveszély /De/, átalakít /Pl/, áthíja /Bug/; barnít /Kl/, becsődített /Do Pl/, behajították /Ko/, behítták /Bú Su/, bekerítették /Do/, beléaprít /O/, besegíték /Bnb De/, beszakított /Bé/, betakarítani /Pl/, bikét /Pl/, biztosítást /Bnb/, biztosítva /Bá/, bocskorszij /Ka Sá/, bótúves /Pl/, borítik /Bug Pl/, bűrhíd /Dv O N-S/; cséndítés /Bá Fu Ka Pl/, drágít /Pl/, dűt-borít /O/; elbízta magát /Ka/, elhajították /Kony/, elhasítani /Do/, elhívott /Bnb/, elítélve /Nr/, elkísértem /Vér/, elkészítem /Bé/, elpusztítottam /Bé/, elpusztította magát /Bug/, elutasította /Hp/, elvesztöttük /Bug/, emígy /Su/, említette /Bnb Pl/, építettek /Kszak/, erőúsították /Bé/, értesít /Pl/; famílija /Pl/, Farkasördítő (hn) /Pl/, félíratkozik /Pl/, félszólít

/Pl/, félterítette /Dv/, fél lett újítva /Pl/, fertőtlenítőszer /Pl/, fesszít /Pl/, fordítani /Do Pl Su/, fordítva /Vér/, fuvardij ~ fuhardij /Pl/; göngyölít /Pl/, görbítve /O/, gurította /Bé Bug/; gyereksírás /Bnb/, gyógyításából /Su Vér/, gyógyított /Pl Vé/; hajint /Bug/ ~ hajítani /Bé Csö Vér/ hajlít /Pl/, hasít /Pl/, hasításra /Vér/, házasít /Pl/, /rá sē/ hederít /Bú/, hejszínén /Bnb Pl/, hígít /Pl/; indítik /Pl/, ípítette /Bú Do Ko Pl/, ivóvízzel /Fgy/; javít /Pl/, jányszínű /O Pl/, jóízű /Kony Pl/, jókívánság /Pl Sze/, juszímbe /Kony/; kábítószér /Pl/, kártérítés /Pl/, keményítő /Pl/, kerekécsik /Kony/, kerít /Bé/, kerítés /Esz Nr/, kétszínű /Pl/, kiállítás /Csö/, kiírja /Bu/, kikísírem /Do Vé/, kikíteni /Bé/, kinyílt /Bé Bug/, kihírdették /Bú Pl/, kízszid /Bug Hp Ka/, kitelepítették /Bug Do Kony/, kiűrit /Bá Ka/, konyít /Bé O/, kútvízzel /Zsa/; ladír 'radír' /Pl/, lakáscímém /Do/, lapít /Pl/, lassít /Pl/, lazít /Pl/, legelődíjat /Su/, lendít /Pl/; magánkévvül /Pl/, maszíroz /Pl/, megbíz /Pl Su/ megcsípi /Bug/, meggyógyítani /Vér/, megnyílt /Bé/, megnyírt /Bnb/, megsímítják /Vé/, megszítja /Sá/, mekteríteni /Po/, megszíroszták /Bsz/, mekcsónkította /Vé/, mekhí /Gá Hp/ ~ mekhí /Á Dv Fu Sze/, mekbosszabbít /Pl/, mekszélidítette /Bnb Pl/, mektakarították /Vé/, mektanította /Bé/, meritett /Bug Pl/, mezítelen /Fu Pl/, mezítláb /Bnb Pl/, mozdítani /Bé Pl/; napszitta /Pl/; nyerített /Bé Pl Su/, nyugdíj /Do Pl/, nyugdíjas /Bug Do/, nyugdíjhivatalnál /Pl/, nyugdíjképes /Su/, nyuktalanította /Po/; ordított /Pl Su Vér/, összegabajít /Bug/, összehívta /Kony Su/, összehívatta /Fgy Pl/; papír /Bá Bnb Kszak Pl/, papíros /Pl/, pásztította /Sá/, pusztította /Ksza Pl/; rá izs bízott /Hp/, rácsíbdés /Do/, repít /Pl/, rüsr 'rühzsír, kenőcs' /Kony/; sántít /Pl/, savanyít /Pl/, segítcsíget /Bé Bnb Kony Vér/, segíteni /Bá Bnb Bug De Do Dv Pl Po Sa/, segítkezett /Pl/, sējpít /Pl/, sēsínű /Nsz Pl/, simító /Dv Nsz O Su Szegh/, sint /Kszak/, sipít /Pl/, sokízben /Zsa/, sűrít /Pl/; szabadít /Bé/, szakít /Bé Ka Pl/, szállítottam /Pl/, számít /vmire/ /Pl/, számítással /Bnb Do/, szárító (fn) /Pl Sze/, szélid /Pl/, szēmbesít /Pl/, Szentírás /Ka Pl/,

szíjjelszítja /Esz/, szitterítik /Hp/, szorítóállást /Zsá/, szorítottuk /Do/, szűnyokcsípis /Pl/; /nem/ tágít /Hp Pl/, takarítanak /De Do Pl/, takarítónak /Do/, talajvíz /Do O/, tanácsa /Do Dv Kony Kszak Pl/, tanító /Á Do Dv Fu Gá Hp Kszak Kony Pl Sze/, tanítónő /Pl/, tējjesít /Pl/, telepít /Csö Pl/, térítést /Sze/, terített /Bug Do/, terítő /Pl Vé/, terftējjesítés /Sze/, tömítés /Pl/; údbaigazítás /Bug/, újságírás /Pl Su/, undorító /Pl/, útasítására /Nr/, uszít /Pl/; üríccsük /Do Pl/; valószínű /Pl/, vaskerítés /Pl/, vágóhídra /Bé Vé/, vegyítették /Do/, versírázsba /Su/, világít /Pl/, vilákhírű /Bé/, víziscsúlapítónak /Dv/, visszakísértik /Hp/, visszaszívom /Bu/, visszatérítettem /Ko/, vonyít /Do Pl/.

A köznyelvi *i* nyelvjárási nyúlásának sárréti példái

A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság mellett a kny.-i *i* > nyj.-i *i* nyúlás sárréti adattára több okból is tanulságos. A jelenség adatait helyi feldolgozásokban (Tiszaszőlősről FEKETE PÉTERTŐL: vö. Nyr. 107: 188; Okányból HÁZI ALBERTTŐL: OkTsz. 10; Hajdúhadházáról T. KÁROLYI MARGITTŐL: Nyr. CIV: 348; a Fekete-Körös völgyének nyelvjárásából MÁRTON GYULÁTÓL: MNyj. X, 66; három helyi nyelvjárás összehasonlítása alapján SZATHMÁRI ISTVÁNTÓL: MNny. VI, 129; Dobozról ZILAHY LAJOSTÓL: Linguist. 19: 134; Püspökkladányból uő: MNy. XCII, 348) és összefoglaló munkákban (vö. IMRE: MMNyjR. 122; FODOR KATALIN: MDial. 337) egyaránt megtaláljuk. Helyesen, hiszen hibázik az, aki különböző nyelvjárási régiókban végzett leírásában nem figyel oda az *i* > *i* nyúlás adataira. Ha csak a kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság és a kny.-i *i*: nyj.-i *i* mai megfelelés környékünkbeli adatait összevetjük a dunántúli régiók hasonló mutatóival, jól látszik, hogy alapvető különbségek vannak a két vidék nyelvjárásainak példáiban. Igazolva látjuk, hogy a nyugati és keleti nyelvjárási régiók dialektusainak sajátos hangtani arculata ezen mutatók alapján szemléletesen elkülönül

egymástól, ami pedig igazolja azt is, hogy a két távoli nyelvjárási régió a köznyelvtől való „eltérés mikéntjében és mértékében határozható meg legvilágosabban” (vö. KISS JENŐ: MDial. 33). Adataink azt mutatják, hogy a délkeleti régióban az *i*: *i* és *i*: *i* az általános képlet, míg a nyugati nyelvjárásokban az *i*: *i* és *i*: *i* megfelelést találjuk (vö. GUTTMANN, KISS JENŐ, SZABÓ JÓZSEF, VÁRKONYI már hivatkozott munkáiban). Az összevetésekből világos, hogy a Sárréten az *i*-k nyúlásával a rövid hang az „*i* rovására szaporodik” (vö. DEME: NyjKérd. 143–144), míg nyugaton ilyen megfelelések nincsenek. A minősítéshez a fenti viszonyítások adatai meghatározó szerepűek, látszik, hogy más a délkeleti és nyugati nyelvjárások viszonya a köznyelvi *i* fonémához. A kétféle adottság, viszony eltérő eredményhez vezet. Ha kevesebb adattal is, de a rövid magánhangzók sárréti nyelvjárási megfelelései azt jelzik, hogy a nyúlás valamennyi rövid magánhangzót érinti. Az *u* : *ú* megfelelés adatai kapcsán írja IMRE SAMU, hogy a nyúlás ezen a nyelvjárásterületen az „út: utat típusú morféma többségében paradigmaticusan is megjelenik” (vö. i. m. 99). Valóban így van, de helyi nyelvjárásainkban a *kút* ~ *kútat* ~ *kútak*, *kúdús* ~ *kúdúsnak* ~ *kúdúst* típusú adatok mellett az *l*, *r*, *j* nyújtó hatásaként alakult *indúlt*, *szorúlása* (*van*), *pújka* stb., a független nyúlás példái teszik teljessé a sort. (Az ennél is nagyobb adattárú *e* > *é* nyúlás sárréti adatait lásd ebben a fejezetben.)

Az *i* > *i* nyúlás sárréti elterjedtségének kétféle bizonyítékára vannak adataim. Egyrészt: hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben a Sárrét különböző helyi nyelvjárásából vannak példáim; másrészt több olyan morféma ismert, amelynek jól szóródó adataival találkozunk. A *mindig* hosszú *i*-s alakjára 27 településről van példánk, a hangsúlyos helyzetbeli *birkanak* pedig 13 /Bé Bnb Bú Csö De Do Dv Ko Kony Ksza Pl Po Su/ településről, a *csirkének* 'kiscsirke' (a valódi tájszó *csírke* 'kis szénacsomó' itt nem vehető figyelembe) 10, a *finom*, *síma* mellékneveknek ugyancsak tíz-tíz

nyelvjárásból, az *őríz* hosszú *i*-s alakjára nézve 9 településről állt össze adat. Összesen 37 faluból, kisvárosból állt össze az adattár /Bá Bé Bbö Bnb Bsz Btor Bug Bú Csö Da De Do Dv Fgy Fu Hp Ka Kl Km Ko Kony Ksza Mhom Mp Nr Nsz O Pl Po Sa Su Sze Szegh Úsz Vé Vér Zsa Zsá/, természetesen különböző szóródással. Vannak 2-3 adatot szolgáltató nyelvjárások (Bihartorda, Körösszakál, Körösszegapáti, Monostorpályi, Újszalonta, Vértes), az írásos anyag vagy hangfelvétel függvényében. A vizsgált területről nézve jobb a kép, mint a helyi nyelvjárásokéból: az *i* nyúlására a Sárrét belső részéből éppúgy találhatók adatok /Bú De Fu Kl Nr Szegh Vé Zsá/, mint a szélső pontokról /Bug Do Dv Nsz Po Sa/. Ahonnan nincs /Bu Esz Gá Kszak Kt stb./, ott is adathiányról van szó, nem a nyúlás hiányáról. Az adattár lényegében így is alkalmas arra, hogy prezentálja: az *i* > *í* nyúlás – több-kevesebb helyi példájával – a Sárrét-vidék nyelvjárásainak élő jelensége ma is. Az *i* > *í* változásnak szerepe van az *i*-zés állapotának megőrzésében (vö. DEME: i. m. 132).

Szólnunk kell arról, hogy a hosszú *i*-s (*i* > *í*) adatok között nagy számban vannak az asszociatív nyúlás példái, tehát az *l*, *r*, *j* hatására megnyúlt *i*-s adatok. Többen számolnak ezekkel a nyúlás számbavételekor (vö. Márton: MNyj. X: 66, 79; ZILAH: Linguist. 19: 134). Az *l*, *r*, *j* nyújtó hatása valamennyi rövid magánhangzót érinti (vö. *ájjas*; *vélle*; *firkál*; *örvos*; *ölbe*; *indúlt*; *bécsületés* stb.): az *a*, *o*, *ö* hangot általában félhosszú realizációban találjuk, az *e*, *u*, *ü*-nek pedig általában hosszú realizációja általános.

Az *u*, *ü* hangsúlytól irányított nyúlására is vannak sárréti adatok: *cúkort* /Ko Pl/, *cúkorripalébe* /Su/, *pújka* /Pl/, *tűkör* /Pl/, *úccába* /Da Fgy Ko Pl Su Szegh/, *ítalva* /Sze/, *útazott* /Bug Do/ stb., ezek azonban kisebbségben vannak az *l*, *r*, *j* nyújtó hatásának adataival szemben (vö. *éffordulót* /Bbö/, *félkiszűlünk* /Bug/, *indúl* /Úsz/, *kerül* /eggyét/ /Bsz/, *kirándulások* /Sze/, *kúrta* /Pl/, *múlatlak* /Vé/, *múlasztottak* /Sa/, *örülök* /Sze/, *repülőgépek* /Pl/, *tanuló* /Sa

Su/, *település* /Ksza/, *vonulata* /Sze/ stb.). A szomszédos erdélyi területeken hasonlóan (vö. MÁRTON: Nyj. X, 78, 82). A jelenség a morfé mák nagy csoportját érinti, különösen, ha ragozási sorokban, a „paradigmatikusan” (IMRE SAMU) tettenérhető adatokat is figyelembe vesszük (vö. *fűves* /Esz Pl/, *fojófűvet* /Su/, *pokolvarfűvet* /Ko/, *szikfűvet* /Ko Sze/, *kútak* /Mhom Úsz/, *kútat* /Pl/, *kövesutat* /Sa/, *mellékútat* /Su/, *nyúlakat* /Da Sa Sze/, *rúdakat* /Bnb/, *útakra* /Bug Mhom Sze/, *vasútas* /Pl/ stb.). Erről azért beszélek, hogy érzékeltessem: az *i* > *í* nyúlás adatai között található, az *l*, *r*, *j* hatásától irányított sok *i*-s példa nem véletlen, a többi rövid magánhangzónak is vannak – különböző hatásokból született – hosszú (félhosszú) magánhangzós példái. Idesorolásukra nézve vö. IMRE: i. m. 92. (Ellenkező hatás alatt alakult példákat lásd SZABÓ JÓZSEF: NagyKNyj. 41.)

Csak érintem nyelvjárásainknak a kny.-i *i* > nyj.-i *i* elenyészően kevés, nem jellemző realizációját (Püspökladányra nézve vö. ZILAH: MNyj. XCII: 345). A kevés példa természetes, hiszen ez ellentétes a sárréti nyelvjárások jelenségeivel, a rövidülés gyökértelen ezen a vidéken. Sok megfigyelés kell, hogy néhány példájára rátaláljunk. A kny.-i *i* : nyj.-i *i* néhány adatát csupán szemléltetésül mutatom meg, számuk kitaró munkával is alig bővíthető. A jelenség néhány példája a következő: *birok* /Do Pl/, *csirázik* /Pl/, *Hidvégi* (szem. n.) /Pl/ „A hidvégi-erősi tájszólást ...” (vö. Pais-Eml. 452), *inny* 'in' /Hp/, *killóudik* /Pl/, *kivűl* (hsz) /Á Dv Fu Gá Hp Sze/, *minusz* /Pl/, *nyillott* ~ *nyillott!* /Pl/, *nyiréthyázi* /Pl/, *piritos* ~ *piritus* /Pl/. Az *inny*, *killóudik*, *kivűl*, *nyillott* adatok jelzik, hogy a rövidülés függő helyzet eredménye. A néhány adat ellenpéldaként mutatja, hogy itt a hosszú magánhangzók, ez esetben az *i*-k a helyi nyelvjárások jellemzői, a hosszú magánhangzók rövidülése kuriózum a Sárrét-vidéken.

Az *i* > *í* nyúlás sárréti adatai

Hangsúlyos helyzetben

bírka /Bé Bnb Bú Csö Da Da Do Dv Ko Kony Ksza Pl Po Su Zsá/, *bírkapaprikás* /Bsz Da Fu Kl Pl Su/, *bírkapásztor* /Su/, *bírkapörkölt* /Fgy Km Nr Szegh/, *bírkaszín* /Kony/, *bírkatērmiszetű* /Pl/, *bírkaté* /Mp/, *bírkozik* /Pl/, *bírsálma* /Do Pl/, *bírtokára* /Bé Btor Do/, *bírtokosság* /Csö/, *bízoccság* /Bé Fu Km Pl/, *cínöz* /Pl/, *círka* /Pl/, *církālmaz* /Pl/, *církomdedérom* (kat) /Pl/, *církot* /Bnb Sze/, *církuszt* /Pl/, *cívódik* /Pl/, *csíbor* /Sá/, *csílapít* /Pl/, *csínoso* /Bé/, *csípetnyi* /Pl Sá/, *csírás* /Do Pl/, *csírke* 'kiscsirke' /Bug Bú Do Ksza Nr Pl Po Sze Vé Zsa/, *csírkeitató* /Pl/, *csírkepaprikás* /Bú De Pl/, *tőütcőcsírkét* /Kony/, *dícsír* /Ka Pl/, *dícsíret* /Kony Pl/, *Dícsírtessik!* (kat) /Pl/, *dísztl* /Pl/, *finom* /Bsz Da Fu Hp Kony Mhom Mp Pl Su Sze/, *finomabb* /Bnb Da/, *finomliszt* /Su/, *gírbegúrba* /Bú Pl/, *gyílkoltál* /Bé/, *gyílkossa* /Bé Bug Kony/, *hídak* /Pl/, *hírdetés* /Pl/, *hírdette* /Kszak/, *hírtelen* /Bé Bug Kl Pl/, *hívatal* /Do Knh Ksza Kszak/, *hívatalos* /Km Pl/, *hívatásos* /Pl/, *hívatkozva* /Su/, *hízlal* /Pl/, *ídomúl* /Pl/, *íge* (ref) /Pl/, *igényél* /Bnb Fgy Pl Sze/ ~ *igényél* /Su/, *igénybe vesz* /Sa/ ~ *igénybe vész* /Pl/, *igíjtül* /Zsá/, *íjedős* /O Pl/, *í még vóut* /íjedve /Bnb/, *íjen* /Bé Do Fgy/, *íjlesztő* /O/, *íjetten* /Vé/, *íjettibe* /Bug Pl/, *írat* (fn) /Pl/, *írgalmazzik* /Pl/, *írka* /Pl Su Szegh/, *írkaírka* /Pl/, *írtás* /Fgy/, *írtó* (hsz) /Pl/, *kíjebb* (hsz) /Bú Km Pl Po Vé/, *mínk* 'mi' /Bnb Su/, *nyílvánosan* /Do Pl Su/, *nyímnyám* /Pl/, *nyíratkozik* /Pl/, *nyír- bál* ~ *nyírkál* /Pl/, *nyírkos* /Pl/, *pípat* /Po/, *síjet* ~ *síjjet* /Bug Do Pl/, *síma* /Bug Bú Do Kony Nsz Sze/, *símán* /Pl Su/, *símára* /Ko Sa Vé/, *símít* /Do Ko/, *símogat* /Do Nsz Pl/, *síráj* /Mhom/, *Síráj* (hn) /De/, *Sírájülis* (hn) /Mhom/, *szíkes* /Bá Ka Pl Su/, *szíkesfödre* /Su/, *Szikestóu* (hn) /Be/, *szíkfótokon* /Sze/, *szíki fű* /Csö/, *Szikenád* (hn) /Csö/, *szíkesó* /Pl/, *szílfá* /Mp Pl Su/, *szílke* /Zsa/, *szílva* /Do

Pl/, *szilvalekvár* /Pl/, *színkérészt* /Do/, *Tíbor* /Bbö Pl Vé/, *tík* 'ti' /Do Pl/, *tíktéket* /Pl/, *tílt* /Pl/, *vidám* /Do Pl/, *vígad* /Pl/, *vígas- ság* /Pl/, *vígasztalták* /De/, *vígasztalás* /Pl/, *víjog* /Pl/, *vírad* /Bsz Ko Nr Su/, *víradatkor* /Kony Pl/, *víraszt* /Pl/, *vírtuskottam* /Do Pl Sze/, *víruul* /Pl/, *zsíradik* /Pl/.

Hangsúlytalan helyzetben

alík /köszönt/ /Bug O/, *áthídal* /Pl/, *batíz* 'batiszt' /Bsz Pl/, *bódiszilva* /Pl/, *civíl szervezet* /Csö/, *csíríz* /Pl/, *Csíríz* (rag. név) /Pl/, *ellenőrizni* /Csö/, *Fekete-szík* (hn) /De/, *felírat* /Pl/, *félíratkozik* /Pl/, *fosószilva* /Pl/, *hozzásímult* /Btor/, *irígy* /Pl Vér/, *irígye* /Ko/, *irítékedik* /Pl/, *írkaírka* /Pl/, *jorsír* 'yorkshire' /Su/, *kétszíkű* /Pl/, *kihírdették* /Bu Pl/, *kiírt* 'kipusztít' /Pl/, *kisímídgattuk* /Bnb Do/, *kisímült* /Do/, *komaszílkébe* /Kony/, *kökínszilva* /Nsz/, *lekfínomabb* /Zsá/, *madárijesztő* /Pl Sze/, *mégbírkóznék* /Bé/, *mégdícsírte* /Do Kony Pl Szegh/, *mégíjett* /Bé O Po/, *mégírigyélte* /Bnb/, *mégvíratt* /Bú/, *méksímíttyák* /Vé/, *méksímogatta* /Bé Do/, *mindíg* /Bé Bsz Bug Bú Csö Da De Do Dv Fgy Fu Hp Ko Kony Ksza Mhom Nr Nsz O Pl Po Sa Su Sze Szegh Vé Vér/, *mindítig* /Su Zsa/, *nagybírtok* /Bé/, *nyugdíjhívatalnál* /Pl/, *őrísztík* /Bug Do Fgy Fu Kl Kszak Mhom Pl Po Su/, *pacsírta* /Do Pl Vé/, *Pacsírta ucca* /De/, *paprikácsírke* /Pl/, *porszík* /Dv/, *szekérszín* /Zsá/, *tengeri* /Ko/, *verésszilva* /Pl/, *vírzícsílapítónak* /Dv/.

Az *í* fonéma tájszavakban

A tájszóbeli *i*-k számbavételének van ugyan gyakorlata, de a jelenségtanulmányok szerzőinek többsége nem foglalkozott velük. (Meg kell mondanunk, hogy az érintett szerzők főleg a zárt *í*-zés és még két-három kisebb *í*-ző helyzet adatainak közzétételére vállalkoztak.) Az is igaz, hogy vannak kérdések besorolásuk

körül, ma már azonban egyre többen úgy vélekednek, hogy az *i*-t hordozó tájszavak besorolásától kár lenne eltekinteni. Különösen az *i* fonéma nyelvjárási gyakoriságának vizsgálatakor. Az igény sokféle példán szemléltethető. Az *idős* melléknév minősítése és besorolása egyszerű eset: hangsúlyos helyzetbeli *i*-ző morféma, nem tájszó, az *idős* főnév viszont jelentésbeli tájszó 'szaharin; likőr' jelentése okán, ahogy a *csípél* 'üt, ver valakit' jelentésű ige is. Az összetett szó *halhí* 'halhéj' sem *i*-ző alakja miatt, hanem jelentése okán tájszó: 'egymást félig fedve összerakott nádkévék'. A példákat sorolhatjuk tovább: *kikkű*, *szívanó*, *bocskorpíz*, *ebídvika*, *darázsízsek* stb.

A tájszavakbeli *i*-k a nyelvjárások különböző képződményei (vö. *fírhang*; *gúrdíny*, *ízik*; *filcsiktül*; *csērdít*, *kankarik* stb.), és csupán a valódi tájszavak *i* hangjait kell úgy elfogadnunk, hogy nem tudjuk őket mihez viszonyítani (vö. Szathmári: PaisEml. 477). Ezért nem indokolható az *i*-ket tartalmazó valódi tájszavakat a zárt *i*-ző adatokkal együvé sorolni (ARANY: ÖM. X, 559: *hérisz*, *szérdik*; MÁRTON: MNyj. X, 27: *íge*, *sipírila*, *zsákmejik*; MURÁDIN: NyIrk. XXVIII, 41: Nagyszalonta: *gombajíg*, Bélfenyér: *epliny*, *gáncsir*). Csak a létük biztos, és az, hogy terhelik a nyelvjárásban az *i* fonémát: a jelentésbeli tájszavaknál azonban, mint láttuk, nem ez a helyzet. Ezekben, illetve ezek elő- vagy utótagjában felismerhető ugyan egy-egy *i*-ző morféma, tájszóvá azonban az összetétel új jelentése(i) miatt válnak. „A valódi tájszavak keveset árulnak el önmagukról” (vö. ZILAH: MNyj. XXXV, 69), a jelentésbeli tájszavak annál többet. Akár egytagú, akár összetett szó a tájnyelvi lexéma, nem az *i*-ző helyzetnek van szerepe a tájszói minősítésében. Szinkrón adatként nem kell etimont keresnünk, hiszen az *i*-ző alapszó a nyelvjárási összetételben is egyazon eredetű: a morfémát tájszóvá nem hangalakja, hanem új jelentései avatják. Ezzel magyarázom, hogy a valódi- és jelentésbeli tájszavakban előforduló *i*-ző adatokat felvettem az adattárba.

Megallatásukra az elemző részben visszatérek.

Az adattár összeállításának szempontjai

1. Csak jelentésbeli és valódi tájszavakat vettem fel az adattárba. A szójelentést csak a jelentésbeli tájszavaknál adom meg, hogy jelezsem, nem egyszerű zártabbá válásos adattal van dolgunk (vö. zárt *i*-ző adat: *elesís*, *lípís*, *lepíny*; *a tagelesís*, *ety tyúklípíssel*, *lepíny* 'száraz tehéntrágya' jelentésbeli tájszó). A jelentésbeli tájszavak többségénél stílusminősítés is értelmezi a besorolást (vö. *elpusztíttya* 'megeszi' /tréf/; *tököríszik* 'lassan, körülményesen készül, csinál vmit' /durv/ stb.).

2. Az adatoknak az esetek többségében az alapalakját és jelentését, valamint előfordulási helyét (rövidítve) adom meg (vö. *gírbc* 'a baromfi háta' /Nsz Pl/), ha egyetlen adatban szerepel az *i*, akkor a szóalakot (vö. *búrhídnak* 'nádkévékből összerakott egyszerű átjáró' /Dv/; *csíkászott* /Sá/ stb.);

– a szónak a forrásokban talált valamennyi, sokszor ismétlődő adatát nem, de a szócsalád különböző szófajú adatának egy-egy darabját számba veszem: *bíjog*, *bíjogozás*, *bíjogozni* stb.;

– a forrásokban szereplő adatot változatlanul hagyom, ha a lejegyzés nem tükrözi is a kiejtést (például a hasonulást figyelmen kívül hagyja: *megsímtják* stb.);

– a rövid *i*-s írásmód gyakran nem tükrözi a kiejtést (a források nagy része nem nyelvjárási, hanem néprajzi feldolgozás vagy javítatlan másodpéldány, melyekre a hosszú ékezetet nem rakta fel a szerző), ezért oda sorolom be őket, ahová valók az adattárban (vö. *gurdíny* ~ *gúrdíny* ~ *gurdíny* stb.);

– a sárréti nyelvjárásokban a *bíjog*: *bílyog*, *vígáj*: *vígály* stb. nem alakváltozat, a *j*-s ejtés az általános, azért az adattárba a pontatlan lejegyzésű *ly*-os alak nem került be, csak a *bíjog*, *vígáj*;

– alakváltozatként feltüntettem viszont az *e*-ző és *ē*-ző adatokat, mert a Sárrét északkeleti részén vannak nyílt *e*-ző nyelvjárás-csoportok: *fíreg* /Hp/ ~ *fírég* /Dv Pl/ 'ragadozó, például görény'; *díllél* /Km/ ~ *dílél* /De Té/ stb.;

– az alakváltozatok között kevés, pontosan lejegyzett diftongusos alak is szerepel (elsősorban a nyelvjárási atlasz anyagában és a Hajdú–Kázmér válogatásban), ezeket változatlan lejegyzéssel vettem át: (vö. *veőlegíny* /Knh Zsá/ ~ *vöülegínye* /Bé Dv Fu Sze Szegh/ ~ *vöülegínné* /Hp/ ~ *veőlegínyes hászho stb.*), a beszédfelvételek adatait hasonlóan, minden más adat hosszú magánhangzós formában szerepel az adattárban;

– a jelentéskülönbség okán került be az adattárba néhány homonima *í-ző* adata (vö. *bír* 1. kny. 2. 'bér'; *mír* 1. 'miért' 2. 'mér vmit'; *víg* 1. 'jókedvű' 2. 'vég (vászon)').

3. Nem tüntetem fel, hogy az *í-ző* tájszói adat a település hány forrásában szerepel, mert ez rontaná a feldolgozás áttekinthetőségét.

A hosszú í fonéma tájszavakban (adattár)

Hangsúlyos helyzetben

bívikóka /O/, *bígat* /Pl/, *bíjagzó* /O/, *bíjog* /Do Esz Ko Kony K-S Nsz Pl Sa Zsa/ ~ *bíjjog* /Mpet Vé/, *bíjogozás* /Km Kony/, *bíjogozni* /Sá/, *bíjogozó* /Fgy/, *bíjogvassal* /Szegh/, *bíjogzóvassal* /Sá/, *bikája* /van/ /Bé Ko/, *bír* 'birtokol vmit' /Do Hp Pl/, *bírákok* /Bug/, *bírbitél* /O Pl Vé/, *bírkanyírás* 'hajvágás' /tréf/ /Pl Su/, *címér* /Pl Sá Su/, *címerfán* /Sá/, *címérvás* /Bú Fgy Gyo/, *czíka kender* /Sze/, *csikászós* /gyerekjáték/ /Fu/, *csikászott* /Csö Fgy Ko Sá/, *csikbogarat* /Sá/, *csíkja* 'a birka ondózsínórja' /Zsá/, *csíksánta* /Dv Sá/, *csíktökben* /K-S/, *csíkverembe* /Ko N-S/, *csínnya* 'fonálvető a szövőszéken' /Bnb Hp/, *csínnyajugba* /Bnb/, *csíphadaróvā* /Do/, *csíra* 'magtalan férfi' /K-S/, *csírások* /Su/, *csírke* 'kis gabona- v. szénacsomó' /Bsz Bu Bú Bug Esz Fgy Km Ko Nr O Zsa Zsá/, *csírkekunyhó* /Do/, *csírkézés* /Dv Km/, *csívejég* /K-S Pl/, *csízél* /K-S Po/, *díbol* /K-S N-S Pl/, *dílel* /Esz Hp Kony/ ~ *dillel* /Km/ ~ *dílel* /De Té Vé/, *díllél* /Km/, *díleliskor* /Hp/, *dímatlan*

/Km O Pl Po Sá/, *fíkomatta* /O Sá/, *fílcsíktűl* /Bug/, *fílkótya* /K-S/, *fíllős* 'félénk' /Pl/, *fíntogba* /De/, *fínyéske* /Bug/, *fírcangol* /Pl/, *fíreg* /Hp/ ~ *fíreg* /Dv Pl Sze/, *fírgíszis* /Fgy Kony/, *fírgészőfa* /Fgy/, *fírháng* /Bu Dv Do Fgy Hp K-S Mp Sá Su Sze/, *fírhángos* /O/, *físzkesfene* /Kony Nsz O Pl/, *gídelget* /Nsz/, *gírbc* 'a baromfi háta' /Nsz Pl/, *gírbes* ~ *gírbes* /Bé Bug Dv Fu Nsz Pl Su/, *gyíkínyhámal!* /Ko/, *hídlás* /Bé Km Nsz O Pl Po Su Sze/, *hikál* /Pl/, *hím* /Bnb Hp/, *hímezés* 'virágpor' /Po/, *hízzon* 'dagadjon' /Bé Su/, *idés* 'szaharin; likőr' /Pl/, *idézzsír* /Su/, *íge* /Bsz Dv K-S O Vé Zsa/, *ígedelém* 'eleven, rossz gyerek' /Pl/, *ílet* 'gabona; búza' /Bú Do Dv K-S Mp Pl/, *íletézsák* 'búzászsák' /Do/, *ílványos* ~ *írványos* /Bú Zsa Zsá/, *írkézik* 'van ideje' /Bé O Pl Sze/, *írmagja* /Su/, *írsokál* /Nsz Pl Su/, *írtás* /Fgy/, *írtásfödém* /Do/, *írtó* /fokozásra/ /Bnb Pl/, *ítel sörja* /Pl/, *ítető* 'cséplőmunkás' /Pl/, *ítéletidő* 'erős hideg, nagy vihar' /Nsz Pl Zsa/, *ízés* /a gyékény része/ /Bnb/, *ízibe* 'gyorsan, azonnal' /Bug Hp Kony K-S O Pl Sá Sze Vé Zsa/, *ízík* /Esz Fgy Szegh/, *ízíkkóró* /Da Fu Km Ko Po/, *Kíkfű* (hn) /Do/, *kíkkű* /Bu Fgy Hp Kony Nsz Pl Vé/, *kíkköves* /Hp/, *kípen* /vág/ /Kony Mp Pl Vé/, *kípesfelit* 'arcát' /Pl/, *kíreñcsél* 'könyörögve kér vmit' /Pl/, *kírsekél* 'kéreget' /Sze/, *mír* 'miért' /Do Fgy Pl Su/, *nímék* 'némelyik' /Pl/, *níp* 'emberek' /Dv Fu Kl Kony Pl/, *nyírja* /Bnb/, *nyírku* /Hp/, *pí* 'pohár' /Dv Fgy Fu Hp Sá Sze/, *píbe* /Á Bug Do Esz Hp/, *píp* 'pipacs' /Bug Sá Vé/, *pípel* ~ *pípol* /Pl/, *pípet* /kap/ /Bug/, *pírgál* ~ *pírkál* 'enyhén megéget' /Dv Pl/, *pírkad* 'virrad' /Pl Szegh/, *píze*, /hal/ 'pikkelye' /Pl Su/, *rí* /Bé Bu Esz Fgy Nsz O Pl Su/, *ríhajó* /Vé/, *Ríhalom* (hn) 'Révhalom' /Kl/, *rínek* /Bé/, *rízesék* 'részes művelők' /Do Nsz O Su/, *Rít* (hn) /Pl Su/, *rítes hej* 'vizes, vízállásos terület' /Mpet/, *ríva* /Bé Bú O Pl Vé/, *sík víz* 'áll rajta a víz' /Dv Pl Su/, *síkol* 'csúszkál' /Hp/, *síkolva* 'simítva' /Dv/, *sílbakol* ~ *sírbakol* 'kesereg' /Bug Pl Sze/, *símej* /Hp O/, *sírhúzni* /Bsz Sze/, *sívó* /víz, láz/ 'teljesen, erősen' /Bug K-S Mp Pl Sá/, *szíjjas* ~ *szíjjos* /Bug/, *szíkeszájju* 'pállott' /Pl/, *szíkja* ~ *szíkje* /tojásé/

/Bug Do Dv Esz Fgy Nr Pl Su/, *szíkkotyványból* /Dv Sá/, *szílke* /Bug Kt O Pl Po Sa Szegh Zsa/, *színásszekér* 'kócos haj' /tréf/ /Pl/, *színmáskodik* /Da/, *szípanyámat* /Vé/, *szípapám* /Bé Fgy Pl Vé/, *szítatni* 'száritani' /Bug/, *szíverősítő* 'pálinka' /tréf/ /Pl/, *szívanó* ~ *szívanóu* ~ *szívonó* /Bu Bú De Dv Do Fgy Hp K-S Ksza Mp Nr Nsz O Pl Po Sa Sze/, *szívonó borona* /Bú/, *szívos* /Mhom/; *tíblábol* /Bug O Pl/; *víccsed* 'védjed' /Nsz/, *víg* 'vég: homon.' /Do Pl/, *vígáj* ~ *vígájós* /Bsz Bug Nr O Pl Sá Su/, *vígelsővigig* /Pl/, *vikásfazik* /Bú Do/, *vikásföd* /Bú Pl/, *viknyába* 'horpaszába' /Bé Mhom Pl/, *vikompízú* 'sovány, könnyű' /Nsz Pl/, *vikonyfíreg* 'menyét' /Zsa/, *vírszemet* /kap/ /Fgy Pl/, *vírtyog* /a kotló hangjának utánzására/ /Pl/, *víszbordó* 'növekedésben visszamaradt jószág' /Nsz Pl/, *vízibika* /Bug Da Fgy Kl Su Sze Zsa/, *vízibornyú* 'göte' /Bu K-S Pl Vé/, *vízicibere* /Bé Nr Pl Vé/, *vízijányokerul* /Zsa/, *vízi leves* 'cibere' /Mp/, *vízpókos* /Bé/; *zsírozó* /Dv Fgy Nsz Pl Su Vé Zsa/.

Hangsúlytalan helyzetben

acsít /Do Dv Nsz/, *aprólik* 'baromfi' /Dv Fgy Fu Ksza O Pl Sze Vé/, *árokír* 'kutyaszar' /tréf/ /Pl/; *bakacsíny* /Fu/, *batíz* /Bsz/, *beleízeledik* /Nsz Sá/, *bemurít* /Bé Hp/, *betoszít* 'betol' /Kony Mhom Su/, *bibircsók* /Nsz Pl Vé/, *bibircsós* /Bé Bu Hp Sá Szegh/, *bírkanyírás* /tréf/ 'hajvágás' /Pl Su/, *bocskorpíz* /Fgy Kony Pl/, *bocskorszíj* /Sá/, *bolondító* /Sá Su/, *bőrbíjőtpérc* 'kiszámíthatatlan, hosszú idő' /tréf/ /Pl/, *borító* /Bé Kony/, *bögözís* /Do/; *cürhölís* /O/; *csérdít* 'karikásostorral csap egyet' /Nsz Pl Su/, *cserepcsik* /Bug K-S Szegh/, *cserín* /Bé Do/, *csírkésztek fel* /Bug Ko Mhom/, *csutkaízik* /Do Dv Ko Pl Su Sze/; *darázsfíszekje* 'daganat a nyakon' /Dv Ko Pl Sa Vé/, *dérígba* 'szekérderékba' /Pl/, *deszkaveremények* /Pl/, *drótfíreg* /Hp/, *dunnahíj* 'huzat' /Bug Do Dv Fu Sze/, *dúrgís* /Nr Vé/; *ebídvika* /Hp/, *éltökít* /Bé Bu Do

Fgy Nsz Pl/, *elvílte* /K-S Po Vé/, *embere mlíkezézet úta* 'nagyon régen' /Pl/, *eplíny* /Bé Do Dv Mhom Sa/, **eplifát** /Bé/; *favágító tóke* /Hp Mp Nsz/, *fedélik* 'tető: nád' /Bnb Ko Sá/, *fehírcseléd* /Bé Dv Fu Ko O Pl Su Sze Zsa/, *fehírmező* /Zsa/, *fehírníppel* /Nsz Sá Zsa/, *féjjepszították* /Mhom/, *félbígáz* 'felbújt' /Dv Pl/, *félcsípejű* 'rossz alakú, járású nő' /Pl/, *felcsírkéz* 'kis csomókba összegyűjt' /Bu Bug Do Ko Mhom Sa/, *felhírce* /Po/, *fenesíg* 'bökkenő, akadály' /Pl/, *fennyedín* /Hp/, *feszít* 'rátarti' /Nsz Pl Sa/, *figerisztem* 'kerestem' /Bu Pl Sze/, *fityfiríkel* /Hp/, *fosószilva* 'gömbölyű, sárga színű szilva' /Pl/; *gabajították* /Do Dv Nsz/, *gácsír* /Bé Do Pl Po Sá Szegh/, *gombojító* /Bú O Vé/, *gombojók* /Fgy Kony/, *górjók meg* /Kt/, *gurdíny* ~ *gurdíny* ~ *gúrdíny* /Bú Bug Da Dv Fgy Hp Km Ko Pl Po Sa Sá Sze Zsá/; *gyeréksíg* 'semmisség' /Pl/, *gyikínyhámál* /Ko/; *habarík* /Bsz Bu Fu Nsz/, *had ním* 'hadd nézzem' /Pl/, *hajítófát se* /Ko N-S Pl Sá Zsa/, *halbí* /Bé Bú Do Dv Hp Ko Kony Nr Nsz Pl Sa Sá Su Sze Vé/, *halhíjózás* /Bé/, *hálvírű* 'lassú, nyugodt' /pejor/ /Pl/, *harántíkosan* /Po/, *hasíttya* 'hangosan énekel' /Pl/, *hasított* /fűljegy a birkának/ /Sá Szegh/, *Hasznájik!* /tánc végén mondják/ /Bug Sá/, *házníp* /Kl O Pl Po/, /rá sè/ *hederít* /Bú Nr O Sá/, *hérísz* 'a menyasszony vendégei a lakodalomban' /Bé Bsz Do Esz Hp Knh Mp Nsz O Pl Sá Sze/, *hétrít meggörnyedve* /Da Do Pl Sá/, *hupikík* /tréf/ /Nsz Pl/; *írkilís* 'érzékeny, sértődékeny személy' /Pl Zsa Zsá/, *ízík* /Bug Do Dv Esz Fgy Fu Hp K-S Ko O Pl Sá Sze Szegh/, *ízíkel* /Ko Zsá/ ~ *ízíkél* /Dv Fgy Ko O Pl/, *ízíkkóró* /Á Bug Da Esz Fu Hp Km Ko Mp O Po Zsá/; *jöszmíkel* 'jön, megy' /Pl/; *kankaríkja* ~ *kunkoríkja* /Do Esz Mp Sá Su Szegh/, *kaparík* /Bsz Bu Do Esz Fgy Pl Sa Sá Zsa/, *karcsíl* /Hp/, *kázmírt* /Fu K-S N-S/, *kelevíny* /Sá/, *kemíszg* 'daganat' /Pl/, *kergebírka* 'szeleburdi' /tréf/ /Pl/, *kerít* 'szerez' /Fgy Hp Pl Su/, *keserúsíg* 'szomorúság, bánat' /Bá Fö Pl/, *kiízíkel* /Km O Po/, *Kirítóba* (hn) /Sze/, *kiverís* /Bé Fgy Do Ko Pl Sá/, *kolompér!* /Esz Mhom/ ~ *kolompír* /Á Bsz Bu Bú De Do Dv Fö Fu Fgy Hp

Ka Ko K-S Kt Mp Nsz O Pl Sa Sá Su Vé Zsá/, *kolompírásás* /Dv Km/, *kolompírásni* /De/, *kolompíracsósz* /Nsz Sá/, *kolompírfireg* /Hp/, *kolompírinda* /Bug/, *kolompírleves* /Kony Pl Sá Vé Zsa/, *kolompírostíszta* /Bú Pl/, *kolompírozsgaluskát* /Su/, *kondír* /Kony Nsz Pl Su/, *kóróízik* /Do Sa Sá/, *kotyvalík* /Pl/, *kovártíj* /Bbö Bé Mp Nsz Pl/, *kovártíjos* 'a háziakéhoz csapódott jószág' /Pl/, *kovártíjosztág be* /Kony/, *körtífa* /Bé Nsz/, *Körtíjes* (hn) /Su/, *kötízbe* /van/ <dinnye, uborka> 'futni kezd' /Pl Su/, *kötísig* 'gatyakötésig, derékig' /Hp Nsz Pl Su Sze/, *kötőlik* 'kévekötéshez használt sás' /Nsz Pl Sá/, *kunkötis* /Dv Nsz Pl/, *kuporít* /Sá/, *lábító* /Bnb Bsz Bú Kl Kony K-S Su Zsá/, *lapít* 'meghúzódik vhol' /Pl/, *laskatíszta* /Bu Dv Fgy Sze Szegh Zsa/, *lecsihítani* 'megnyugtatni' /Do Sá/, *lédíbol* /Pl Zsa/, *legínykedik* /Zsá/ ~ *legínykodik* /Pl Zsa/, *legíny-villa* /Zsa/, *lemíny* /Do Dv/, *lövínül* 'növény/ fás lesz' /Bé Bnb Pl/, *maradikja* 'utóda' /Bnb Bsz Sá/, *marík* 'marok; maréknyi' /Pl/, *maríkszedő* /Bu Hp Kony Mp Po/ ~ *maríkszedő* /Bug Do Dv Fgy Fu O Pl Su Sze/, *másított* '<tehén> elvetélt' /Pl/, *matyószínű* /Dv/, *mekfejevígél* /Vé/, *mégírdekél* /K-S/, *mégízikelt* /Dv/, *mégízélt* /Nsz/, *megpípesedtek* /Bé/, *méktíp* 'nő másik nőt megcibál' /Pl/, *micért* ~ *miszër* ~ *mizer* ~ *mizër* ~ *mizír* /Bug Bú Do Mp Mpet Nsz Sá Zsa/, *mízes-mázos* /Pl/, *motyoríkol* ~ *mutyoríkol* 'motyog magában' /Nsz Pl/, *Nagy-ígis* (hn) /Do/, *nagyíték* /Pl/, *Nagyszík* (hn) /Su/, *nehésség* 'nyavalya, görcs' /O Nsz Pl/, *nímék* /Pl/, *nyíltonosít* 'kinyilvánít' /N-S/, *nyúlárnyík* 'gömb alakú, nagy gyomnövény' /Pl/, *nyülepíny* /Sá/, *nyüvelis* /Zsá/, *ottír* 'rajtakap vkit vmin' /Pl/, *őgyelít* 'vegyít' /Sá/, *őregítel* 'lé nélküli, sűrű étel' /Pl Zsa/, *összeidésedik* 'megszokik, megszeret vki vkit' /Pl/, *összemaríkkal* 'két tenyérrnyit' /Do Fgy Hp Kony Mp O Pl/, *paprikáskolompír* /Bé Pl Su/, *pászt* 'összeilleszt' /Bug Dv Pl Szegh Vé/, *peníszvirág* 'sovány, gyenge testalkatú személy' /tréf/ /Pl/, *pērségis* /De Pl/, *pilis* ~ *pillis* /Bug Bú Do Dv Esz Fgy Fu Hp Km K-S Ko Nr Nsz O Pl Po Sa Sá Zsá/, *píp* /Bug Nsz

Sá Vé/, *pípél* 'beteg baromfi sajátos hangot hallat' /Pl/, *pipicske* 'pacsirta' /Dv/, *pírgál* ~ *pírkál* 'enyhén megéget, megpörkölt' /Dv Pl/, *pirosrípa* 'sárgarépa' /O/, *pisít* '<vér> lövell' /Bug Do Dv Hp O Pl Sá/, *pozaszárító lócca* 'utcai lóca' /Sá/, *pokolvíz* /Bé Su/, *racsít* /K-S Mp Nsz Sá/, *ráírik* 'székelési ingere támad' /Dv O Pl/, *rostí* ~ *rostíj* /Do Mhom Nsz/, *rucatótísre* /Mhom Po/, *rucaszír* /Bsz Bú Esz Fu Nr Po Szegh/, *rüsír* 'rühkenőcs' /Fgy Kony/, *sántít* 'pontatlanul állít vmit' /Pl/, *sápítózik* 'siránkozik' /Nsz Pl/, *sarjúlegíny* /Nr/, *sárvíz* 'gennyes váladék' /Do Dv Pl Su Vé/, *segíccsig* 'segítő, közreműködő személy' /Pl Vér/, *sēpredik* 'haszontalan, munkátlan személy' /Pl/, *sērinye* 'hosszú, gondozatlan haj' /Bé Dv Pl/, *sē tí, sē tova* /Su/, *sisteríkel* /Hp Nsz Sá/, *stafírunng* /Pl/, *sunyít* /Bug Pl/, *súrít* /Mp Nsz O/, *süvít* 'süvölt' /Mp/, *szakító* /Bé/, *szakító kosár* /Mp/, *szárccsaríkató* '<szerepi-ek>' /Su/, *szárnyíkot* /Bsz Fgy Sze/, *szégínyes* 'kicsi, kevés vmiből' /Pl/, *szegínyfeje* '<sajnálkozásra>' /Sá Zsa/, *szegínyház* 'szociális otthon' /Pl/, *szedbibicnapján* /tréf/ 'soha' /Pl/, *szél írte* /Mp Pl Zsa/, *születis* 'születésű' /Pl/, *tagelesis* 'bénulás' /Pl/, *takarosít* 'igazít, rendez' /Bnb Pl/, *tarlóskerék* /Po/, *teccík* 'hajnallik' /Po/, *tehélepíny* 'száraz tehéntrágya a legelőn' /tréf/ /Pl/, *télvíz idejin* 'téli időben, télen' /Bug Pl Su/, *tengeripí* /Sze/, *tengiritőrís* /Pl Su/, *tippanszínával* /Do Dv/, *toportyánfíregnek* /Zsa/, *toroggyík* /Nsz Pl Sá Vé/, *toszít* /Da Do Esz Nsz Pl Su Vé/, *tököríszik* 'lassan, körülményesen csinál vmit' /durv/ /Pl/, *törvímbe* 'bírószagra' /Bnb Nsz O Pl Su Vé/, /ëty/ *tyúklípissel* 'nagyon kicsit, alig észrevehetően' '<hosszabb a nap>' /Pl/, *tyúkszidúllis* /O/, *vadszikek* /Bnb Da Dv Nr/, *vakarík* /De Dv Fgy Km Nsz O Pl Po/, *vakszík* /Bú Dv Fu Nr Zsá/, *varangyík* /Vé/, *varangyíkozsbíka* /Dv Fgy Fu/, *vászofazík* /Bnb Bú Ko Kony Pl/, *velíznek* /Nsz/, *vendígódal* /Bé Bu Do Dv Nsz Pl/, *vendígódalgúzs* /Bé/, *vendíkfa* /Pl Su/, *veremisz* /Do/, *vetílkedik* 'veszekszik, vitatkozik' /K-S Nsz/, *vetíllő* /Bnb Hp Mpet O Vé/, *vetőkolompírt* /Esz/, *virnyíkol*

/Hp/, *vőfínyeskedett* /Su/, *vőgykíve* /Bsz/; *zűrmötölís* /K-S/;
zsëmjíkésen /Bé/, *zsëmjíkésína* /Bé Szegh/, *zsombík* /Mp Nsz Pl
Su Zsa/, *zsombíkós* /Bé Bú Pl Szegh/.

III. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK ÁTTEKINTÉSE

A ZÁRT Í-ZÉS SÁRRÉTI ADATTÁRA

A zárt í-zés prefixumokban

Az igekötők egy kis részének í-zése is jelentős mértékben ter-
heli meg az í fonémát. A forrásokban csupán három igekötőnek
találtam í-ző változatát, ezeket kigyűjtöttem. Fontos, hogy az
alábbi í-ző igekötők területileg is jól szóródnak.

Adattár

érte-

írtekűd /Bé Bu Csö Kony O Pl Sze/, *írtemént* /Pl/.

széjjel- ~ szét-

szíjjelcibálta /Bsz/, (*darabojja*) *szíjjel* /Bug Sze/, *szíjjeldúr* /Pl
Sze/, *szíjjelhány* 'szétválaszt' /Zsá/, *szíjjelhány* 'szétszór, szét-
bál' /Kl Pl/, *szíjjelvagyni* /Bá/, *szíjjelmārcingol* /Sa/, *szíjjelmént*
/Pl/, *szíjjelníz* /Bé Bug Csö Hp Kony Mp Pl Sa/, *szíjjelosztotta* /Bé
Kony Ksza/, *szíjjel-szanát* /O Vé/, *szíjjelszéd* /Bé Pl/, *szíjjelszórt*
/Su/, *szíjjeltíp* /Bug Do Mhom Pl/, *szíjjelválaszt* /Ko/, *szíjjelválogat*
/Hp/, (*ne zizmáld*) *szíjjel* /Mhom/; *szíddarabolni* /Sa/, *szíthánt*
/Mp Sá/, *szíthányás* /Bá Fgy Kl/, *szíthasogatom* /Bnb/, *szíthull*
/Po Sá Vé/, *szítmént* /Sá/, *mírte szít* /De/, *szítníz* /De Kl Pl/, *szít ne*

nyomd /Po/, *osztottak szít* /Bug Csö/, *szítpukkad* /O/ ~ *szítpukkan* /Pl/, *szítszalad* /Bé Mhom Pl/, *szítszédi* /Bug De/, *szítsziled* /Pl Su/, *szítterítik* /Hp Pl/, *szítver* /Sá/.

végig-

vígbehallgat /Vé/, *vígigfojik* /Dv Mp/, *vígigírte* /Dv/, *vígigjárta* /Bu Hp Kony Pl Vé Vér Zsa Zsá/, *vígigmegy* /Pl/, *vígigníz* /Bbö Bug Pl Su Sze/, *vígiksétál* /De/.

Zárt í-zés alapszavakban és összetételekben

Zárt í-zés hangsúlyos helyzetben

Több helyi nyelvjárásra kiterjedő anyaggyűjtés és egy nyelvjárás í-zésének vizsgálata egyformán azt mutatja, hogy a hangsúlyos helyzetbeli zárt í-zés a jelenség egyik legnagyobb tömbje. A sárréti anyaggyűjtés ennek megfogható bizonyítéka. A vizsgálatok a hangsúlyos helyzet különböző csoportjaiban következetes és erős í-zést mutatnak, de a kiegészítő gyűjtések adatai azt is világossá teszik, hogy a Sárrét-vidéken nem egy-egy helyi nyelvjárás í-zése erős csupán, hanem hogy ez valamennyi nyelvjárás jellemző adottsága.

Nézzük meg közelebbről az adatokat!

Itt is azzal vezetem fel az elemzést, hogy az adattár gazdag, de csak relatíve teljes, nem ennyi í-ző adat van a Sárréten, forrásaimból csak ennyi került elő. A *nímet* í-ző adata töszóban, jelzős szerkezetben, összetételekben (földrajzi nevekben) egyaránt sok helyen előfordul, toldalékolt adatai is mindig í-zők stb., és az adattárban előfordulóknál sokkal többféle előfordulásban. A köznap beszéd í-ző adatainak nagy csoportja mellett nincs például adat a *rígés-rigén*, *rípföld*, *vikső* stb. morféma í-zésére, ez azonban a gazdagság mellett az adatgyűjtés hiányossága. Az adattár így is sokféle szemléltetésre, következtetésre alkalmas.

Következetes í-zést találunk

a) egytagú és többtagú alapszavakban
fil, *kír*, *mír*, *szíl*, *vírt*; *ídes* ~ *ídés*, *míreg* ~ *mírég*, *rípa*, *tízta*, *víkony* stb.;

b) köznevekben és tulajdonnevekben
bíkis ~ *Bíkisi* (szem. n.), *Bíkisi-út*, *gyíkínyes* ~ *Gyíkínyes* (hn), *mí* 'méh' ~ *Míhes-domb*, *mírges* ~ *Mírges* (hn), *míszáros* ~ *Míszáros* (szem. n.), *rínél* 'révnél' ~ *Rí-halom* (hn) stb.;

c) szerkezetek és összetételek előtagjában
rítes hejjeken, *ríti kút*, *nímet* katonák, *nímet* falvak, *Nímet-gát*, *Nímet-gyep*; *bíkajugba*, *bíkalencse*, *csíplőbandába*, *csíplőgép*, *nígy lábú*, *nígyszegletű*, *nígyvíkás*, *nítykézláb*, *vírnyomása*, *vírszemet* <kapott>, *vírszopó*, *vírzavar* stb.;

d) következetes í-zéssel találkozunk kisebb és terjedelmesebb szócsaládok tagjaiban

fíreg ~ *fírég*, *fírgelni*, *fírges*, *fírgíszis*; *kísedelmes*, *kíseji*, *kísik*, *kísőbb*; *rígen* ~ *rígén*, *rígi*, *rígies*; *vís*, *víső* ~ *vísű* stb.;

e) az í-ző morféma toldalékolt alakjaiban
bír ~ *bírit*, *dílel* ~ *díleliskor*, *ídes* ~ *ídesíget*, *kír* ~ *kírísém*, *mír* ~ *mírtíge*, *típ* ~ *típískor*, *vín* ~ „*vínsígünk vígin*” (Sinka István) stb.;

f) erős és következetes az í-zés az e-ző és ë-ző nyelvjáráscsoportokban egyaránt

dílel ~ *dílél*, *fínyes* ~ *fínyés*, *gyíkínyezís* ~ *gyíkínyézís*, *írkezett* ~ *írkezött*, *kínyelem* ~ *kínyelém*, *lílek* ~ *lílék*, *míjen* ~ *míjén* 'lent', *pintek* ~ *pinték* ~ *pínték*, *szíles* ~ *szílés*, *tíged* ~ *tígéd*, *víres* ~ *vírés* stb.;

g) kevés olyan morféma került látószögünkbe, melyeknek é-ző és í-ző adata is van

fíny + *kép* ~ *fénkép*, *Dícsírtecsík!* ~ *Dicsértessék!* (kat) stb.

Az adattár alapján azt mondhatjuk, hogy a fonéma hangsúlyos helyzetbeli nagy gyakorisága különféle í-ző helyzetek erős megterheléséből következik. Az is jól látszik, hogy a sok összetevő révén összeállt adatok konzerváltak máig a jelenséget. Ezért fontos a különböző helyzetekbeli í-zés minél teljesebb vizsgálata.

Adattár

bíka /Bu Bug Csö Dv Ka Kony Mp Nsz Pl Sa Vé Zsa/, *bikafiszek* /Da/, *bikajukba* /Bug/, *bikalencse* /Pl/, *bikanyál* /Dv Fu Hp Sze/, *bikanyúzaá* /K-S Pl/, *Bikázs-gát* (hn) /Zsá/, *bikességbe* /Bu Ka Mhom Nsz Pl Su Zsa/, *bíkíbe* /Fu Pl/, *Bíkísre* /Bu Kt Nsz Vé/, *bíkísi* /Do Vé/, *Bíkísi* (szem. n.) /Do Ka/, *Bíkísiné* /Do/, *Bíkísi-út* /Kl/, *bíkít* 'békít' /Pl/, *bíkjó* /Fö Fu O Nsz/, *bíkül* /Bu/, *bíle* 'béle' /Sa/, *bíre* /Bé Bu Do Kl Nsz Pl Sze/, *bírbárány* /Fgy Kony/, *bíresek* /Kony Mpet Nsz Sá/ ~ *bírésék* /Bé Bnb Btor Do Ka Su Sze/, *bíréslegény* /Ka/, *cílba* /Ko Kony/, *cíloztam* /Hp/, *csífi* 'cséfi' /Nr/, *csípélni* /Á Fu Gá Hp/ ~ *csípélni* /Bé Bug Dv O Pl Sze/, *csípfa* /Kony/, *csíphadaróvā* /Do/, *csípliskor* /Bnb Do Hp Ka O Pl Szegh/, *csíplő* /Do Hp Mhom Pl Su/, *csíplőbandába* /Esz Su/, *csíplőgép* /Bnb Dv Fgy Fu Hp Pl Su Sze/; *dídélget* /Pl/ ~ *gídélget* /Nsz/, *dílbe* /Bé Bsz Bug Hp KI Kony Mpet Nr Nsz Pl Su Sze Vé/, *dílebidet* /Kony Nsz Vé/, *dílel* /Da Dv Esz Hp Kl Nsz Vér/ ~ *díllel* /Km Ko Kony/ ~ *dílel* /Bé De Pl Té/, *díleliskor* /Hp/, *dílefe* /Bu Pl Vé/, *díli* /Hp Ksza Su/, *délibáb* /Pl/ ~ *dílibáb* /Bug/, *dílidőübe* /Pl/, *dílig* /Bá Bé Hp/, *dílignyitó* /Nsz/, *dílrül* 'dél felől' /Bé Bu Dv/, *díltájba* /Vé/, *dílután* /Bé Bug Hp Nr O Pl Sá Vé Zsa Zsá/; *éjjēn* /a *fijatal pár*/ /Pl/; *fékésző* /Pl/ ~ *fikēt* /borjúét/ /Pl/, *fík* /Nsz Pl/, *fékész* /Pl/ ~ *fikez* /Nsz/, *fil* /vmitől/ /Bé Bnb Bug Fu Kl Kony Ksza Kszak O Pl Sze/, *filti* /De Do Hp Kony Mhom Nsz O Pl Sa Sá Szegh Vé Vér Zsa Zsá/, *fíny* /Fö Pl Sá/ ~ *fékép* /Pl/, *fínyes* /Bsz Bu Nsz Sá/ ~ *fínyēs* /Pl/, *Fínyēsék* (szem. n.) /Dv/, *fínyēske* /Bug/, *fínylik* /Ka Pl/, *fírcel* /Nsz/, *fíreg* /Hp Kony Mp Nsz Zsa Zsá/ ~ *fírég* /Dv Fgy Fö Ko K-S O Pl Sá Sze/, *fírégvágó fával* /Ka/, *fírfi* /Bug Fu Ksza Mhom Mpet Nsz Sa Su/, *fírfigseléd* /Vé/, *fírfigember* /Hp/, *fírfi nípet* /Su/, *fírhē* mégy /Do Ka Pl Sze/, *fírgelni* /Csö/, *fírgelőfával* /Zsá/, *fírges* /Ka Pl/, *fírgízis* /Fgy Kony/, *fírgészőfa* /Fgy/ ~ *fírgízőfa* /Kony/, *fírhe* /ment/ /Hp Kszak Mp

Szegh/ ~ *fírhē* /mēt/ /Bnb Do Fu Nr Pl Su Sze/, *fírjivel* /Do Kszak Zsá/, *físű* /Bu Hp Ka Pl/ ~ *fűsű* /De Pl/, *físzkeket* /Bug Da Hp Ka Mhom Nr Nsz Pl Sze Vé Zsa/, *físzker* /Fgy/, *físzkelt* /Da Dv O/, *físzkelődik* /Ka Pl/, *físzögbe* /Bú Pl Sze/, *físzkesfene* /Kony Pl Sá/; *gím* 'gém, vízimadár' /Zsa/, *gímberedik* /Nsz/, *gímes kútba* /Po/; *gyíkíny* /Bnb Csö Da Do Dv Ka Ko K-S Mhom Nsz Pl Su Sze Szegh Zsa/, *gyíkínyes* /Dv/ ~ *Gyíkínyēs* (hn) /Pl/, *gyíkénpálha* /Vé/, *gyíkínyezés* /Sa/ ~ *gyíkínyēzis* /Bnb/, *gyíkínyhámval* /Ko/, *gyíkímmunkákat* /Bnb/; *híbe-hóúba* ~ *híbe-korba* /Pl/, *híját* 'héját' /Sa/, *híten* ~ *hítig* /Sa/, *hízagokat* /Po/; *Íbērhārték* (szem. n.) /De/, *íbersíge* /Zsa/, *íbred* /Nsz Pl/, *íbren* /Nsz/, *íbreszt* /Pl/, *íccaka* /Bé Bnb Bsz Bug Da De Hp Ka KI Ko Kony Kszak Nr Nsz O Pl Sá Vé Vér Zsa/, *íccakálni* /Bé Nsz Pl/, *ídes* /Kony Nsz Po Vé/ ~ *ídēs* /Bbö Bé Bu Bug Do O Pl Su Sze/, *édesanyám* /Kony Sa/ ~ *ídēsanyám* /Pl/ ~ *ídēsapám* /Vér/, *ídesanyám* /Csö Hp Ko Kony Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *ídēsanyám* /Bé Btor Bú Bug O Pl Su Vér/, *ídesapám* /Bu Csö Hp Kony Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *ídēsapám* /Bé Bnb Btor Bú Dv Ksza O Pl Su/, *ídesden* /Ka/, *ídesēdni* /Sá/, *ídesmálét* /Bé/, *ídesésiget* /Zsa/, *ídeszsír* /Su/, *ífél* /Pl Sa Sze Szegh/, *ífélbe* ~ *ífilbe* 'éjfélkor' /A Bé Bú Do Dv Fu Gá Hp Kt Nr Nsz Pl Sa Sá Su Sze Szegh Vé/, *ífélfele* /Sze/, *íféli* /Sá/, *íg* 'brennen' /Bé Bsz Da Fgy Fu Nsz O Pl Sá Sze Szegh Vér Zsá/, *ígedelēm* /rossz/ /Nsz Pl/, *íget* /Bé Do Dv Hp Sa/, *ígetett* /Sze/, *ígett* /Esz/, *ígetni való* /Bu/, *ígis* /Pl Sá/, *ihēs* /Do/, *íhezzék* /Vé/, *íjjel* /Ksza Sa/, *íjjeliőürok* /Pl/, *íjjelizenét* /Sze Vé/, *íjjel-nappal* /Bug/, *íjjēn*, *ahoty tud* /Pl/, *íjszaka* /Zsa/, *ik* /Do Fu Mhom Nr Nsz Pl Sze/, *íkes* /Nsz/, *il* /Bé Bnb Bug Csö Da De Do Dv Fö Hp Kony Mhom Mp Nr Nsz Pl Sa Sá Su Sze Vé Zsa Zsá/, *ildégél* /Pl/, *ílelmet* /Pl/, *ílelmiszert* /Ksza/, *íles* /De/, *ílesztő* /Do Dv Fu Hp Pl Sa Sze/, *íletibe* /Bé Bnb Bsz Bug Fu Ka Kt Nr Pl Su Sze Vé Zsá/, *íletre való* /Ka/, *íletsorunkat* /Do/, *il-hal* /Bu Vé/, *ílhetetlen* /Ka Pl/, *ílhetnének* /Bbö/, *íló* /Bé Mp Sá/, *ílóüsköttek* /Bé Hp/, *íltessen* /Vé Zsa/, *ílteti*

/Pl/, *íltye-voltját* /Sa/, *ímejeg* /Nsz/ ~ *ímejög* /Pl/, *ínekel* /Á Gá Hp Zsa/ ~ *inekél* /Dv Fu Pl Sze/, *inekélgettünk* /Fu/, *inekés* /Bnb/, *inekünk* /Bé Bu Kszak/, *ínsíges* /Sá/, *ípen* 'sértetlenül' /Dv Mhom Pl/, *ípeszű* /Ka/, *ípit* /Bb Bug Do Dv Fgy Fu Gá Hp Kony Pl Sze Szegh/, *ípítisin* /Bnb Do Ksza/, *ípkézisén* /Do Dv Fu O/, *ípkézsláb* /Bu/, *ípp* /Sá/, *íppen* /Hp Mhom Nsz Pl Vér/, *íppensíggel* /Pl/, *ípűl* /Do Kony Nsz O Pl Sze/, *ípület* /Bu Do Su Sze Vé/, *ípülő* ≠ Bé/, *ír* /vmi vmit/ /Ka Pl Sá/, *írök rá* /Do Sze Vé/, *írelődik* /Vé/, *írém* /Bug Do/, *írött* /Hp/ ~ *írött* /Pl/, *írik* /Bsz Bug Csö Do Fö Mhom/, *írik* /a gané/ /Dv Hp Nsz O Sá/, *írint* /Pl/, *írít* /Hp/, /ne/ *írje* /Bug/, *írkezett* /Zsa/ ~ *írkezett* /Bé Bug Dv O Pl/, *írt* /dudva/ /Dv Hp/, /szerencse/ *írte* /Dv Hp/, *írte* /rag. nm/ /Csö Do Ka Su/, /nem/ *írte* /Sá/, *írte*- /igekötő/ /Bsz Do Kszak Mhom Su Sze/, *írték* 'értük' /Bug/, *írtem* 'énértem' /Nr/, *írtem* 'megértem' /Do Dv Fu Ksza/, *írtikés* /Sze/, *írünk* (rag. nm.) /Vé/, *írve* /Kony/, *írzem* /Vé/, *ísíktűl* 'éhségtől' /Bsz/, *iszre veszed* /Sa Zsa/, *ítelt* /Hp Ka Ko Mhom Mp Nsz Pl Po Sa Su Sze Vé/, *ítelhordó* /Bsz Btor Esz Nr Pl/, *ítel sorja* /Hp/, *ítelszag* /Sá/, *ítet* /Bsz Bu Hp Kony Pl/, *ítető* /Hp Pl Vé/, *ítető* /cséplőgépnél/ /Ka/, *ítés* /Bé Nsz/, *ívelődik* /Nsz/, *ívődik* 'töpreng' /Pl/; *kénszerítettük* /Ko/, *kíbzelttem* /Bnb Bu Bug Kony Nr O Sze/, *kíbzeltgés* /Fu/, *kíggém* /gémfajta/ /Kl Vé/, *kík* /Bu Fö Fu Hp Kl Pl Po Sá/, *kíkes* /Dv/, *Kíkfű* (hn) /Do/, *kíkíteni* /Bé/, *kíkkötényes* /Zsa/, *kíkkő* /Sá/, *kíkkötő* /Kl O Sá/, *kíkköves* /Bé Dv Gyo Hp Mp Nsz/, *kíkkű* /Bsztm Bú Fgy Hp Ka Kony Nsz Pl Su Zsa/, *kímíny* /Bé Bnb Bug Do Fgy Hp Ka O Pl Su Zsa/, *kímlel* /Nsz/, *kínköves* /Bú/, *kínszér* /Pl/, *kínszércsúsztató* ≠ /Mhom/, *kíntelenkedik* /O/, *kínyelem* /Zsa/ ~ *kínyelem* /Bug/, *kínyelmés* /Sze/, *kínyes* /Mp Sa/ ~ *kínyés* /Pl/, *kínyeskedik* /Bé Su/, *kínyeső* 'higany' /Nsz Vé/, *kínyin* /Sze/, *kínytelen* /Mhom Nsz Pl Vé Zsa/, *kípeket* /Kony Pl/, *kíppesek* /Hp/ ~ *kípesék* /Bá Dv Sá/, *kípesint* /O/, *kípesíge* /Do Fu/, *kípeszótár* /Sa/, *kípest* /Pl Sze/, *kípibe* /Bu Bú Do Esz Ko Sa

Vé Zsa/, *kípit* 'arcát' /Bu Mp Pl Po Sá Vé/, *kípviseelőjüket* /Bu/, *kír* /Bá Bsz Bug Csö Do Fö Hp Kony Nsz O Pl Su Sze Vé/, *kírdzősködött* /Bu/, *kírdzett* /Ko/, *kírög* /Pl/, *kírdgettek* /Ka Pl Vé/, *kírdgetők* /O/, *kírek* /Csö Da Hp Kt Zsa/ ~ *kírek* /Bé Da Do Fu Mhom Pl Sze Té/, *kíretőzik* /Zsa/, *kírge* /Mhom Nsz Sá/, *kírges* /Bé Nsz Szegh/, *kírísém* /Sze/, *kírő* /Fgy Hp O Sa Sze/, *kírdddzik* /Mpet O/, *kírője* 'a tehén gyomra' /Dv/, *kírdelmés* /Su/, *kíseji* /Nsz/, *kísik* /Nsz Pl Vé/, *kíső* /Bnb Bu Hp Ko Kony Mpet Su Sze/, *kísőbb* /Bé Bnb Csö Da Do Dv Hp Mhom Su Sze Vé Zsa/, *kísőn* /Pl Sze/, *kisz* /van/ /Do Dv Fö Fu Gá Hp Ka Kony Pl Sze/, *kíszén* /Bnb Da Hp Kony Sze Zsa/ ~ *kíszén* /Do Pl Sze/, *kíszícscsen* /Hp Kony Ksza/ ~ *kíszícscsen* /Bé Bnb Do Fu Su/, *kíszpíz* /Pl/, *kísztet* /K-S N-S Nsz/, *kíszül* /Bug Csö Do Dv Nr Po Sa Su Sze Vé Zsa/, *kíszülük* /Sze/, *kít* 'két' /Po Sa/, *kíve* /Bé Bsz Bsztm Bug Csö Do Dv Mpet Pl Sze Vé Zsa/, *kívedobálónak* /Bnb/, *kívekötőnek* /Hp Po/, *kívevágó* /Nr O Pl Szegh/, *kíznél* 'kéznél' /Do Sa/; *lígy* 'legyel' /Nsz O/, *lík* /Csö Da Dv Fu Hp Pl Sze Zsa/, *líkelni* /Kony/, *lílek* /Bu Gá Hp Nsz/ ~ *lílek* /Á Dv Fö Fu Ka Sze/, *líleklyuk* /Dv/, *líp* 'sejt' /Dv Fu Hp Pl Sze/, *líp* (ige) /Bnb Do Nsz Po Vér/, *lípcső* /Nsz/, *lípfenét* /De/, *líphtett* /Csö/ ~ *líphtett* /Bé/, *lípís* /Bé Bug Da Fu Hp Kony O Pl Szegh Vé/, *lípkedís* /Vé/, *líphttem* /Bu/, *líp* /mënt/ /Fu Su/, *líszen* /Nsz/, *lítet* /Bé Nsz/, *lítire* /Nsz/; *mí* 'méh'; 'anyaméh' /Dv Do Kt O Sze/, *mícc* 'megy' /Nsz Sze/, *mécsés* ~ *mícsés* /Pl/, *míg* 'még' /Po/, *mígy* /Fö Gá Hp Pl Su Sze/, *míhecske* /Do/, *Míhes* (hn) /Kl/, *Míhes-domb* /Kl/, *míhesi* /Kl/, *míhíszkedik* /Pl/, *míj* /Kony Nsz O Pl/, *míjebb* /Dv Hp Kl Nsz O Pl Su Zsa/, *míjedís* /Da Dv Fu Sa/, *míjen* /Bu Sá/ ~ *míjén* /Bé De/, *míjsíge* /Fgy/, *míjsíges* /Bu/, *míkás* /Bé/, *mínes* /Csö Ko Ksza Po Zsa/ ~ *mínes* /Bsz Pl Vé/, *mínkübe* /Pl/, *mír* 'megmér vmit' /Do Nsz Pl Sa Su Vé Vér Zsa/, *mírce* /Nsz/, *míreg* /Nsz/ ~ *míreg* /Bé De Su/, *mírdette* /Bá Szegh/, *mírdelődik* /Hp Mp O Pl Sze Szegh/, *mírdés* /De Hp Kony Sá Zsa/, *Mírdés* (hn)

/Pl/, *mírgibe* /Vé/, *mírlig* /Pl/, *mírtík* /Bbö Hp Ka/, *mírtíge* /Bé/, *Míszár* / (szem. n.) /Kl/, *Míszáros* /De Pl Vé/, *míszkemencét* /Vé/, *míssz* /Á Fű Fu Gá Hp Ka Ko Ksza O/, *mízet* /Hp Ka Pl/, *mízes* /Pl/; *níccer* /Bsz O/, *nígy* /Bbö Bsz Btor Bug Csö De Do Dv Fgy Fu Gá Hp Kl Kony Ksza Kt Mhom Mp Mpet Nr O Pl Po Sa Sá Su Sze Vé Vér/, *nígyágú* /Do/, *nígyen* /Sa Su/, *nígyes* /Bu Do Hp Zsa/, *nígyezér* /Bá Fu Ksza Sze Vé/, *nígy és fél* /Bug/, *nígyfele* /Zsa/, *nígykézláb* /Vé/, *nígy lábú* /Pl/, *nígy-nígy* /Kony/, *nígy-öt* /Ka Su/, *nígyzöglettű* /Vé/, *nígyvíkás* /Pl/, *níha* /Bu/, *níha-níha* /Bu/, *níhányat* /Bé Bu Kony Nsz Pl Szegh/, *níkem* /Zsa/, *níma* /Kony Nsz Pl Sá/, *nímejik* /Nsz/ ~ *nímék* /Do Fu Ko Kony Nr O Pl/ ~ *nímik* /Vé/, *nímejrészirűl* /Szegh/, *nímet* /Bu Bug Dv Gyo Ka Ko Pl Sa Zsa/, *Nímet-gát* /Kt/, *Nímet-gyep* /Gyo/, *Nímetországba* /Sa/, *Nímetsziget* /Pl/, *nímetűl* /Pl Sa/, *Nímet-zug* /Gyo/, *nípet* /Bá Bsz Bu Bú Do Dv Fu Hp Kl Kony Ksza Kszak O Sa Sá Sze Vé Zsa/, *nípsíg* /Vé Zsa/, *níszhetett* /Fu/, *nítyszáz* /Bug Do Fu Pl Sa/, *nítyszázötven* /Kt/, *nítyszögölet* /Do/, *nízd* /Bug Dv Fu Hp Ka Ksza Nr Nsz Pl Po Sa Su Vé/ ~ *nízzed* /Bé Kl Kony Kt Vér/, *nízeget* /Csö Vér/ ~ *nízéget* /Bé Bnb Sze/, *nízet* /Sá/; *pintek* /Gá Kony Kt Nsz Po/ ~ *pinték* /O/ ~ *píntékén* /Bé Do Fu Mhom O Pl Sze Vé/, *pínteki nap* /Kony/, *pízbe* /került/ /Bnb Bug O Pl Su Sze/, *pízélt* /Do Nr Po/ ~ *pízélt* /Nr/, *pízem* /Csö Kony/, *Pízés* (szem. n.) /Ksza Sa Su/, *pízések* /Do/, *pízír* /Á Bé Btor Bu Bug Csö Da De Do Dv Fu Gá Hp Ka Kt Mhom Nr Pl Po Sa Szegh Vé Zsa/; *réigék* ~ *rísék* /Do/, *ríg* /Nsz/, *rígebben* /Bé Do Fu/, *rígen* /Csö Da Esz Hp Kl Kt Po Sa Zsá/ ~ *rígén* /Bnb Bug Do Pl Su Szegh Vé/, *régi* /Ko/ ~ *rígi* /Bu Bug Csö Da De Do Fu Kl Ko Kony Ksza Pl Po Su Sze Té/, *rígiesen* /Su/, *rígimódi* /Bu/, *Rígi-Vásártér* (hn) /Gyo/, *rígúta* /Bu Su/, *Rí-lapos* (hn) 'Rév-lapos' /Gyo/, *rímsíg* /Vé/, *rímtelen* 'rémítően' /Mpet/, *ríműlve* /Hp/, *rínél* 'révnél' /Bé Nsz/, *rípa* /Kony Ksza Kt Mpet Nr Nsz O Pl Po Su Sze Su Sze Vé/, *rípaásáskor* /Pl/, *rípaásó* /O/, *rípacibérét* /Su/,

rípásszekerek /Su/, *rípavilla* /O Po/, *reészüket* /Ko/, *részen* /Dv/, *rísze* /Bé Bnb Bug Csö De Do Dv Esz Fu Kl Mhom Nsz O Pl Sa Su Sze Úsz Vé Vér Zsa/, *ríszben* /Mpet/, *ríszeg* /Csö Hp Kony Nsz/ ~ *ríszög* /Fu Pl/, *ríszegen* /Sa Vé/, *ríszeges* /Esz Mp Sa/ ~ *ríszögös* /Dv Fu Pl/, *ríszéji* /Bnb Do Hp Kt Mp Sze/, *ríszél* /Ko Mhom Pl/, *ríszélis* /Do Ka/, *ríszes* /Do Hp/ ~ *ríszés* /Do O Pl/, *ríszibe* /Bé Bug Ko Kony Sá/, *ríszire* /Bug Csö Po Vér/, *ríszlege* /Do/, *ríszrehajló* /Bnb/, *ríszűkre* /Ksza/, *ríszvettek* /Bé Do Fu Pl/, *Rít* (hn) /Pl Su Sze/, *rít* 'rétség' /Csö Hp Mpet Zsa/, *rítajján* /Bug Dv Ko Pl/, *rítbe* /Bé De Do Dv Ko Sá Su/, *ríteg* /Do Nsz/, *ríten* /Csö Da/ ~ *rítén* /Bnb Dv Fgy Nr Pl Su Vé/, *rítes* /Kony Pl/, *rítes földbe* /Ko/, *rítes hejeken* /Mp Mpet/, *rítes tiszta* /Mp Pl Sa/, *rítfoggye* /Su Sze/, *ríti* /Da Dv Nsz Sá Su Szegh/, *ríti kút* /K-S Su/, *rítódalba* /Dv/, *rítsíg* /Vé/, *rítszilékén* /Vé/; *szíddarabolni* /Sa/, *szídelgék* /Do Fu Nsz Pl Vé/, *szídülök* /Bu Pl Sá Vé/, *szídülés* /Vé/, *szígyelli* /Gá Hp/ ~ *szígyélli* /Á Bé Bu Bug Dv Fu Ko Pl Sze Vé/, *szígyellős* /Bu/, *szígyen* /Csö Hp Nsz/ ~ *szígyén* /Ka O Sze/, *szígyenszék* /Zsá/, *szíjjelnísztem* /Bnb Su/, *szíjjelsíg* 'rendetlenség' /Pl/, *szíjjelvannak* /Bbö/, *szíke* /Esz Nsz/, *székes* /Gyo/ ~ *szíkes* /Bbö Bé Ko Kt Po Su Sze/, *szíkesszájú* /Pl/, *szíkfótokon* /Sze/, *szíkfű* /Bé Do Dv Ko Kt Mpet Pl Sá Su Sze Zsa Zsá/, *szíkfű szedni* /Sze/, *szíkfűteja* /Mp Pl/, *Szik-halom* /Gyo/, *szél* /Pl/ ~ *szíl* 'légáram; bélgáz' /Vé Zsa/, *szíle* /Bé Bug Hp Pl/, *szíled* /Nsz/, *szíles* /Da Hp Kl Nsz/ ~ *szílés* /Do Fu O Pl Sze/, *szílessíg* /Mhom/, *szílessígűt* /Bé/, *szílgörcs* /Vé/, *szílibe* /Bnb Fgy Pl Vé/, *szílkarika* /Hp/, *szílsőü-#Hp/*, *szíltibe-hosszába* /Ka Pl Sze/, *szílű* /Csö/, *szína* /Bug Do Dv Fu Hp Ka Nr Nsz O Pl Po Sa Sze Zsa Zsá/, *színakaszaláskor* /Mp Vé/, *színáskert* /Hp Km Sá/, *színázunk* /Zsá/, *színírt* 'szénért' /Bá/, *szíp* /Bé Bnb Btor Bu Bug Do Dv Fgy Fö Fu Gá Hp Ka Mhom Nsz Pl Sze Vé Vér Zsa/, *szípányamat* /Szegh/, *szípapamat* /Nsz Pl Sá Szegh/, *szíp csendesen* /Vé/, *szípen* /Csö De Esz Hp Ka Kony Kszak Sa Sá Vér/ ~ *szípen* /Bug Dv Fu Ko Mhom Pl Su Sze

Szegh/, *szípibűl* /Bé/, *szípsígésen* /Su/, *szípsígit* /Sze/, *szípiűl* /Nsz/, *szíthasogatom* /Bnb/, *szítnízett* /Kl/ ~ *szítnízett* /Pl/, *szítszedi* /Bug/; *tíbojda* /Pl/, *téged* /Dv/ ~ *tíged* /Csö Hp/ ~ *tígéd* /Bé Btor Bug Pl/ ~ *tígédet* /Pl/, *tésis* /Sá/ ~ *tísis* 'te is' /Pl Zsa/, *tíl* 'tél' /Bú Su/, *típélődik* /Nsz/, *típi* 'liba, kacsza tollát megszedi' /Mhom Nsz O Pl Zsa Zsá/, *típís* /O/, *tíszén* /Nsz/, *tíztát* /Bé Bug Do Dv Esz Hp Mhom Mp Nsz O Pl Sze/, *tíztaféle* /Sze/, *tíztagyúrás* /Pl/, *tíztaleves* /Do Pl Sá/, *tíztanyútás* /Sze/, *Tísztaüzem* /Kl/, *títlen* /Nsz/, *títován* /Nsz/, *tívedni* /Hp Nsz Pl Zsa/, *tívedízbűl* /Su/, *tívejég* /Nsz/, *tívett* 'tévedett' /Vé/; *vékkieligítist* /Bug/, *vícscsed* 'védd /magad/' /Nsz/, *vícscsígél* /Fö/, *vídekezni* /Hp/, *vídelmez* /Do Hp Nsz/, *vídelmire* /Bé/, *vídet madár* /Sze/, *vidett* /futbalkapusként/ /Pl/, *víg* (fn) /Nsz/, /mënt/ *vígbe* /Dv/, *vígbehallgatta* /Vé/, *víge* /lett/ /Bé Bnb Bsz Bug Csö Da De Do Dv Esz Fö Hp Ka Ko Kt Mhom Mp Pl Sá Vér/, *vígefele* /Csö/, *vígéslő-vígig* /Pl/, *vígés-vígtelen* /Ka/, *vígészte* /Bug Ksza Nr O/, *víggett* /Sá Vé/, *vígez* /Bu Hp Kony O Pl Po/, *vígígment* /Hp/ ~ *vígígment* /Bú De Do O/, *vígín* /Csö Fgy Hp Nr O Pl Vé/, *víglegesen* /Szegh/, *vígíre* /Pl/, *vígírehajtóstúl* /Bu/, *vígízem* /Sze/, *vígízis* /Pl Sá Zsa/, *víkábűl* /Do Hp Mp O Pl Sa Sá Zsa/, *víkás* /Sze Zsa/, *víkásfazík* /Do/, *víkás főü* /Pl/, *víkáskosár* /Mp O/, *víkáróu* /Bé/, *víkony* /Bnb Do Ka Mhom Mp Nsz Pl Sa Su Vé/, *víkombél* /Mpet Pl/, *víkompízű* /Ka Pl/, *víkonya* ~ *víknya* /Bé Fgy Kony Mhom Mp Nsz Po/, *víkonyabbat* /Mp/, *víkonyodik* /Do/, *víkonyzárú* /Bnb/, *víktelen* /Dv/, *víktire* /Bé/, *véllem* /Pl/ ~ *vilem* /Szegh Vé/, *vílemíny* /Nsz/, *víletlen* /Dv Hp Kony/, *víletlenűl* /Bé Bug Kl Sze/, *vín* 'agg' /Bsz De Dv Ka Ko Kony Mhom Nsz Pl Sa Su/, *vín* 'túlérett' /Pl/, *vínasszony* /Bug Do Pl/, *vínjánynak* /Zsa/, *vínsígünk* /Bu Ka Pl Sá Szegh Vé/, *vír* /Á Bé Bnb Bug Dv Gá Hp Ka Kony Kt Mp Nr Nsz O Pl Sa Sá Sze Szegh Vé Zsa/, *vírbeli* /Zsa/, *vírcse* /Bnb Nsz Pl Zsa/, *víre* 'rokona' /Pl/, *víres* /Bu Hp Sá Vé Vér/ ~ *vírös* /Bug Do Pl/, *vírösödik* /Su/, *víröshúrkat* /Bug Pl/,

vírfojásrűl /Ko/, *vírnyomása* /Fu Pl Sa Vé/, *vírözemet* /kapott/ /Fgy Pl/, *vírözopó* /Zsa/, *vírözavar* /O Su/, *vírözik* /Bé Do Sze Szegh/, *víröziscsillapítónak* /Dv/, *vírözise* /Ka/, *vís* /Nsz Pl/, *víső* /Nsz Pl/ ~ *vísű* /Dv Fu Hp Sze/, *vísödött* /Pl/, *Vísztübe* /Bé Bu Vé/, *vísztüi* /Do/, *vít* /Sá/, *víték* /Pl Vé/, *vítel* /Nsz/, *vítetett* /Szegh/.

A zárt *í*-zés hangsúlytalan helyzetben

Ezúttal eltértek a hangsúlyos helyzetbeli *í*-zés bemutatásának szempontjaitól. Eltértek az adattár alapján kiemelhető tapasztalatok összegezésének ottani összefoglalásától, azt remélve, hogy így többet mondanak az adatok. A hangsúlytalan helyzetbeli *í*-zés adataiból az alábbi kép állt össze:

- a hangsúlytalan helyzetbeli *í*-ző morféma is 50 helyi nyelvjárásból valók;
- az adattár 995 morféma *í*-ző példait tartalmazza;
- egész pontosan 50 helyi nyelvjárás 995 *í*-ző morfémajának 2263 *í*-ző adatát gyűjtöttem ki.

Valójában a vizsgált szövegekben a fentieknél sokkal több *í*-ző adat van: az adattár csak azt mutatja, hogy például a *kenyér* morfémanak melyik nyílt *e*-ző és zárt *é*-ző nyelvjárásból van adata. Akkor lenne teljes a kép, ha az alapszó *í*-zése mellett (*kenyír* ~ *kényír*) a szövegekben előforduló valamennyi *i s m é t l ő d ő í*-ző szóalak (*kényírrrel*, *kényírhé*, *kényírbűl* stb.) adatát számba vehettem volna, ez azonban képtelenség. Feldolgozása is nehezen megoldható lenne, de az anyag jó áttekinthetőségét sehogy sem tudná megoldani. Ezt kompenzálja viszont, hogy számba vettem az alapszavak valamennyi látószögében került képzett származékat és összetételekben előforduló adatát.

1. Arra törekedtem, hogy az adattár a kigyűjtött szóalakokkal, szerkezetekkel, *í*-ző és *e*-ző ~ *é*-ző alakok bemutatásával minél többet mondjon el a jelenségről, az *í*-zés szinkron állapotáról,

ezért vannak az adattárban olyan képzős szóalakok is – ezek a képző *i*-zõ példái között is megtalálhatók –, amelyeket az alapszavak közé besorolhatunk, jóllehet a képző felismerhető bennük (*dürgist*, *habarik*, *fõdmírísnél*, *rítsig* stb.);

– sok olyan morféma van az adattárban, amelyik egy-egy alapszó különbözõ képzõvel elõforduló származéka (*legíny*, *legínykédik*, *legínyösen*);

– megtalálhatók más-más szófajú homonimák *i*-zõ példái is: *dërik* (fn), *dërik* (mn), *dërigba* (hsz).

2. Sok olyan példa szerepel az adattárban, melyek azt mutatják, hogy az *i*-zés akkor is megõrzõdik a morfémában, ha azok összetételek elõ- vagy utótagjába kerülnek: *hëjsíkháza*, *legínyembër*, *tajtíkpipa*; *bikafiszek*, *laskatíszta*, *suttyólegíny*;

– a tájszótárak gyakorlatának megfelelõen (vö. ÚMTsz. I–V.) az igekötõs igéket is ebben az adatcsoportban vettem számba: *belíptünk*, *mëkkírtik*, *visszaemlíkëzël* stb. (A három *i*-zõ igekötõ adatai /írte-; szíjjel- ~ szít-; vígig-/ a hangsúlyos *i*-zés példái között is megtalálhatók.)

3. Az *i*-zés sárréti erõsségére mutat, hogy vannak olyan képzett szavak (*írzist*, *ísíktül* 'éhségtõl', *mírtik* /fn/), amelyekben két köznyelvi *i*-zõ helyzet mindkét nyelvjárási megfelelõje következetesen *i*-zõ. Az összetett szavak között még gyakoribb, hogy az elõtagban és az utótagban egyaránt következetes *i*-zést találunk.

Két *é*-zõ : *i*-zõ megfelelés van az alábbi alapszavakban, ill. összetételek elõ- és utótagjában:

a) *álatenyisztis*, *átíltik*, *bontófísiújít*, *cilindërkímíny*, *csekijsíg*, *Dícsírtessík!* (kat), *egísszibe*, *egvíktibe*, *ëlcsípëltik*, *elírtik*, *elõcsíplís*, *fehírnjibe*, *félírízsbë*, *fõdmírísnél*, *házípitís*, *házvígit*, *ígírtëttik*, *írzist*, *ísíktül* 'éhségtõl', *kaparíkkíve*, *kenyírlepínt*, *kenyírtíszta*, *kíkkötínyes*, *kõccsígvetís*, *kõtílvëtís*, *kõzbíkëssígnëk*, *legvígit*, *levírzísnek*, *lípísníyre*, *maríkszëdís*, *megíltëttik*, *mëkkírtik*, *megvendígtëttik*, *meggyírísi*, *mënyisígíre*, *míjsíges*, *mírtik* (fn), *nehíssíg*, *nígyvíkás*, *pízbírt*, *por-*

tíkáír, *rímsíg*, *rítestíszta*, *rítsig*, *rítsíle*, *rúdvíginél*, *serínyít*, *szemíjísígemet*, *szíjjelnísztünk*, *szítnízett*, *szítsízled*, *temetísín*, *tengírítõrís*, *tesvírit*, *vëkkielígíttít*.

b) A fentieknél kevesebbszer, de elõfordul, hogy egy-egy összetett szóalak három morfémájában *i*-zést találunk: *egíssígíre*, *fírgíszís*, *gyíkkínyezís*, *írísít*, *megbíkilíst*, *nímejríszírül*.

4. Úgy összegezhëtünk, hogy a zárt *i*-zésnek hangsúlytalan helyzetben is sok adatát találtuk, ezek különbözõ szófajú morfémában elõfordulnak, összetételekben, az ígék toldalékolt alakjaiban megsokszorozódnak. Elég, ha arra az *i*-zõ adathalmazra gondolunk, melyet az ígék felszólító mód e. sz. 3. személyû anyaga szolgált. Ismétlem: a teljes számbavételükre kísérletet tevõ próbálkozást reménytelennek látom. De így is sokat megtudhatunk elõfordulásukról, számba vehetõ adataikról.

Adattár

acíl /Nsz Pl/, *acílkovatartó* /Pl/, *ágybír* /O/, *ágyíkon* /Pl/, *ágyíkszakadás* /Kl Vé/, *ajándíkot* /Bé Bu Bug Hp Nsz Pl Su Zsá/, *ájjaníp* /Pl/, *alátít* /Pl Vé/, *álatkípek* /Sa/, *álatenyisztís* /Km Sze/, *alólvetís* /O/, *Alsórísz* (hn) /Gyo/, *alsövíny* /Bé Dv O Szegh/, *alsövídëszkát* /Bé Sa/, *anyakíve* /O/, *anyalík* /Da Kony/, *anyaszína* /Mp Pl/, *aprólík* /Bá Dv Fu Ka O Pl Sze/, *apropíz* /Zsa/, *árnyík* /Fõ Hp Kony O Pl Po Sá Vér/, *árnyékszík* /Zsa/ ~ *árnyíkszék* /Hp Pl/, *árpával írõ* /Bug O Pl/, *ártízi vize* /De/, *aszíttik* 'azt hitték' /Kl/, *asszonníp* /Fu Pl/, *átalíri* /Bug Pl/, *átallípik* /Bug Po/, *átíltik* /Dv Su/, *átmíssz* /Bug/, *átlípõket* /Dv/, *átnízett* /Po/, *ázalík* /Kl Sá/, *babír* /Nsz/, *babírlevél* /Kony Pl/, *bámíszkodík* /Pl/, *bárányszína* /Zsá/, *befíszkelte magát* /Pl/, *beírt* 'beérett' /Kony/, *beírte* /Dv Vér/, *bekébzëlt* /Pl Su/, *bekíresztek* /Da Kl/, *Bëikísre* /Dv/, *belefírjen* /Bé/, *beleírtette* /Bug/, *belelíp* /Zsá/, *beleníz* /Zsa/, *belíptünk* /Bnb Bu Bug Pl Sze Zsa/, *bemíssz* /Bé/, *beníz* /Do Vér/, *Berínybül* /Bu Csõ

Do Dv Szegh/, *berinyi* /Dv Kt/, *Berinyi* /utca/ /Gyo/, *beriszegülnek* /Kony/, *beszíd* /Bá Bnb Bu Bug Da Do Hp Ka Nsz Pl Sze Vé/, *beszides* /Sá/ ~ *beszidés* /Pl/, *beszilek* /HP Kszak Kt Mp Po Sa Zsa Zsá/ ~ *beszilek* /Bbö Bé Bnb Bsz Bu Bug Do Dv Fu Ka Mhom Pl Sá Su Sze Vé/, *beszilget* /Bnb De Do Su Sze/, *beszilgetis* /Ksza Pl Su Sze/, *beszilsz* /Á Fu Gá Hp Sze/, /nem/ *beszilve* /Do Sze/, *betekéségem* /Do Su Sze/, *betessikelt* /Szegh/, *betíve* /Bé Bnb O/, *bikafiszek* /Da/, *Bikásra* /Bu Do Kt Vé/, *bikísi* /Bé Do Vé/, *Bikísi* (szem. n.) /Do Ka/, *Bikísiné* /Do/, *bikűjjenek ki* /Kony/, *biliacil* /Pl/, *bíréslegény* /Ka/, *bocskorpíz* /Fgy Kony Pl/, *bokréta* /Pl/ ~ *bokeríta* /Do/, *bombatőüesír* /Pl/, *bontófűsűjít* /Bu/, *borbé* /Ko/, *borbúj* ~ *bör-bí* /Nsz Pl/, *Borbí/jj* (szem. n.) /Dv Pl/, *börbújötpérc* /Pl/, *borítik* /Bug Pl/, *böszörményijek* /Bbö/, *böszörmín népeket* /Sá/, *Böszörmint* /Bbö/, *bugyborik* /Nsz Pl/, *burgundirípa* /Hp/, *búzagerebjít* /Do/, *büdösfíreg* /Zsa/, *cigányképű* /Sá/, *cilindérkímény* /O Pl/, *cukorrípa* /Kony/ ~ *cúkorripa* /Bnb Do Hp O Pl Su Sze/, *cukorrípacibére* /Bnb/, *cúkorripalébe* /Su/, *családi pótlík* /Bnb/, *csapóvígre* /O/, *császárkörtít* /Hp/, *csekí* /Bu Vé/, *csekíjság* /Nsz/, *csekíjságem* /Vé/, *cserépedény* /Fgy Km Mhom Su/, *cserépfazik* /Esz O Pl/, *cseríptálat* /Sa/, *cseréptányír* /Hp Pl Su/, *csigavíge* /O Pl/, *csíplískor* /Bnb Hp Ka Pl Szegh/, *csípelik ki* /Kony/, *csőüeselik* /Pl/, *csörmelik* /Sá/, *csutkaízikkal* /Dv Pl Su/, *darásfiszék* /Ko Pl/, *derík* (fn) /Á Gá Hp/ ~ *dérík* /Dv Fu Pl Sze/, *derík* (mn) /Gá Hp/ ~ *dérík* /Bé Dv Fu Ka O Pl Sze/, /a/ *dérígba* 'a szekérderékba' /Pl/, *dérígba* 'derék tájon' /Bé Pl/, *déríkajrúl* /Bé Bug Kl Km/, *déríkfájás* /Bu/, *déríkszeg* /O/, *deszkaveremények* /Pl/, *dicsíri* /Bu Fö Ka Nsz Pl Sze Vé/, *dicsírtessek* /Fö/ ~ *dicsírtessek* /Pl/, *dílebidet* /Ko Nsz Vé/, *disztóherilő* /Nsz/, *dóugavígezetlenül* /Pl/, *dorbízol* /Pl/, *dögísz* /O/, *dögvísz* /Nsz/, *dűlőszílen* /Po/, *dürgíst* /Vé/, *ebíd* /Bé Bug Dv Fö Fu Hp Kony Kt O Pl Po Sze Zsa/, *ebídet* /Hp Km/ ~ *ebídet* /Bbö Do Ko Pl Su Sze/, *ebídel* /Gá Hp Km Kony Vér/ ~ *ebídel* /De Dv Fu Su Sze Té Vé/, *ebídelnöm* /De/, *ebídnótát* /Nsz/, *ebídvíka* /Hp/, *edíny* /Bé Bug De

Do Ka Ko Kony Po Sá Su Sze/, *edínyés* /Pl/, *egír* /Do Szegh/, *egírfogóúnk* /De/, *egíssz* /Bá Bbö Bé Bnb Bu Bug Csö Da Do Dv Fgy Fu Hp Km Kony Ksza Kt Mp Nr Nsz O Pl Sá Su Sze Té Úsz Vé Zsa Zsá/, *egíssíg* /Mp Pl Sze/, *egíssígés* /Gá Hp Po/ ~ *egíssígés* /De Dv Fu Pl Sze/, *egíssígire* /Bu Bú Sa Sá Vé Zsa/, *egísszen* /Nr Su/, *egísszibe* /Su/, *egynímej* /Bé/, *egynímék* /Hp/ ~ *egynímék* /O Pl/, *egyrisze* /Kt/, *egytesvír* /Mpet/, *egyvíghűl* /Nsz Pl/, *egyvíkás* /Ko Ksza Sze/, *egyvíkíbe* /Ka/, *ekhósszekír* /Do/, *elbeszílgettünk* /Do Dv Fu Kt Sze/, *elcsípeltik* /Su/, *eldíbol* /O/, *elesíg* /Nr Pl/, *elfűríszelik* /Hp/, *elíg* 'elegendő' /Bé Bnb Bug Do Fu Hp Ka Kony Kszak Kt Nsz Pl Sa Sá Sze Vé Zsa/, *elíg* 'ellángol' /Mhom O Pl/, *elígédetlen* /Bug/, *elíggé* /Do Sze/, *elílt* /Dv O/, *elím* /Zsa/, *elírtik* /Bbö Bug Do Kl Kony Mhom Sa Vé/, *elírkezett* /Bu/, *elítíl* /Bé Do Nr Pl/, *elkíbzeleni* /Do Fgy Km Pl Sa Sze/, *elkínszörédik* /Nsz Pl/, *elkínyeztetni* /Bu/, *elkíresztettek* /Nsz/, *elkírte* /Su Sze Vé/, *elkísíri* /Bé Bnb Bsz Ka Pl/, *elkísírttyük* /Bug Pl Sze/, *elkísízült* /Knh Mhom/, *ellísű* /O/, *elmík* 'elmék, elmegek' /Bé/, *elmír* /Pl/, *elmírgesédett* /Su/, *elnádmízel* /Dv/, *előcsípílis* /Hp/, *előszídelgett* /Dv/, *elővíve* /Su/, *elpocsíkol* /Pl Po/, *elszídelektek* /Vé/, *elszídultem* /Nr Pl/, *eltessikél* /Pl/, *eltíkozol* /Pl/, *eltíp* /Pl/, *eltíved* /Pl Po/, *eltívesztyük* /Bnb Bú Ka/, *elvígesztik* /Bé Bnb Btor De Hp Kl Pl Sa Sze Szegh Zsa/, *elvílve* /Dv Hp/, *elvírzett* /Pl/, *elvítve* /Km Pl Su/, *emísz* /Bu O Vé/, *emísztó* /O/, *emlík* /Bu Pl Zsa/, *emlíkezet* /Zsa/, *emlíkezetés* /Pl Su Té/, *emlíkezőtöheccsígém* /Sze/, *emlíkszek* /Da Kony Ksza Mp Zsá/ ~ *emlíkszék* /Bnb Bug Do Dv Fgy Fu O Pl Su Sze Szegh Vé/, *engedíkeny* /Nsz/, *enyelgíst* /Szegh/, *enyim* /Nsz Vé/ ~ *enyím* /Do Dv Kony Pl Su Szegh/, *epekedíssel* /Szegh/, *epríszni* /Pl Sze/, *eredmény* /Do Kony Sze/, *eresztís* /Nsz O Pl/, *éríz* ~ *éréz* /Pl/, *ereőszakoskíppen* /K-S/, *értík* /Nsz/, *értíkeleni* /Bé/, *értíketlen* /Bnb Zsá/, *esemény* /Pl Zsa/, *eszmíkedik* /Nsz/, *étyszílkötény* /Do/, *etytestvír* /Mpet/, *ezérídes* /O/, *ezémítyszáz* /Bé Pl Sze/, *facsíp* /Do/, *fadérígbúl* /Do/, *fakípnél* /Bé Hp Pl Vé/,

fakírégiből /De/, *faliképet* /Sa Sze/, *falkíve* /Hp/, *Faluszúl* (hn) /Gyo/, *faluszúlen* /Zsa/ ~ *faluszilén* /Su/, *faluvíge* /Hp Kony Pl Po/, *faluvígi* /Sa/, *falvidőü÷/Mp/*, *faragóbírés* /O/, *favedír* /Po/, *fazígba* /Bé Bnb Bug Da De Do Kony Nsz Pl Su Vé/, *fecskefeszék* /Hp/, *fehír* /Bé Bug Da Dv Esz Fö Fu Kl Ko Kony Pl Sa Sá Vé Zsa Zsá/ ~ *fejír* /Hp Mpet Szegh/, *Fehír* (szem. n.) /Bu Pl/, *fehírcselédék* /Bé Bsz Dv Fu Ka O Pl Zsa/, *fehíredik* /Bé Bsz Pl Szegh/, *Fehíren* /Körösön/ /Sa/, *fehírhúrkát* /Bug/, *fehírjibe* /Sa/, *Fehír Lajos* /Dv/, *fehírneműt* /De/, *fehírpecsenyét* /Zsa/, *fehírtök* /Do Kt O Su/, *fehírveréb* /Sze/, *fejőszik* /Po/, *fejstít* /Bsz Bu Kony Mhom Sá/, *fekíj* /Nsz Pl Vér/, *fekíjféle* /Vér/, *felesége* /Dv/ ~ *felesíg* /Bbö Bé Bnb Btor Bug De Do Dv Fu Kl Kony Knh Mhom Mp Pl Sá Su Sze Vé Vér/, *felhírce* /Po/, *felibrettem* /Bsz Bug Kony Mhom Szegh/, *felígett* /Hp/, *félíli* /Ka/, *felínnyí* /Bug De/, *félípült* /Do Sze/, *félképelt* /Nsz/, *félíríbe* /Zsa/, *felírtem* /Bé Sá/, *félírkezett* /Bú/, *felkíszi* /Hp/ ~ *félkíszi* /Bug/, *fellípsz* /Hp/, *félmarikkal* /Hp Pl Sa/, *félmírgel* /Hp Pl/, *fél nitykor* /Sze/, *félnízett* /Pl/, *felpíz* /Fgy Kony/, *félírszések* /Do Su/, *felsígés* /Bu Fö/ ~ *félsígés* /Bé Btor Bug Dv Pl/, *Felsőrísz* (hn) /Gyo/, *féltesvírem* /Kony/, *féltítel* /Mhom/, *félvidíki* /Dv/, *Félvíg* (hn) /De/, *félvíge* /Vé/, *félvígi* /Nr Pl/, *fél víkás* /Bug Mhom/, *feník* /Nr O/, *féképet* /Kony/, *fírfi nípek* /Su/, *fírgíszís* /Fgy Kony/, *fírgíszófa* /Fgy Kony/, *fogyatík* /Nsz/, *fojtmízzel* /Ko/, *förtíj* /Pl/, *förtíjos* /Nsz Pl/, *fődmírísnél* /Da/, *fősvíny* /Fu Hp Pl/, *főüztíszta* /Pl/, *főzelíket* /Ko/, *fülbélís* /Bé/, *fűrísz* /Bé Do Dv Fu Gá Hp Nsz Pl Sa Sze/, *fűríszel* /Hp Mp/ ~ *fűríszél* /Bé De Pl/, *fűríszések* /Do/, *fűríszportú* /Nsz/; *gácsír* ~ *gádzsír* /Bé Pl Sá/, *gácsírozík* /Mp/, *gácsírruca* /Nsz/, *ganít* /Bá/, *géprísz* /Hp/, *gerínfómag* /Bé/, *géríny* /Bug Do Fu Vé/ ~ *giríny* /Dv/ ~ *göríny* /Ko Pl Su Sze Zsa/, *gójafíszék* /Pl Su/, *gödíny* ~ *gódíny* /Bsz Bu Da Dv Esz Fgy Km Ko Nsz Pl Po Szegh Zsa/, *gölödínt* /Bé Hp Szegh/, *görbeszík* /De/, *göröngyibíká* /Do Dv Fu Mpet Vé/, *gubakényír* /Bug/; *gyalogszíke* /De Do Zsa/, *gyázbeszídbe* /Dv/, *gyepszína* /Bé Mp Su/, *gyékíny*

/Bnb/ ~ *gyékíny* /Bnb Csö Da De Dv Esz Ka Ko K-S Mhom Pl Zsa/, *gyékínyésék* /Bnb Dv/, *gyékínt vágni* /Bnb Pl/, *gyékínyezís* /Sá/, *gyékínygúzzsal* /Dv/, *gyékínyhámmal* /Ko/, *gyékímmunkákát* /Bnb/, *gyékírágó* /Bnb Sa/, *gyönyörúszíp* /Vér/, *gyüszmíkel* /Ka/; *habarík* /Fu Nsz/, *hajlík* /Nsz/, *hájlíkitalan* /Pl/, *halántík* /Hp Pl/, *halászlegíny* /Zsa/, *halpíz* /Bé Nsz Su/, *halvírű* /Pl/, *háromfíle* /Sa/, *három-nígy* /Ka/, *haszombért* /Dv/ ~ *haszombírt* /Bé/, *határszúlbe* /Bnb Su Sze/, *hatígyékíny* /Bnb Fgy/, *hátíranízett* /Bug/, *hatvannígybe* /Bbö Bnb/, *hazacsívejegtél* /Ka/, *hazáírtem* /Bé Bnb Bu Bug O Su/, *hazáírkezett* /Vér/, *hazakísírtem* /Kl/, *házásíletét* /Do Dv/, *házípitís* /Kony/, *háztűznízóübe* /Hp/, *ház vígít* /Bnb Bu/, *hejsík háza* /O/, *hejsíg* /Kony/, *hentéslegíny* /Su/, *heríl* /Hp Pl Zsa/, *hétrít* /Pl/, *hetvennigbe* /Bbö Sze/, *hétvígénkínt* /Do Pl/, *hétvígín* /Do Pl/, *heverízík* /Zsa/, *hóúfehír* /Bé/, *hozzáír* /Nsz/, *húlladík* /Bé/, *hupíkík* /Nsz Pl/, *húrkátíszta* /Hp/, *húsvít* /Kony/, *húsvítí* /Bu Pl/, *húsvítkor* /Á Bé Csö Fu Gá Hp Ka Kony Pl Su Sze Vé/, *buszonnig* /Bnb Kony Su Sze/; *íbettek fél* /Bu/, *ídesszína* /Po/, *ífilbe* /Hp/, *ígírettík* /De/, *ígírtík* /Bu Bug Ka Ko Nsz Pl Sze Szegh Vér/, *ígíretét* /Bug/, *ígírhettyük* /Sze/, *ígírtetett* /Zsa/, *ímínt* /Vér/, *innepíjes* /Bu/, *ínsígés* /Vé/, *ínem* /írek rá /Bug Kony Pl Sze/, *ínem* /írem még /Bug Do/, *írísít* /Hp/, *írje el* /Do O/, *íttöbbre* /írne /Sá/, *írítíkben* /Bu/, *írítíkés* /Sze/, *írízíst* /Vé/, *ísígítúl* /Bu/, *istenfíló* /Bé Pl/, *ítíillet* /Mp Nsz/, *ítílet ídó* /Nsz Pl Zsa/, *ítílik* /Szegh Vé/, *ívadíkja* /Bnb Pl/; *jánkírőü÷* /Hp/, *jánnízni* /Bú/, *jánnízó* /fíny/ /Dv Pl/, *játík* /Hp Mp Nsz Pl Vé/, *játík* /Pl/, *játík* /Kony/, *jékkíreg* /Hp/, *jókótísi* /Nsz Pl/, *jószándíkot* /Zsa/, *jószmíkel* /Pl/; *kalácsíszítába* /Dv/, *kanapí* /De/, *kaparíkba* /Fgy Vé/, *kaparíkkéreszt* /O/, *kaparíkkéve* /Bé Bu Do O Sze/, *kaproslepíny* /Sa/, *karabíj* /Nsz/, *karámdérík* /Sá Su/, *kastíjba* /Bé Do Sze/, *kecskebík* /Do Szegh/, *kelevínyes* /Kony/ ~ *kelevínyés* /Nsz/, *kelísre* /Pl Su/ ~ *kelís kilís* /Do/ ~ *kelís* /Bé Do Dv Nsz/, *kellókíppen* /Hp/, *kemencíbe* /Sa/, *kemíny* /Bé Bug De Kl Nr O Pl Po Sa Sá Su Zsa/, *Kemímbe* (hn)

/Sze/, keményebb /Bnb/, kemifából /De Hp/, kemímmagos /leves/
 /Pl/, keményedik /Po Sa/, keményen /Bu Do Pl Po Vé/, keményítõü-
 /Pl/, kemíszárú /csizma/ /Pl/, kenyér /Hp/ ~ kenyír /Csö Esz
 Kony Nsz Po Sá Zsa Zsá/ ~ kényír /Bé Bug De Do Dv Fu Ka Ko
 Mhom Nr Nsz O Pl Su Szegh/, kényírbélbe /Bug/, kényírháj /Pl/
 ~ kényírhíja /Sa/, kényírkeresõüm /Kony/, kényírkosarat /Bnb Bu
 Do O Pl/, kényírlépt /Kony/, kényírlisztet /Sa/, kényír sor /Kony/,
 kényírsütés /Kony Kt/ ~ kényírsütés /Fu Pl Sze/, kényírtésza /Kony/
 ~ kényírtésza /Do Pl/, kényírvágóú-kés /De/, kerdést /De Nsz Pl/,
 kerekvágú /füljegy/ /Sá/, keresztény /Zsá/ ~ kérésztény /Ko Pl/,
 keríkszeg /Po/, keríkvágásában /Po/, kétféle /De/, kétszáz /kötõbe/
 /Dv/, kevis /Bug/, kibeszélni /Zsá/, kiherílik /Dv Fu Hp Mp Nsz Pl
 Sze Vé/, kiúgott /Bszm/, kiülte /Vé/, kikírtem /Hp Kony/, kikísírtem
 /Bug Pl Sa/, kikkötényes /Zsa/, kilépett /Bu/ ~ kilépött /Bé Bnb Dv/,
 kímél /Pl/, kímény /Bé Bnb Bug Do Fgy Ka Pl Sa Su Zsá/, kímírt
 'gögös' /Pl/, kérés /Bsz/ ~ kéirés ~ kírés /Do/, kisleíszít
 /De/, kísírt /Bu Hp Ko Kony Nsz Pl Sze/, kiskényír /Do/, kismövísű
 /Csö/, Kis-rít (hn) /Gyo/, kistányírunk /De/, kiszídült /Bu/,
 kiszülékét /Sze/, kivégzi /Bnb Vér/, kivínült /Su/, kivísik /Bé Bu
 Do/, kizsbírés /Nr Nsz/, kockás tésza /Bug Do Dv Kony Sze/,
 kocsidérik /Dv/, kondír /Kony Nsz Pl Su/, korhejsége /Szegh/,
 kovártíjünk /Bbö Bé Fö Ko Mp Nsz Pl Vé/, kovártíjosztak /Bú
 Kony/, kovasztíztát /Mhom/, kőccsígét /Fu Szegh Vé/, kőccsígvetés
 /Bá/, kökény /Dv Fu Hp Km Ko Kony Mp O Pl Sa Su Sze/, környíke
 /Bnb Bug Fu Km Ko Nsz Pl Su/, környíken /Sa/ ~ környíkén /De
 Fö Fu Ko Pl Su/, körömmírég /Vé/, körtí /Á Bug Do Hp Kt O Sze/,
 körtífa /Su/, Körtíjés (hn) /De/, körtíszárúnak /Dv/, kössíg /Bá Bé
 Bu Bug De Do Dv Km Kony Ksza Kszak Pl Vé Zsa/, kössíggazdája
 /Vé/, kössígi /Do Kony Pl Sze/, kössíkházán /Bé Bnb Do Ka Ko
 Kony Mp Pl Su Vé Vér Zsa/, Kössík-tanya /Gyo/, köszviny /Pl/,
 köszvinyesek /Kony/ ~ köszvinyés /Pl/, kötíltre /Szegh/, kötílvetés
 /Hp/, kötísig /Kony/, kötífiket /Po Zsa/ ~ kötífikét /Do O Pl/,

köttíszta /Bé Dv Kl Pl Su Zsa/, közbíkessígne /Bu/, közönsíges
 /Sze/, kukoríkol /Bsz Nsz Po Sá/, kukoríkolását /Su/, lágyík /Pl/,
 lágyíkvas /Pl/, lámpafínnyel /Sá/, laposszilbe /Csö/, laskatíszta
 /Kony Sze Szegh Zsa/, leckível /Zsa/, léfírgeddzik /Nsz/,
 legértíkesebb /Hp/, legíny /Bnb Bug Csö Do Dv Fö Fu Hp Ka Knh
 Ko Kony Mhom Nsz O Pl Sá Su Zsa/, legínyember /Bu/
 ~ legínyembér /Ko/, legínyés/en/ /Pl/, legínykedett /Zsa/ ~ legíkédik
 /Pl/, legínykori /Fu/, legveszíjesebb /Bé/, legvígít /Km/, lehetősík
 szerínt /Bé/, léígett /Nsz/, léír /Dv/, léíreccsígíznak /Bbö/, lejíg
 /Kony/, lekísík /Sá/, lekszílsó /Bug Su/, lekvárosfazík /O/, lelíkē
 ltük /Da/, lémíszárolták /Do/, leníz /O/, lepínyt /Csö Ka Mhom
 Nsz Pl Po/, leríszegednek /Ko/, lészázalíkolták /Bbö Sze/, létíp
 /Nr/, letírgyepelt /Szegh/, levestíszta /Hp/, levírízínek /Fgy Sá/,
 lévítette /Bnb Sze/, lidírc /Vé/, lilakík /Szegh/, lincomkerítís /Nsz
 Sa/, lípelt be /Vé Vér/, lípísníyre /Bug/, lövíszetre /De/, lúdírígű
 /Nsz/, málékényír /Nsz/, marhavírnek /Hp/, marígba /Bug Pl Su
 Sze/, maríkkal /Bu Hp Kony Mp Nsz O Pl Sa/, maríknyí /Do/,
 maríkíszédís /Ka/, maríkíszédní /Su Sze/, maríkíszédő /Hp Po Sa Sá/
 ~ maríkíszédő /Bug Dv Fu Pl Sá Su/, másfíl /Po/, másíkípp /Bnb Bug
 Do Hp Kszak Mhom Nr Pl Sá Vé/ ~ másíkíppen /Bnb Ksza Po Su
 Zsa/, másodíve /Pl/, megbeszíli /Hp Zsa/ ~ megbeszíltík /Mhom
 Pl/, megbíkíültek /Da Kony/ ~ megbíkíült /Do/, megcílozta /Do Vé/,
 megdícsírte /Kony/ ~ megdícsírte /De Fu Pl/, megebídeltünk /Kl
 Kony/ ~ megebídélünk /Bug/, megelígedett /Kony/ ~ megelígelte
 /Pl/, megelígeszték /De Mhom/, megemlíkezett /Bu/, megígette /Bé
 Dv Hp Mpet Sa Su/, megígíréd /Bug/, megíjűng belólle /Kt/
 ~ megíltünk /Do Kszak Pl Sze/, megíltetíst /Bu Csö/ ~ megíltetíst
 /Bá Bnb Do Ko Pl Su Vé/, megírheti /Nsz/ ~ megírí /Bnb Pl Sá/,
 megírík /Kony Sa Zsa/ ~ megírík /Ka Ko/, megírkeztem /Da Ksza
 Zsa/, megír /ganéj/ /Hp Zsa/ ~ megír /Do Dv/, megétették /Do
 Esz Ko Pl Vé/ ~ megítetni /Hp Kony Ksza Po/ ~ megítet /Bé Do
 Dv Nsz/, megékírtík /Po/ ~ mekkírt /Do Dv/, meglíkēlte /Pl/,

megnímultál /Pl/, megnízem /Esz Hp Sa Zsa/ ~ megnízem /Bé Bnb Bsz Bug De Pl Su Sze/, megrímult /Sá Szegh Zsa/, megvendígték /Kony/, megvínult /Sá/, meggyírasi /Szegh/, mekfehéredik /Bug/, mek fog írkezni /Bé/, mekkinékedett /Kl/, mekíngesedik /Hp/, mekkörnyikezi /Vé/, mekpeniszedve /Csö Kony/ ~ mekpeniszedik /Pl/, mektíbojodik /Nsz Pl/, mektíp /1., 2./ /Pl/, mektörtint /Kony Kt/ ~ mektörtint /Bá Do Ka Ko Pl/, menyít 'ragadozó, menyét' /Zsa/, mennyiségire /De/, Mezőberényi út /Gyo/, mijsíges /Bu/, mikint /Bu/, mikíppen /Nsz Vé/, mindéféleképp /De Sze/, mindennímű /Kony/, mirtik /Ka/, mitívók /Bé Bug/, moslík /Da Mp O Pl/, moslíkos /Sa Szegh/, moslíkosvédér /O Pl/, mosóufazigba /Bé/, motymoríkol /Nsz/, motyoríkolás /Vé/, mozsdaókészíteő 'javasasszony' /K-S/, mondír /Ka/ ~ mundír /Pl/, munkásrész /Bú/, műtítet /Sa/; nádkerítés /Bé Do/, nád kötíst /Su/, nádszína /Dv/, nagyídes /Sá/, nagyítű /Bug Hp Nsz Pl/, nagylegíny /Bé Mhom Pl Zsa/, nagyob ríse /Do/, nagy ríse /Bug Sze/, Nagyrít (hn) /Dv Kl Knh/, Nagyszík (hn) /Su/, nagyvírű /O/, napfínyre /Nr/, napígett /Hp/, nászníp /Dv Fu Hp Sze/ ~ lakodalmas níp /Bug Do/, nátkerítés /Bé/, natyfeiszível /De/, natyfúrész /O/, natykenyír /Do/, natypíntek /Mp/ ~ natypínték /Pl/, Natysárrítnek /Su/, natytē rmíszetű /Pl/, negyed ríse /Bé Kt/, negyvennigybe /Bnb Kszak Sa/, nehíssíg /Nsz/, nehíz /Pl/ ~ nehíz /Do Po Sa/, nemríg /Zsa/, nevendík /Nsz/, nézzíték /Do/, ngyvíkás /Pl/, nímejrízirűl /Szegh/, nípsíg /Vé/, nevendík /Ka/, növíny /Ka Pl/; nyavíkol /O Su/, nyeríst /Vé/, nyócvannigy /Bnb/, nyomadíkot /Hp/, nyomorík /Bug Pl Sze/, nyúlárnyík /Pl/; odairtek /Bá Bé Bug Hp Kony Pl Sá Vér/, odairkézett /Bug/, odakízíccsük /Bug/, odanízett /Vér/ ~ odanízett /Su/, odatíve /Do Fu Vér/, odatíved /Zsa/, órabírbe /Bug Sa Su/, osztájrízsem /Su/, osztófíreg /Fgy Sá/, ottír /Pl/; öcsímnek /De/, öregbírés /Do/, öregítel /Pl/, őrmínyek /Sa/ ~ őrmínyék /Sa/, örvíny /Pl/, öszvír /Nsz Pl/, összebeszíltek /Bug/, összeígette /Vé/, összeírík /Hp/, összemaríkka /Do Hp Kony Mp O Pl/, összemoslíkolt

/Hp/, összeníztek /Bug O Pl/, összetíveszt /De/, öszvír /Pl/; páczsbírés /O/, pákásízlet /Da/, pallakszína /Dv/, pallír /Do/, Pálmalevíl /lónévként/ /Do/, páncíl /Nsz Pl/, párílesztő /Do/, párnahíj /Km/, pásztorbír /Su/, pendely kíminy /Mp/ ~ pëndéjkíminy /O Pl Su/, peníz /Nsz Pl/, penízéggyén /Do/, penízés /Pl/, pėrnyít /Sa/, pėrségís /Do/, pilískenyír /Nsz/, pirosrípa /O/, pízbír /Bé/, pocsí /Dv Fgy Hp Nsz Pl Vé/, pocsígba mégy /Fgy Pl/, pocsíkolta el /Zsa/, portíkair /Fö Ka Pl/, pótlík /Bnb Do/, póutlíkrúd /Sa/, pucír pucér /Hp/; ráfíszkel /Bu/, ráírnek /Bbö Bé Do Kony Pl/, ráírík /a szarás/ /Dv O Pl/, rákíl 'rákel' /Sa/, rálípni /Bnb Hp Kony/, rám nízett /a kakas/ /tréf/ /Pl/, ráítve /Pl/, remíny /Pl/, remíkédík /Pl/, reszelt tíszta /Hp Pl/, rímsíg /Vé/, rítéstíszta /Mp/, rítízle /Hp Vé/, rítísíg /Vé/, ronda fíregnek /Zsa/, rostít /Do Mhom Nsz Pl/, rucatótís /Po/, rúdvígínél /Po/; sajtífrég /Dv Sá/, sárgarípa /Do Dv Fu Hp O Pl Vé/, sarjúlegíny /Hr/, Sárrít /Da/, sárrít /Bsz Bu Pl/, sátoros kíminy /Mp/, sege víge /Mp O/, segvíkúrka /Bé/, sėrínyít /Bé Dv/, setít /Bé Bug Kony/ ~ sėtít /Dv Ka Nsz Pl Vé/ ~ sőtít /Kony Pl Sze Vé/, sėtítédík /Pl/ ~ sőtítédík /Hp Pl Sa/, sokféleképpen /Km/, sėvíny /Bé Mp Pl/, sėvíház /Bszm/, sėvíkerítés /Bé/, suttjólegíny /Da Do/, sűsnjókerítés /Mp/, sűtemínt /Da Dv Hp Km Pl Sa Vér/; szabadkíminybe /Dv Kl Mp O Pl Su/, szabadlegíny /Bé/, szája szíle /Bug Do Fu Hp Sze/, szakadík /Bá/, szanaszítjél /Bnb Do Pl Sa Vér/, szanaszít /Nsz/, szándíkomat /Fö Ko Mp Pl/, szándíkos /Pl/, szándíkoztam /Bu/, szárasztíszta /Bé Nsz Vé/, százalík /Bnb Bsz Do Pl/, százalíkolni /Bbö Bú/, szegíny /Csö Esz Gá Hp Kony Kt Mp Sa Vér Zsa/ ~ szegíny /Bé Bnb Bsz Bug De Do Dv Fu Ka Ksza Mhom Nr Pl Su Sze Szegh Vé/, szegínyebb /Knh Kony/ ~ szegínyebb /Pl Su Vé/, szegíny ember /Zsa/ ~ szegíny embėr /Dv/, szegínyės /De Pl/, szegínyfeje /Sá Zsa/ ~ szegímfeje /Pl/, szegínyísígre /Bu Bú Pl/, szegrű-vígrűl /Zsa/ ~ szegrűl-vígrűl /Pl/, szekír /Nsz Po/, szekérderígba /Hp/ ~ szekėrdėrígba /Pl Sá Su Sze/, szekėröldalt /Po/, szél írte /Kt Pl/

szemj /Do/, szemjísígemet /Bu/, szemjzet /Bé/, Szentlilek /Pl/, szériny /Pl/, széríkedik /Pl/, szērteszjijel /Bnb Bug Pl/, szērteszít /Pl/, Szibirijába /Dv/, szjijelnisztünk /Bé Kony/, szintmírő /Pl/, színszína /Dv/, szitnizett /Kl/, szítsziled /Pl/, szóbeszíd /Pl/, szomszíd /Bá Bbö Bu De Dv Hp Ka Nsz O Pl Vé/, szomszídasszony /De Kony/, szomszídolni /Zsa/, szomszidos /Do Pl/, szórfireg /Fgy/, szörnyűképpen /Kony/, szurdik /Pl/, szuszik /Nsz Pl/, szükségé /Bé Ka Pl Po Sá Su Sze Vé/, szükséges /Hp Po/ ~ szükségés /Bnb De Pl/, szükséktelen /Hp/, születés ~ születésű /Dv Pl/; tajigarisz /Po/, tájikán /Do Su Vé/, tájikozott /Bsz Pl/, tajtíkot /Ko Nsz Pl Vé Vér/, tajtíkozott /Ka Vér/, tajtíkipipáját /Nr/, takarmányrípa /Dv Ko Nsz O Pl Sze/, tallórípa /O/, tányír /Csö Do Fu Hp Ka Kony Mhom Pl Sá Su Sze Zsá/, tányírozik /Pl/, tarlóskerik /Po/, teheccsége /Po Sa/ ~ teheccsége /Dv Pl Su Sze/, tehín /Po/, teheniszedbe /Sze/, tejesfazik /Po/, tejtermik /Pl/, tekeneőzbika /Da/ ~ tekényősbika /Nsz/, temetísín /Csö/, temírdek /Vé/, tengējvíget /Ko/, tengejvíkszeg /Hp Km Mp/, tengejvíktokra /Po/, tengírítörís /Pl/, tenyírrel /Vé/, tenyísz /Pl Su/, tenyísztt /Km Sze/, terebíjes /Nsz/, térgyig írő /Bé/, termínnyel /Bnb Bú Kony/, termís /Bú/, tērmísű /Bbö/, tērmíszet /Kony Ksza Pl/, termíszete /Sá Szegh/, termíszetes /Zsa/ ~ tērmíszetés/én/ /Dv Pl/, termíszetű /Su/, tessík /Bá Bbö Bnb Do Dv Fu Hp Ko Mhom Pl Po Su Sze Vér Zsa/, tessíkelnek /Sá/, tessík mondani /Sze Úsz/, tesvírit /Bbö Bé Bnb Bug Csö Da De Do Dv Fu Gá Hp Kony Mpet Nsz Pl Po Sze Szegh Vér/, tesvírnénnye /Nr/, tettít /Bug/, típed meg /Po/, tippanszínával /Dv/, tisztességes /Hp/ ~ tisztességés /Ka/, tizedríz /Mhom/, tizenánybe /Knh Vér/ ~ tizenánybe /Bnb Do Dv Pl/, tizenányes /Fgy/, tojásbíj /Ka/, többrísze /Bu Km Nr/, tócsírt /Bu Da De Ka Pl/, tócsírmadár /Dv/, tókíletes /Hp Nsz/ ~ tókíletes /Bú Fgy Pl/, tókíletesen /Szegh/, tókíletlen /Pl/, Tőükerízsi-kaszínouba /Do/, töltís /Vé/, tömíny 'pálinka' /Pl/, tömírdek /Zsa/, törmelík /Nsz/, történelem /Kony/ ~ történelém /Pl/, történetet /Bé Btor Ka Nsz Sá Sze Vé Vér/, tör-

tént /Ko/, történt /Bbö Bnb Bug Csö Fu Kl Nr Pl Sa Sze Vé Vér/, törtvír /Ko O/, törvímbíró /Pl/, törvíny /Bug De Km Knh Mp Nsz Pl Su Vé Vér Zsá/, törvínyesen /Knh/ ~ törvínyesen /Bé O Sze/, törvíntelen /Vé/, tötélík /Nsz Pl Su/, tötís /Nsz O/, trágyalí /Do/, tulajdonképpen /Bé Fu Kony O Pl/, túrbíkol /Mp Nsz Pl/, tūdőüfűrög /Ka/; unokatesvírje /Bé Kony Sa/, úrbírés /De/, utólírte /Bug De Fgy Nsz/, utóvígre /Sa/; úírte /Knh/, úkelmík /Zsa/, ülídeszka /Po/, üzemétyísge /Sze/; vadkörtít /Bu/, vadmí család /Da/, vadmífíszek /Sá/, vakarík /Nsz Pl/, vakaríkpegácsa /Sa/, valamíféleképpen /Bá/, valami szíp /Vé/, varangyík béka /Vé/ ~ varangyíkozsbika /Fu/ ~ varangyókozsbika /Do Dv Nsz Sze/, vasíkkal /Hp Ka/, vastagítél /Kony K-S Mhom/, vászonedíny /Bsz/, vászofízík /Bnb Bsz Bú Da Kony Pl/, vatszík /Do/, vékkelígítést /Bug/, vendíg /Bug Do Dv Hp Kony Nsz Pl Po Sze/, vendígeskedett /Zsa/, vendíkfa /Ka Pl/, vendíglő /Bu Fgy O Sa/, vendígmarasztaló /Nsz Pl/, vendígodal /Bá Bé Do Dv Pl Po Su/, vendígodalrúd /O/, vendíkísgét /Bnb Sze/, verítík /Sze/, verítíkézík /Pl/, veszélyt /Zsa/, veszélyes /Nsz/, vétémíny /Hp/ ~ vetemínnek /Bé Nsz/ ~ vetemínt /De/, vetílő /Mpet O/ ~ vetíllő /Dv/, vezetíkneve /Fu/, vezír /Do/, vidíkrűl /Dv Vé/, vígígírte /De Dv/, víkásfazík /Do/, világitelibe /Vé/, visszabeszíl /Bug/, visszaemlíkszél /Bnb Pl Té/, visszajírítünk /Kony/, visszamísz /Sá/, visszánízett /Bug Ka Pl Sze/, voltaképpen /Szegh/, vonatkísírő /Pl/, vófínyeskédett /Su/, vólegíny /Bé Bug Dv Fu Hp Knh Mp Pl Sa Sze Szegh Vé/, vólegínyes ház /Hp Sá/ ~ vóülegínyes háznál /Pl/; záradígba /Bá/, zőüecsíget /Bu Kony Zsa/ ~ zőüecsíget /Pl/; zsémjíkszína /Szegh/, zsínadígbul /Bé/, zsíroskényír /Su/, zsombík /Nsz Pl Su Zsa/, zsombíkós /Bé Bú Pl Szegh/, zsongí 'zsengés' /Do/.

Zárt *i*-zés toldalékokban

Nagyobb mennyiségű adattal igazolható, hogy a Sárrét-vidéken négy névszóképző (*-ékeny*; *-és*; *-mény*; *-ség*), öt igei személyrag (ki ne csorbújjík; aggyík; csörgessítek; összeszűrtítek; agyonlúttík), három névszóhoz járuló rag (*-ért*; *-ként*; *-képpen*) erősen *i*-zű. Egy névszóképző nyelvjárásunkban használt lexémái is *i*-zűk, számuk azonban nem jelentős (habarék, nyomorék, kotorék stb.). Ugyanígy a *-lék* képzős főnevek, melyeknek nyelvjárásainkban élő korábbi adatai javarészt elvesztek (*ázalék*, *fedőlék*, *kenőlék*, *meddőlék*, *szőrmélék*), a ma is használt *aprólék*, *kotyvalék*, *moslék*, *töltelék* a fentiekkel együtt mindig *i*-zű volt (vö. ZILAHÍ: KISS JENŐ-Eml. 579). Ez utóbbi két névszóképzőnek nincs nagy adattára, de nyelvjárásainkból adatolt minden példája *i*-zű volt. A jelek közül csupán a feltételes módjelnek van egyetlen *i*-zű adata (rühethetník, Szegh), más forrásból nem került elő.

Feldolgozásom abban tér el az eddig ismert *i*-zéssel foglalkozó tanulmányoktól, hogy nem egy-két példával szemléltetem a jelenséget, hanem a Sárrét különböző nyelvjárásainak *i*-zű adataival igyekszem bizonyítani a toldalékokbeli *i*-zés erősségét, gyakorlatosságát is.

Más összefüggésben is szóltam már néhány toldaléknak az *i* nagy gyakoriságát előmozdító hatásáról. Például a kny.-i *í*: nyj.-i *i* azonosság adatainál arról, hogy az *-ít* ige képző következetes hosszú *i*-zésének milyen szerepe van abban, hogy a fonéma gyakorisága ebben a megfelelésben a dunántúli nyelvjárásokétól eltérően növeli az *i* megterheltségének mutatóit. Nem véletlenül, hiszen a *meríteni*-típusú adat itt a *meríteni*-vel szemben ismeretlen, ahogy a *vetilleő* ~ *vetilőü*-típusú pótlónyúlás is (vö. Nyatl.: Do), a *tökilletes* pontossága /Hp Nsz/ itt megkérdőjelezhető. Jóllehet, nem messze, a román határon túli szomszédos nyelvjárásokban a képző *-it* alakja gyakori (vö. Tárkány: *ardit*, *savanyitnak*, *tanitnak* – MÁRTON Gy.: MNyj. X, 77; vagy szalontai *kínszerit* vö. Arany J.: ÖM. X.).

Nyelvjárásaink az *-ít* képzőt nézve következetesek a hosszú magánhangzós alakok használatában, ahogy a képzők említett csoportjának *i*-zésében is.

Az *-ékeny*, *-és*, *-mény*, *-ség* névszóképző *i*-zű használatára sok adatunk van, jóllehet, ezt csak azon adatok alapján mondjuk, amelyek rendelkezésünkre állnak. Tapasztalataim alapján mégis biztonsággal állítom, hogy ezen képzők nyelvjárásai használata itt mindig *i*-zű, jóllehet egy-két *é*-zű példa felbukkanására is van adatunk. Tényszerűen persze csak a rendelkezésre álló példák alapján állíthatjuk ezt, mert a négy képző *i*-zését csak ennyi példával tudjuk igazolni. Az erődítmény, fejlemény stb. nem *i*-zű, de nem is tartozik a nyelvjárást beszélők aktív szókincséhez, az *illetmény*, *téjjesítmény*, az *ípmény* azonban igen, jóllehet nincs az adattárunkban. Hangsúlyozom: más, ha adathiány miatt kevés a bizonyító erejű példánk, és más, ha a jelenségre nincs *i*-zű adat. Az adattárban szereplő *-ékeny* képzős morfémáknak 13 nyelvjárásból került előnk *i*-zű adata, az *-és* és *-ség* képző *i*-zű adattára jóval gazdagabb, de ezeknél a toldalékoknál is több a ténylegesen *i*-zhető (és *i*-zű) morfémák száma, mint az adattárban szereplő *i*-zű adatok száma. Hogy pontosan mennyi, valószínűleg soha senki nem tudja számba venni. Adattárunk alapján tényként rögzíthetjük, hogy a 236 *-és* képzős *i*-zű főnév között (köztük hat *e* ~ *é*-zű nyelvjárásban egyaránt előforduló adat: *eggyetértis* ~ *égyetértis*, *gépélis*, *kényírsütis*, *szērződís*, *veszekédís*, *kelís* ~ *kilís*) egyetlen *é*-zű adat sincs. Vagyis az *i*-zű adatok csoportjához tartozó tényleges ellenpélda.

Hasonlóan erős *i*-zést találunk az igei személyragokban. Arra nézve, hogy az ikes ige jelen idejű felszólító módjának e. sz. 3. személyű *-ék* ~ *-ik* ragja a nyelvjárások nagy részében – a keleti területeken mindenképpen – a 20. század közepén még általános volt, VÉGH JÓZSEF a negyvenes évek második felében ilyen példákat jegyzett fel Békésen: „Jőjjik mám be ídesapám!”, „Tessig bejjep kerülni!”, „Ne bússújjik kend”, „itt ne járjik senki” stb. (vö. MNyj.

III, 322–323). Más sárréti nyelvjárásokból való (Derecske, Doboz, Hosszúpályi, Kaba, Kismarja, Körösladány, Magyarhomorog, Mezőpeterd, Okány, Pocsaj, Püspökladány, Sarkad, Sárrétudvari, Szerep, Vésztfő, Zsadány stb.), jól szóródó adatok is azt mutatják, hogy a toldalék erősen *i*-ző volt a környéken. (Csak utalok rá, hogy a dunántúli nyelvjárásokból – a Dunántúl több pontjáról – jelezték, hogy nem csak a Sárréten honos a felszólító ~ óhajtó mód jelen idő e. sz. 3. személyű ragjának *i*-ző alakja: Gérce, Mihályi, Nagykönyi, Szombathely környéke.) Természetesen az Alföld különböző nyelvjárásaiban is ugyanígy (vö. Tiszaszőlősről FEKETE PÉTER: Nyr. 107: 190; Hajdúhadházi KÁROLYI M.: Nyr. CIV: 354), azzal a többlettel is, hogy KÁROLYI *ék* ~ *ík* ~ *-ik* változatban is találkozott vele, a határ közeli romániai magyar nyelvjárásokból pedig rövid *i*-s alakjait ismerjük (vö. MÁRTON GY.: MNyj. X, 79, Tárkány: *ájjik*, *jüjjik* ~ *jüjjik*, *legvik* stb.). Látható, hogy a toldalék főként *i*-ző alakban fordul elő, de *i* ~ *i*-ző váltakozásban, sőt csak *i*-ző formában is. Így teljes a kép, így teljesebb, mintha csak az egyalakú *i*-ző alakváltozatait nézzük. Azt is több, egymástól távol eső nyelvjárásból tudjuk, hogy a zártabbá vált alak az iktelenek csoportjába benyomult (*lipjik rá*, *gürcöjjik tovább* stb.), mára viszont sokkal inkább az a probléma, hogy ezek korábbi és mai arányairól alig tudunk valamit. A szinkrónia több mint száz évében nem készültek felmérések arról, hogy például az 1930-as években milyenek voltak az arányok a toldalék *i*-zésére nézve, az arányokhoz nincs kiinduló értékünk, ezért ma már csak a pusztulást, az *i*-s alakok visszahúzódását tapasztaljuk, tényleges arányokat nem.

Az igei toldalékok körében háromban van erőteljes *i*-zés: a jelentő mód jelen idejű tbsz. 2. személyűben *csörgessíték*, a jelentő mód múlt idejű tbsz. 2. személyűben *összeszűrtíték*, a jelentő mód múlt idejű tbsz. 3. személyűben *agyonlűttik*. (Emlékeztetek, hogy ezen igei toldalékok *i*-zése nemcsak a sárréti nyelvjárások sajátossága, a dunántúli nyelvjárásokban is megtalálható, esetenként el-

lentmondásosabban, mint vidékükön: BOLLA: Nyr. 8, 91–93; KISS JENŐ: Nyr. 90: 79; SZABÓ JÓZSEF: NkNyj. 20; VÁRKONYI: BűTsz. 10: Szombathely környéke: Dozmat: *leptik még*, Nárai: *kérdesztké*; Zanat: *szűöttik*.) Az adattáram tükrözi, hogy a fenti toldalékok *i*-zése erős és jól szóródó sárréti példákkal igazolható, azt is mutatja, hogy különösen a *-t/ik* gyakorisága a nagyszámú toldalékolt szó révén ma is eleven a nyelvjárásokban. Nagyobb merítésű anyag ugyanezt erősítené. A felszólító mód jelen idejű e. sz. 3. személyű ragjának *i*-zésére az adattárban 29 sárréti településről van egy vagy több adatunk /Á Bé Btor Bu Bug Bú Da De Do Dv Fu Gá Ka Km Ko Kony Kt Mp Nsz O Pl Po Sa Su Sze Szegh Vé Vér/, a felszólító ~ óhajtó módú rag *i*-zésére 23 településről állt össze az adattár /Bnb Bö Bu Bug Bú Da De Dv Hp Kony Ksza Kt Mpet Nr Nsz O Pl Po Sa Su Szegh Vé Vér Zsá/. A legnagyobb adattárral a jelentő mód múlt idejű tbsz. 3. személyű *-tik* rag rendelkezik /Bá Bbö Bé Bnb Bsz Btor Bug Bú Csö Da De Do Dv Esz Fgy Fu Hp Kl Km Knh Ko Kony Ksza Mhora Kr O Pl Po Sa Sá Su Szegh Vé Vér Zsa Zsá/.

A 36 településről összegyűjtött *i*-ző alakok erős, az egész területre kiterjedő *i*-zésről beszélnek (*ígirtik*, *kivittik*, *szűttik* stb.). Lehetne nagyobb merítésű a példatár, de így sincs okunk azt feltételezni, hogy azon településeken is *i*-zve használják ezeket a toldalékokat, amelyekről itt most nem közlünk adatokat.

A névszókhöz járuló ragok közül az *-ért i*-zésére találunk számottevő példát. Egyalakú rag lévén minden, a nyelvjárásban használt morfémahoz *i*-ző alakban kapcsolódik. A *-ként* rag általában *i*-zve hallható azzal a különbséggel, hogy *-kínt* ~ *-kint* váltakozásban is előfordul (*éggyenkínt* ~ *éggyenkint*). A *-képpen* ~ *-képp* nyelvjárási használata – nem gyakori ragról van szó – zártabb formában általános (*fizeccsíkkip*: Pl). Az igékhez járuló ragokban – mint említettem – kevés *i*-ző adattal találkozunk: általában *énnék*, de *rühethetnik* /Szegh/ változatra is van példa.

Úgy összegezzük, hogy a Sárreuten az *i*-zhető toldalékok mindegyike általában *i*-zve hallható, az olyan egyalakú *i*-zhető ragozások pedig, mint az *-ért*, még jobban növelik az *i* gyakoriságát.

Í-zés igékhez járó toldalékokban

-/j/ék (óhajtó mód, jelen idő, e. sz. 3. személy)
/meg ne/ halják /Kt/, kapják /Bú/, /Had/ pállódják /Vé/, /ne/ báncsik /Hp/, berakoggyik /Po/, /ki ne/ bomojják /Bú/, bírják vele /Po/, /ki ne/ csorbújjik /Po/, /le ne/ csússzik /Da Dv/, /had/ dagaggyik /Hp/, /el ne/ dújjik /Kony/, égyik /Nsz/, ércsik rúlla /Sa/, essig beléd /Nsz/, /még ne/ fázzik /O/, felneveljik /Bu/, fíjjik 'féljen' /De/, hu'hájjik /Kony/, hasadjik meg /Bu/, hújjik ki /Bú Kony/, /hat/ hújjik /Bsz/, A búr hújjik rád! /durv/ Pl/, írják meg /Kony/, /nē/ járják /Nsz/, jussék /Bú/ ~ jussik /eszibe/ /Hp Kt Szegh/, /ne/ kínlógyik /Bu/, /ne/ lássik /De/, legyék /Bú/ ~ legyik /Bu Da Kony Kt Hsz Zsá/ ~ /széb/ légyik /Bbö Bú Bug De Pl Su Vé/, megírják /Kony/, nyerjik /Vé/, Nyúgoggyik /bikibe!/ /Fu Mp Pl/, /ki ne/ óddzik /Nr/, összetarcsik /Po/, pásozzék /Mpet/ ~ pásozzik /Bu Pl Vé/, /még ne/ púkosoggyik /Nr/, /hat/ pusztújjik el /Bnb Vér/, ragaggyik /Bú/, szaporíccsék /Mpet/, szenvedgyik /Bu/, vastagoggyik /Bsztm/, vájjik egíssigire /Bu Szegh Zsá/.

-/j/ék (felszólító mód, jelen idő, e. sz. 3. személy)
aggyik /Bug Hp Kony Nsz Pl Vér/, Had ájjik! /lónak, tehén- nek/ /Da Km Mp/, ájjik bele /Sá/, ájjik fel /Po/, ájjik meg /Bu/ ~ ájjik még /Bsztm/, aluggyik /Á Dv Fu Gá Hp Sze/, /osz/ bejőjjik /Vér/, bújjig bele /Kony/, dógozzik /Su/, égyik /Bug/, /ne/ fáskoggyik /Hp/, fogják /Kony/, fordújjik vissza /Bu/, górkik meg /Kt/, gyűjjik /O Vé/, hajcsik /Hp Pl/, halgassik /Hp/, /ne/ hazuggyik /Do Pl/, higgyik /Hp Pl/, hozzák /Bu De Vér/, ígrik még /Bug Szegh/, intézkegyik /Hp/, írják 'írjon' /Á Fu Gá Hp Sze/, /ne/ járják /Vé/

~ /nē/ járják /Nsz/, jelentkezzik /Hp/, jőjjig be /Bnb Bug Dv Hp Kony Pl Vér/, jövendőjik /Hp Vér/, /ne/ karatyolják /Vé/, kejjik fél /Bug/ ~ köüjjik fél /Pl/, keressik /Bug Vér/, kerüjjig bejjebb /Pl/, kerüjjik ki /Dv/, /ne/ kóuborogik /Hp/, komendájjik kend /Vé/, /bele ne/ kössik /Szegh/, lípjik vissza /Szegh/, maraggyék /Bú/ ~ maraggyik /Bu Hp Ka Kt/, masirozzik /Bu/, /ne/ mennyék /Bú/ ~ mennyik /Bu Hp Vér/ ~ mēnyik /Bsztm Bug De Ko Nsz Pl Sze/, mutassik /Nsz/, /ne/ nyúglógyik /Hp/, /ide ne/ pēsējjik /Bug/, /még ne/ sércsik /Bug/, szeggyik /Mp/, szērēzzik még /Bug/, szógájjik /Vé/, szólják /Zsa/, tanújjik kend /Bu/, térják /a búrbe/ /Pl/, temessik elfele /Vér/, tőccsik /Bé Btor Pl/, /le ne/ törjik /Po/, töröggyik vele /Hp/, törvínkezzik /Tér/, újjik fel /Vér Zsa/ ~ újjik fél /Pl/, újjik le /Ka/, /ne/ üssik /Bé Hp Pl/, vágják /Po Sa/, várják /Da/, végig belőlle /Bé Pl/, vegyik rá /Vé/, vigyázzik rá /Kony Su Vé/.

-/j/étek (felszólító mód, jelen idő, tbsz. 2. személy)
csörgessíték /Sze/, égyték még /Do/, kérgyték /Btor/, nízsték /Sá/ ~ nízsték /Do/.

-/t/étek (kijelentő mód, múlt idő, tbsz. 2. személy)
összeszúrtték /Su/, szétsték /Su/, tették /Sá/ ~ tették /Bé Pl/, tőücssték /Bé/, vigyték /Pl/.

-ték (kijelentő mód, múlt idő, tbsz. 3. személy)
énekeltik /Sa/, kéreltük /Knh/, összeéreltük /Sa/, agyonlúttik /Do Pl/, asztitük 'azt hitték' /Kl Pl/, átalkötöttük /De/, átkirtük /Dv/, átkötöttük /Zsa/, átvettük /Bnb/, beletettük /Vé/, belevittük /Sze/, beszültük /Sa/, beszúnttük /Bé/, beszúttük /Su/, betemettük /De/, betörtük /Kony/, bevetettük /Hp/, bevették /Bé/, bevezettük /Da/, bevittük /Bé Mhom/, cipeltük /Bé/, csépelttük /Mhom/, csetkeltük /Zsá/, csírkéztük /Po/, csökönösítettük /Hp/, ejtettük

/Dv/, *elárveresztik* /Bé/, *elcsípeltik* /Su/, *eldöntöttik* /Bug/, *elfelétették* /De/, *elhittik* /Bé/, *elírtik* /Kony Po/, *elkesztik* /Bé Dv/, *elkötöttik* /Do/, *elkűttik* /Kony/, *elnevesztik* /Szegh/, *elővették* /Csö/, *elrendeltik* /Bé/, *élszűrtik* /Kl/, *eltemették* /Bug/, *eltették* /Pl/, *eltömtik* /Bé/, *elvertik* /Kl/, *elvették* /Bug De/, *elvígeztik* /Do Szegh/, *elvittik* /Bbö Bnb Bug Do Hp Kl Knh Nr Sze/, *emeltik* /Bé Da/, *erőltették* /Bug Knh/, *értékésítettik* /Bnb/, *eskették* /Zsa/, *észrevették* /Kony/, *ették* /Su Sze/, *étették* /Bé/ ~ *étették* /Kony/ ~ *itették* /Pl/, *fejlesztették* /Bá/, *fejtik* /Kl/, *fektették* /Szegh/, *feldűtöttik* /Vér/, *felkötöttik* /Kl/, *félöleltik* /Bnb/, *felsepertik* /Kony/ ~ *felseprettik* /Ko/, *felsőzték* /De/, *feltéhtették* /Btor/, *feltőtöttik* /Btor Hp/, *felvertik* /Sá/ ~ *vertik fél* /Bé/, *félvették* /Do Vé/, *felvittik* /Fu Zsa/, *févevertik* /Su/, *fizették* /Kony Pl Sze/, *fósztik* /Su/, *gyűtöttik* /Dv/, *hejjesztik* /Sze/, *hírdették* /Su/, *hittik* /Bé/, *ígették* /Dv Zsa/, *ígértik* /Do Pl Sze/, *ígérgettik* /De/, *íltik* /Zsa/, *íptették* /Csö Fgy Hp/, *írtették* /Zsa/, *ismertik* /Bnb/, *jegyesztik* /Su/, *jelentették* /De/, *kérdesztik* /Sa/ ~ *kérdesztük* /Do Pl/, *kerestik* /Nr Sze Vé/, *kereszteltik* /Po/, *kergetisztik* /Nr/, *kérleltik* /Knh/, *kértik* 'kérdeszték' /Bsz/, *kesztik* /Bé Hp Pl/, *kibíktették* /Csö/, *kicibérésztik* /Nsz/, *kieresztették* /Bé/, *kifejtették* /Fu Pl/, *kifizették* /De/, *kihírdették* /Bú Pl/, *kikötöttik* /Su/, *kipeckeltik* /Po/, *kitelepítettik* /Kony/, *kivertik* /Su/, *kivittik* /Do Hp Pl/, *körülvették* /Bug Zsa/, *körülvették* /Hp/, *kötöttik* /Dv Su/, *követeltik* /Pl Su/, *közelítettik* /Da/, *kűttik* /Bé Bnb Fu Vé/, *lőengették* /Do/, *lőfuzták* /Bá/, *legeltették* /Bé Hp/, *lesepertik* /Hp/, *lestik* /Da/, *lészérítettik* /De/, *lészűrtik* /Bnb/, *létérítettik* /Fu/, *létették* /Bá/, *lövették* /Nr/, *levezették* /Csö/, *lűttik* /Da Sá/, *mégbesziltik* /Mhom/, *megbűntették* /Csö/, *megdörzsöltik* /Bug/, *megdűrücköltik* /O/, *megengették* /Do Sa Su Zsa/, *mégették* /Bé Bug Ko Ksza Pl Vé/, *megfejték* /Zsa/, *meggömbölyítettik* /Esz/, *megíltik* /Po/, *megnyestik* /Csö Hp/, *mögöltik* /Dv Pl Su/, *megvertik* /Hp/, *mégvészegették* /Bbö/, *megvetették* /Kony/, *megvették* /Hp Po/ ~ *mögöttük* /Bé Do Mhom Pl Sze Vé/, *mékfősztik*

/Bnb/, *mekkértik* 'megkérdezték' /Vér/ ~ *mökkértik* /Bug Do Su Vé/, *mekkesztik* /Hp Kony Po/, *mökkötöztük* /Bé/, *mekpörzsöltik* /Pl Su Sze/, *mékették* /Sze/, *mertik* 'merítették' /Bé/, *meszeltik* /Dv/, *mírtik* /Bbö Hp Kl Nr/, *nevették* /Pl/, *nevesztik* /Csö Da De Do Dv Ko Ksza Nr Nsz Pl Po Sá Su/, *nevették* /Bé/, *nisztik* /Su Sze Zsa/, *nyélbe ütöttik* /Vé/, *odaszégesztik* /Sze/, *odatették* /Do/, *odavittik* /Fgy Hp Szegh/, *ökleltik* /Bnb/, *öltik még* /Nr/, *órisztik* /Do Pl Sze/, *összéreltik* /Sa/, *összegyűtöttik* /Do/, *összekevertik* /Ko/, *összeszegeltik* /Dv/, *összesztük* /Bbö De Fgy Nr O/, *összeszűrtik* /Sa/, *pérmesztik* /Su/, *ráengették* /Bá/, *rákötöttik* /Fu/, *rátették* /Hp/ ~ *rátették* /Pl/, *rávertik* /Dv/, *réndeltik* /Bnb/, *sűrgöttik* /Bú Hp Pl Vé/, *sütögettik* /Su/, *sütöttik* /Bé Bnb Csö Dv Km Zsa/, *szédgettik* /Do/, *szették* /Da Kony/ ~ *szették* /Bé De Do Dv Pl Sze/, *szerették* /Hp Kl/, *szíttítik* /Bug/, *szűttik* /Da Vé/, *temették* /Bnb Kszak Vé/, *termeltik* /Dv Hp/, *tették* /Hp Vér Zsa Zsa/ ~ *tették* /Bnb Dv Fu Ko Nr Sze Vé/, *títtik* /Zsa/, *tömtik* /Pl Vé/, *tőtöttik* /De Su/, *ütöttik* /Pl/, *vértik* /Btor Fgy Pl Po/, *vetették* /Hp Zsa/ ~ *vetették* /Do Ka Sze/, *vették* /Da Kony Kt/ ~ *vették* /Bsz Ksza Nr Pl/, *vették vóna* /Bnb/, *vicceltik* /Sze Vér/, *visszaengették* /Bsz O Su/, *visszaminősítettik* /Bnb/, *vittik* /Bnb Bu Bug Csö Da Dv Hp Kony Nr Pl Sze Szegh Vér/.

Í-zés névszóképzőkben

-ék

bizonyítik /Bé Pl/, *gombojik* 'összeállt nyáj' /Fgy/, *habarík* 'vizes sár' /Fu Nsz/, *hagyatígbúl* /O Pl/, *hülladék* /Bé/, *kaparík* /Bsz Do Hp Pl Zsa/, *kissarjadík* /Bé/, *körömhasítik* /Po/, *maradíkja* /Bnb/, *ötözik* /Ka/, *sarjadík* /Bé/, *sépredík* /Ka/, *szakadík* /Bá/, *szűrűvágatík* /Do/, *tájikat* /Bu/, *takaríkba* /Bu/, *tilószakadík* /Bug/, *vakarík* /Bug De Dv Esz Pu Km Kony Nsz O Pl Po/.

-ékeny

engedékeny /Nsz/, *feledékeny* /Do Pl/, *kírkedékeny* /Vé/.

-és

álattenyisztás /Km Pl Sze/, *alólvetés* /O/, *anyagbeszerzés* /Sa/, *árverezés* /Bé/, *át szervezés* /Kszak Sze/, *átvétel* /Bnb/, *béllés* /Hp/, *bélise* /Da/, *besegítéssel* /Sze/, *beszülgetés* /Pl Su/, *bevetés* /Sa/, *bornyúneveléssel* /Sze/, *bőgőzés* /Do/, *búzavetés* /Hp Pl/, *cűrűhódás* /O/, *csendítés* /Fu/, *csengetés* /Ka/, *csíplés* /De Do Hp Pl/, *csörgés* /Dv/, *csörtetés* /Nsz/, *csukatúszdés* /Ka/, *deszkakerítés* /Mp/ ~ *dézkakerítés* /Pl/, *dílelés* /Hp/, *díszlövés* /Po/, *disznóölés* /Bug Hp Su/, *dörzsölés* /Kony/, *dübbögés* /Kony/, *dűrgés* /Vé/, *eggyeszkedésre* /Hp/, *egyértésben* /Zsa/ ~ *eggyértés* /Dv Pl Sze/, *elnevezés* /De Sa/, *eltérés* /Bsz Su/, *emelés* /Bé Fgy Sá/, *emelkedés* /Hp/, *eresztés* /O/, *ereztetésre* /Knh/, *elésre* /Bsz/, *esküvés* /Sa/, *esőzésben* /De Po/, *étetés* /Bnb Bug O Sze/, *evés* /Ko/, *fegyverkezés* /Sze/, *fejelés* /csizma /O/, *fejzés* /Fgy Kl Zsa/, *fejlődés* /Bnb Do Pl Sze/, /sok/ *fekvés* /Pl/, *félfőzés* /Bé/, *félírás* /Zsa/, *félkötés* /Do/, *félnevelés* /Sze/, *félösmerés* /Pl/, *festés* /Sze/, *fillentés* /Ka/, *fírgés* /Fgy Kony/, *fizetés* /Bnb Hp Nr Pl Sa Sze/, *fődmívelés* /Sa/, *fővés* /Kony/, *főzés* /Bú Kl Mp Sa/, *fülbélés* /Bé/, *füllés* /Hp/, *fűrdőzés* /Ksza/, *fűtés* /Sa Sze/, *fűzés* /Bé Bnb Hp/, *gabonakereskedés* /Kl/, *gatyakötés* /Nsz Pl/, *gépelés* /Kony/ ~ *gépelés* /Bnb O/, *gépesítés* /Do/, *gerebelés* /Kony/, *gerebjelés* /Hp/, *gutaütés* /Mp Sá/, *gyászjelentés* /Kony/, *gyikényezés* /Sá/, *gyűlés* 'furunkulus' /O/, *gyűlés* /Bug O Pl/, *gyűtés* /O/, *halkereskedés* /Kt/, *házpítés* /Kony/, *hegedülés* /Vér/, *hëgyezés* /Su/, *herés* /Dv/, *herülés* /Dv Pl Zsa/, *hidegletés* /Ko Vé/, *hërbölés* /Vé/, *hërcsëgöntés* /Kony/, *igetés* /Sze/, *ígés* /Sá/, *ípités* /Do Ksza/, *ípités* /Do Pl/, *írás* /Hp/, *istenvés* /Sá/, *jelentés* /Pl/, *jelzés* /Bnb/, /sok/ *jöszmélés* /O Pl/, *jövés* /Hp/, *karosülés* /Po/, *kelés* /O Pl Vé/ ~ *kilés* /Do Dv/, *kenéssel* /Su/, *kenérsütés*

/Mp/ ~ *kenérsütés* /Fu Sze/, *kërsztélés* /Do/, *kerítés* /Bsz Bu Da Do Dv Esz Gá Hp Mp Pl Sa Sze Zsa/, *kerülés* /Hp/, *keverés* /Km Sze/, *kézelés* /Fu Pl/, *kézelés* /Bug/, *kézés* /Bug/, *kitüntetés* /Sze/, *kiverés* /Ko Pl Sá/, *kormánykitüntetés* /Bug/, *köccsítés* /Bá/, *köhögés* /Ko/, *könyörgés* /Zsa/, /ëty/ *köpes* /Pl/, *körmölés* /Fgy Kony/, *köszönés* /Hp Pl Zsa/, *kötélvés* /Hp/, *kötés* /Bé Hp Kony Nsz/, *kötés* /Dv Kony Mp Pl/, *követés* /Bé Pl Szegh/, *kunkötés* /Dv Pl/, *kutyavesztés* /Dv/, *legelés* /Bsz/, *legeltetés* /Dv/, *lekedés* /Bu/, *levélzés* /Sa/, *lípés* /Bé Bug Da Do Fu Hp Nsz O Pl Sá Su/, *lípés* /Isz/, *lípés* /Vé/, *lövés* /Da Dv Sá/, *lúfürés* /Csö/, *lúkötés* /Zsa/, *malacölés* /Pl Su/, *maríkszés* /Ka/, *mégülhetés* /Bá Bú/, *megjézés* /Csö/, *mégörzés* /Do/, *mégvédelmezés* /Bé/, *méjés* /Fu/ ~ *míjés* /Da Sa/, *mékértés* /Bsz/, *mékítés* /Bá/, *ménés* /Do/, *merés* /Hp Po/, *meszélés* /Kony/, *mírgelés* /Szegh/, *nagygyűlés* /Pl/, *nátetés* /Bé/, *nélkülözés* /Hp/, *nevelés* /Hp Su Zsa/, *nevetés* /Sze/, *nízés* /Vé/, *növés* /Po/, *nyavajátés* /Sá/, *nyerés* /Dv Vé/, *nyövés* /O/, *nyüvelés* /Zsa/, *órázás* /Csö/, *öröklés* /O/, *öblítés* /Bé/, *öntözés* /Pl/, *összefűzés* /Bú/, *összeköttetés* /Bnb Do/, *összevés* /Do/, *összevetés* /Dv/, *ötéssel* /Bnb Mhom/, *pallóvés* /Dv/, *papszentelés* /Ko/, *péretés* /Ka/, *péretéssel* /Sze/, *pérség* /De/, *pérszés* /Do O Su/, *ráfizetés* /Bug/, *rendelés* /Sá/, *rendélés* /Pl/, *riselés* /Sze/, *rízés* /Do Ka/, *rízés* /Bnb/, *rostavetés* /Vé/, *rucatetés* /Bú Po/, *rüetés* /Mp Sá/, *sértés* /Pl/, *sétítés* /Pl/, *Sirájulás* (hn) /Mhom/, *sövínkerítés* /Bé/, *süsnyökítés* /Mp/, *sütés* /Bnb Sa/, *szalonnasütés* /Su/, *szamárbégés* /Pl/, *szédítés* /Do Ka/, *szegés* /Bé Bú Pl/, *székülés* /O/, *szëmmelés* /O/, *szemvédelés* /Csö Ksza/, *szëződés* /Sa/ ~ *szëződés* /Bnb Do Pl Su/, *szídülés* /Vé/, *szítvés* /Sá/, *szökés* /Do/, *szövés* /O/, *születés* /Su/, *születésnapját* /Sze/, *szülés* /Vér/, *teccés* /Bé/, *település* /Bnb De Do/, *temetés* /Bnb Csö Fu Kony Su Sze Zsa/, *temetés* /Bug/, *templomkerítés* /Vér/, *tënférgés* /Zsa/, *tengerzés*

/Kony/, *tenyísztís* /Pl Sze/, *terftejjesítís* /Sze/, *termís* /Bá Bé Dv Fgy Ksza Pl Po Sá Su/, *tetejelís* /Hp/, *típís* /O/, *tívedízsbül* /Szezh/, *törís* /Hp Kony O/, *törlesztís* /Pl/, *törülgetíssel* /Kony/, *tőtís* /Bug O/ ~ *tőtís* /Vé/, *tőtögetís* /Po/, *tyúkszídülís* /O/, *ugállegeltetís* /Hp/, *újülísbül* /Bu O/, *útjelzís* /Pl/, *ülíst* /Po Sze/, *ültetís* /Hp/, *ünneplíst* /Bú/, *ütésekkel* /Hp Kl Kony/, *úzís* /Hp/, *vájugvetís* /Do Ka/, *vastakkötísű* /Bnb/, *vékkielígítíst* /Bug/, *verekedís* /Csö Sá/, *verís* /Ka/, *veszekedís* /Csö Hp/ ~ *veszekédís* /Fu Ko Pl Szezh/, *vetís* /Bú Hp O Pl/, *vezetése* /Bu Su/, *viccelőüdüések* /Kony/, *vídekezís* /Hp/, *vígízst* /Pl Sa Zsá/, *vírízst* /Bu/, *vírízscsillapítónak* /Dv/, *zürmötölís* /K-S/.

-mény

eredményösségbe /Sze/, *gyűteményem* /Pl/, *kedvezmínt* /Bbö Pl/, *következmény* /De O Pl/, *sütemény* /Su Szezh/, *térmény* /Fu Sze/, *vetemény* /Bsz Da Do Kl Pl/, *vetemíftál* /Do/.

-ség

békességbe /Kszak/, *belsőségbe* 'belterület' /Do/, *belsőség* 'baromfi, lábasjószág belső szerve' /Pl/, *betekésige* /Bnb Do Hp Ksza Mp Pl Sá Sze/, *bíkeségbe* /Bu Mhom Nsz Su Zsa/, *büdüösséget* /Bu/, *bűsige* /Fu/, *bűsígés* /Fö/, *csekíjség* /Nsz Vé/, *cseléccsége* /Bu Zsa/ ~ *cseléccsége* /Bug O Pl/, *csendességet* /Hp/, *csendőrség* /Hp Zsá/ ~ *csendőrség* /Pl Sá/, *dicsőségét* /Bnb/, *egísségbe* /Bu Sa Zsa/, *egíssígés* /Hp/ ~ *egíssígés* /Pl/, *ellenség* /Kony/ ~ *ellenségem* /Nsz/, *ellensígés* /Hp/, *elsőség* /Po/, *emberisígnek* /Su/, *embersíg* /Hp/ ~ *embérsíg* /Su Sze/, *emlíkézőtöheccsígem* /Sze/, *érdekesség* /De/, *erdősígere* /Mhom/, *eredményösségbe* /Sze/, *fehírségét* /Ko/, *feledíkénység* /De/, *felelősség* /Pl/, *feszülcségét* /Bá/, *gennyeccség* /Á/ ~ *gönnyeccség* 'genny' /Fu Nsz/, *gyerékség* /Pl/, *gyönyörűség* /Sze/, *határőrísíktől* /Su/, *hēsígét* /Bnb/, *íbersige* /Zsa/, *ídességet* /Zsa/ ~ *ídességet* /Pl/, *íkessige* /Zsa/, *ípségbe* /Pl/, *írítység* /Bnb/, *íség* 'éhség' /Do Vé/, *ismereccsigebe*

/Sze/, *istenségít* /Sá/, *jelentőösségít* /Bé/, *jóminőségű* /Fu/, *kéccsíg* /Nsz/, *kemítség* /Pl/, *keserűség* /Vé/, *kíntelenség* /Nsz Zsa/, *képesség* /Do Fu/, *kirendelcség* /De Fgy/, *korhejsége* /Szezh/, *könnyepség* /Bug/, *kötelessége* /Bé Bnb Bu Fu Pl Zsa/, *köveccsíg* /Sze/, *közösségbe* /Su/, *küldöccsíg* /Bá/, *külömpség* /Bá Fu Ko Su/, *különlegességet* /Su/, *lehetetlenség* /De/, *lehetőség* /Km/ ~ *lehetőségem* /Bnb/, *lektőpség* /Zsá/, *meddőség* /Sá/, *melegsíktől* /Vé/, *mēncsíg* /Pl/, *mennyiség* /Kony/, *mestérséget* /Bbö Dv Mhom Pl/, *míjség* /Csö/, *mindenségét* /Bé/, *minőségítől* /Hp/, *munkaetység* /Kony/, *munkanéküliség* /Sze/, *nedvességet* /Bu/, *nehesség* /Sá Sze/, *nemzeccsígűeket* /Ksza/, *nípség* /Pl Vé Zsa/, *nyeresígere* /Kony/, *Nyírség* /Pl/, *örökséget* /Mhom O/, *őrség* /Sá/, *ösmereccsíg* /Sze/, *őszinteség* /Sa/, *rendetlenség* /Bu/, *rendőrség* /De Kszak Pl/, *rémiség* /Pl/ ~ *rímiség* /Vé/, *rígíségeket* /Do/, *rítís* /Dv Vé/, *röviccség* /O/, *segíccsígivel* /Bbö Bé Bug De Hp Kony Sze/, *sétíccsíg* /Pl/ ~ *sötíccsíg* /Ksza Sá/, *sűrűség* /Bug Sá/, *számszerűségbe* /Bnb/, *személyiségemet* /Bu/, *szígínység* /Bu/ ~ *szégínységbe* /Bú Do Fgy Pl Su Sze Vé/ ~ *szígínység* /Bu/, *szemvesztéséget* /Hp/, *szencsíggról* /Mhom/, *szerecsétlenségéget* /Kony Mp/, *szērkesztőséget* /Su/, *szíjjēl-ség* 'rendetlenség' /Pl/, *szílesség* /Bu/ ~ *szílésség* /Bá/, *szípsige* /Bu Sze/, *szípsígés* /Zsa/, *szívességet* /Pl/, *szüksége* /Do/, *tehetsége* /Dv/, *térség* /Bé/, *tisztessége* /Bu Zsa/ ~ *tisztésség* /Pl Vé/, *ünnepség* /Ko/, *üzemētységbe* /Sze/, *vendíkésigebe* /Bnb Kony Pl Sa Su Vé/, *veszēccsíg* /Pl/, *vezetőség* /Bnb/, *viccsíg* /Fö/, *víletlenségbül* /Kony Pl/, *vínség* /Do Sá Szezh Vé/, *vízibetekség* /Sá/, *zöccsíg* /De O Pl Sa Zsa Zsá/.

Í-zés névszókhoz járuló ragokban

-ért

amír /Bé Bu Csö Do Nr Pl Sa Zsa/, *aranyír* /Btor/, *árpáír* /Csö/, *azír* /Bé Bnb Bu Bú Bug Da De Do Dv Fö Hp Kl Ko Kony Mhom Nsz O Pl Sa Sá Su Sze Szezh Vé Vér/, *bagóír* /Szezh/,

bankómír /Szegh/, bárányír /Bnb/, bogjázásír /Hp/, Bóudizsnéjír /Bé/, borír /Fö Nr/, bútorájír /Szegh/, búzájír /Do Csö Su/, búrijír /Vér/, cirokszárír /Zsa/, csikójír /Pl/, csaókír /Hp/, doktorír /Bu/, dologír /O Kony/, emennyijír /Kony/, eseőjír /Zsá/, ezír /Bá Bu Bug Csö De Hp Kony Pl Sá Su Sze Vé Zsá/, fájír /Á Dv Fu Gá Hp Sze/, fējszjír /Mhom/, feketeszeőjír /Btor/, fillérír /Csö Pl Sze/, fizetésír /Nr/, forintír /Bá Bu Do Kony Kt Pl Sa Sze/, fődir /Do/, főgyír 'földjéert' /Do/, fuharír /Bu/, fűszerír /Fö/, garasír /Nsz/, gombír /Fgy/, gyaótszerír /Knh/, gyűlisír /Hp/, hazugságír /Dv/, hordásír /Hp/, hozzászólásír /Fu/, ingyír ~ igyembe /Fu Ka/, itatásír /Bé/, ítelír /Po/, jányír /Do/, joblétír /Bá/, kenyírír /Bu/ ~ kényírír /Pl Sze/, kétannyijír /Bug/, kincsjír /Hp/, koronákír /Bu Bú Fö/, korpáír /Fö/, krajcárír /Csö/, lisztír /Fö/, lújír /Fu Kony/, magájír /Hp/, mennyír /Btor Pl/, mindenír /Kl/, mír 'mi-ért' /Bé Bnb Btor Bug De Do Fu Hp Knh Ko Kt Pl Sá Su Sze Vé Vér Zsá/, napszámír /Bug Csö/, nyúlír /Csö/, ócsóbbír /Su/, órájír /Fu/, órájír 'orraéert' /Sá/, orvosír /Vé/, őtharmincír /Kt/, pájinkáír /Bu/, pakír /Fö/, pēngóír /Do/, petrólujomír /Bé/, pízemír /Sze/, pízír /Á Bé Csö Do Dv Fu Gá Hp Pl Sze Sze Szegh Vé Vér/, pokrócír /Sá/, ríszír /Do/, ruhájír /Pl/, sēmennyír /Do/, semmijír /Zsa/, szalmájír /Bnb Bu/, szílváír /Fö/, szénír /Vér/, színájír /Bug/, takarmányír /Pl/, tégláír /Fö/, tejfélír /Té/, telkékír /Bá/, termísír /Zsa/, tizenötír /Kt/, tojásír /Bé Csö Pl/, trafikír /Vé/, türelmünkír /Sá/, világír /Ksza/, virágír /Dv/, vízír /Bu Kony Pl/, zőccsígír /Bu/.

-ként

apránként /Pl/ ~ apróúonként /Pl/, csereként /Su/, darabonként /Bug O/, egyenként /Sá/ ~ eggyenként /Pl/, egyépként /Su/ ~ egyépként /Bnb Bsz Do Su/, estéenként /Pl Su/, fejenként /Do/, főként /De Zsa/, hektáronként /Bé Fgy Sze/, hetenként /Ka/, hétvígenként /Pl/, húslibaként /Sze/, íccakánként /Vé/, időközönként /Bá Ka

Pl Sze/, kilánként /Pl/, köblösönként /Bnb Su/, méterenként /Kl/, önként /Pl Vé/, ötenként /Nsz/, reggelenként /Kony/, szálanként /Bé Bnb O/, százanként /Nsz/, telenként /De Kl/.

-képpen, -kípp

másképpen /Pl/, mindenkíp ~ mindenkíppen /Nsz/, víkípp /Pl/.

Nyelvjárástörténeti értékű adatok a Sárrétről

Monográfiám *a szinkrón sárréti í-zés* feldolgozását vállalja. Jelenleg történetinek minősíthető adatból kevés áll rendelkezésemre, adataimmal ezért nem igazolni, csupán szemléltetni akarok. Arra szeretnék rámutatni: a ma *í-ző* lexémák egy kisebb csoportjának van 150–200 évvel korábbi előzménye. Fontosságukat az mutatja, hogy a kevés adat sokféle mai *í-ző* helyzet előzménye. Az is lényeges, hogy szerény nyelvtörténeti adattáram különböző sárréti települések adataiból állt össze. Az adattárral nem szeretnék sokat markolni, csupán jelzem vele: az anyag levéltári kutatásokkal tovább bővíthető. Az *í-zés* 18–19. századi sárréti meglétének szemléltetésére így is alkalmas.

Az a célom, hogy beláthatóvá tegyem: adataink vannak arra nézve, hogy a mai, gazdag nyelvi adattal szemléltethető sárréti nyelvjárási *í-zés* nem előzmények nélkül való. A diakroniához kapcsolható másfél, két évszázaddal korábbi adatok nem a jelenség kialakulását, hanem évszázados kontinuitását bizonyítják. Hasznosítjuk tehát a rendelkezésünkre álló feltárt eredményeket: de nem azt mondjuk, hogy példánk a 16. század előtti *é-k* zártabbá válásának adatai, hanem azt, hogy a *ritek*, *szívanó*; *vígáj* stb. mai nyelvjárási adatnak van 18–19. századi *ritek*, *szívanó*; *vígáj* előzménye. A helyi történeti adatok felmutatásával szinkrón teremtünk a nyelvjárástörténet

tételeivel. A diakroniában igaz, hogy a legerősebben *í-ző* nyelvjá-
rások az északkeleti területen voltak (BENKŐ: Nyjtört. 89; PAPP L.:
NytörtStat.), a mai keleti góc pedig Hajdú-Bihar, Szolnok és Bé-
kés megye (vö. IMRE: MMNyjR. 112, hasonlóan MURÁDIN: NyIrK.
XXVIII, 35).

Mára tisztázódott a történeti szóanyag kezelhetőségének és
kezelésének minden lényeges részlete. DEME LÁSZLÓ az 1950-es
évek elején még csak felvetette, hogy „feltétlenül szemben állnak-e
a szinkronikus és diakronikus vizsgálat követelményei és lehető-
ségei egymással? Nincsen-e olyan módszer, amely a kettőt egyesít-
hetné?” (vö. NyjKérd. 30).

Azóta többen válaszoltak rá, a válaszok a helyi nyelvjárások
történeti kérdéseit kutatóknak igazán fontosak. Arra a kérdésre,
hogy lehet-e diakronikusan megközelíteni a nyelvjárási proble-
matikát, igen a válasz. Méghozzá úgy, hogy „a szinkron nyelvjárási
állapotot saját előzményeihez viszonyítom, abból bontom ki...”
(vö. BENKŐ: VEABÉrt. II, 21). Ha tehát van megfelelő mennyisé-
gű bizonyító értékű anyagunk, lehet írni helyi nyelvjárástörténe-
tet. Kiszűrhetjük a korábbi hibát azzal, ha „nem általános nyelv-
történetre építünk, hanem csupán annak a helyi nyelvjárásnak a
történetére...” (vö. BENKŐ: uo. 20). Megfelelő mennyiségű helyi
nyelvtörténeti anyag birtokában lehet vállalkozni arra, hogy az ál-
talanos magyar nyelvjárástörténet tételeit helyi történeti adatok-
kal értelmezzük, kiegészítsük. Tévírt volt az a próbálkozás, amely
a nyelvtörténettől feltárt, de lokálisan oda nem kötődő forrásainak
í-ző adataival próbálta meg egy helyi nyelvjárás *í-zésének* történe-
tét felvázolni. Ma már elfogadott tétel, hogy adott „nyelvtörténeti
adatok nem, vagy nem szükségszerűen a püspökladányi szóalak
előzményei voltak” (vö. BÁRCZI: doktori értekezés bírálatából).
Több feldolgozási kísérlet választotta ezt az utat, próbálkozott
ilyen megoldással, de a fentiek ismeretében világos, hogy a mód-
szer és a végeredmény is korlátozott értékű. Az utóbb készített

í-zéssel foglalkozó tanulmányok szakítottak ezzel a gyakorlattal,
hasznos szinkron anyaggal dolgozó munkák születtek. A próbál-
kozások arra jók voltak, hogy igazolják: az egyik út jó, a másik
nem járható.

„A történeti tájszógyűjtés is éppúgy feladata a nyelvjáráskuta-
tásnak, mint a mai” (vö. BENKŐ: VEABÉrt. II, 179). Ehhez könny-
nyebb történeti anyagot találni: a levéltárakban 18. század végi,
a 19. század elejéről való anyag van bőven, kevesebb, de hangtani
vizsgálatokra alkalmas nyelvjárási anyag is (vö. ZILÁHI: BÉ. 81/3:
315–322; MNy. LXXIX, 211–217). Ha csak a közvetlen Sárrét-vi-
déket nézzük, láthatjuk, többen közöltek szótani, hangtani, így
az *í-zés* vizsgálatához is alkalmas nyelvjárástörténeti anyagot (vö.
HAJDÚ MIHÁLY békési anyagából: *Bikás, Malomvíg, Színási* /szem.
n./, BÍRÓ FERENC Körösladányból: *siskás, tikosok; mihesi fordulóba,*
veteminyess Kertye, Molnár Ambrus nagyrábéi anyagában: *3 nyilas,*
vigájra; idesmálét, Szína termő, Kecskés Gyula Püspökladányból:
kinszerítés nélkül, Gyikines Köz stb.). Értékes, bár nem nagy számú
történeti szóanyag fekszik Pesty Frigyes 1864-es Békés és Bihar
megyei gyűjtésében (vö. Csökmő: *pircsi 'vamospércsi', szíknád*
szik, Darvas: *szik kotyványok; Sárréte szélin, Csiffi pusztán 'cséfi',*
Biharugra, Körösnagyharsány: *Szörrétje~szórtje* stb.).

Szigorúan az *í-zés* történeti adatait nézve azt mondhatjuk: gaz-
dag anyagra számíthatunk a földrajzi nevek történeti adatainak
vizsgálatából is. Magam ugyan – mint fentebb hangsúlyoztam –
csupán szemléltetni akartam a mai sárréti *í-zés* 18–19. századi előz-
ményeit, meggyőződésem, hogy a viszonylag kevés levéltári anyag
ellenére, nagyobb terület, például egy tájegység történeti *í-zésével*
foglalkozó jelenségmonográfiájához megfelelő mennyiségű adatot
össze lehet gyűjteni. Persze, több évi kemény munkával. (Gyűj-
tésem és vizsgálataim alapján elképzelhetetlennek tartom, hogy
az olyan, ma erősen í-ző helyzetekben, mint amilyen a Sárréten az
íkes és iktelen ígék jelen idő e. sz. 3. személy felszólító módjában

általános *i*-zõ toldalék (vö. *egyik, fojjik; mennyik, várják* stb.), ha ma kevés történeti adatunk van is rá, 2–300 évvel ezelõtt ezen a vidéken ne *i*-zve hangzott volna. (Kevés bizonyító értékû adat erejét is el kell fogadnunk, különösen, ha az adatok megfelelõ szóródását találjuk a területen.)

A tényt viszont rögzítenünk kell: az *i*-zésnek helyi nyelvjárásonként ma is több-kevesebb történeti adatát ismerjük a Sárrétrõl.

Tanulságosak és gyakran nehezen felismerhetõk a határnevekben elõforduló *i*-zõ ~ *i*-zõ köznevek és tulajdonnevek. Az *ér* földrajzi köznév az alábbi határnevekben adatolható: *Bikeri* ~ *Bik ér* /Vésztõ/, *Csiker* ~ *Csik ér* ~ *Csíkeriben* /Füzesgyarmat/, 1821: *Kis Gats Ere* ~ *Nagy Gats Ere* ~ *Nagyácsér* /Biharnagybajom/, *Gyigyeri* /Püspökladány/, *Kipéri* /Püspökladány/. Az *ér* köznévnél határnevekben a Sárrét egy kis körzetébõl a 19. század elejérõl több alakváltozatát (*ér* ~ *ere* ~ *eri* ~ *ëri*) megtaláljuk. A *Csik ér* alakváltozataiban (*Csiker* ~ *Csik-ér* ~ *Csíkeriben*) az elõtag hosszú és rövid *i*-s formában is elõbukkan. (A kézírásos anyagok eme problémájára több helyen is utalok.)

A *halháj*-nak az ÚMTsz. *halhí* ~ *halhi* változatát szótározza a Sárrétrõl. Szücs Sándor (Régi magyar vízi világ, 182) *halhi* ~ *halhí* ~ *halháj* változatot jegyzett fel, egy Konyáron készített kézíratos feldolgozásban pedig a *halháj* egy fontos mellékjelentését találjuk: a b ú z a k e r e s z t e t „kilences kívíkbe” vagy *halhiba* rakják. Ugyanígy nehezen felismerhetõ más határnevekben a *rév* vagy a *rét* utótag (*Rizug* 'Révzug' /Püspökladány/, *Szõrítje* /Biharugra, Körösnagyharsány/). Ha tehát az *i* ~ *í* idõtartamának a lejegyzésében pontatlanok is a kézíratos anyagok, az *i* ~ *í*-zés tényét biztosra vehetjük. Sajnálatos, hogy a nyelvi szempontból is hasznosítható Békés megyei földrajzi nevek sok év óta felgyûjtve, de kiadatlanul várnak sorsukra. Vallomásukból is igazolva láthatjuk, hogy a Sárrét 19. század eleji „nyelvjárásai *i*-zõ nyelvjárások voltak. Ennek megvannak a nyomai a korabeli történeti anyagok-

ban” (vö. HAJDÚ MIHÁLY: NyelvtNéprVonz. 451–454, Békés), folytatása pedig a terület mai nyelvjárásaiban (vö. ZILAHY: MNy. LXXIX: 217), vagyis arra megy vissza, hogy a Sárrét ma is a Tisza-Körös-vidéki nyelvjárás régió erõsen *i*-zõ része (vö. JUHÁSZ DEZSÕ: MDial. 288).

18–19. századi zárt *i*-zõ sárréti adatok

Hangsúlyos helyzetben

bíjog /Nsz/, *bíka* /Nsz/, *Bíkás* /Pl/, *bíke* /Nsz/, *Bíkis* /Bé/, *Bíkisi* /Bé/, *Bíkisi út* /Kl/, *bíko* /Nsz/, *bilyogozás* /Km/, *bíre*~*birek* /Kl Nsz Sá/, *Bires* /Bé Do/; *cíl* /Nsz/; *Csícs eri* /Kl/, *Csiffi pusztán* /Sá/, *Csiffi pusztá* /Fgy/, *csíp* /Nsz/, *csíplísirül* /Szegh/; *fík* /Nsz/, *fíl* /Pl/, *fíny* /Nsz/, *fínyésre* /Pl/, *fírhë mentem* /Do/, *fírje* /Do Kt Sá/, *físzek* /Nsz/; *gídelget* 'dédelget' /Nsz/; *gyékény szédést* /Nr/, *Gyíkínyes Ér* /Pl/, *gyíkínnyel* /Bnb Nsz/; *híj* /Nsz/; *ides* /Vé/, *idesmálét* /Nr/, *íg* /Nsz/, *íltünk* /Do Nsz/, *íp* /Nsz/, *ípitettük* /Do/, *ípitkezésën* /Do/, *íppen* /Nsz/, *ír* /Nsz/, *írte* /Do/, *íte* /Nsz/; *kík* /Nsz/, *Kíki* /Kéki/ /Bé/, *kím* /Nsz/, *kín* 'kén' /Nsz/, *kínszerít* /Nsz/, *kíntelenített* /Kl/, *kíny* /Nsz/, *kínyesõ* /Nsz/, *kíp* /Nsz/, *kírt* /Do Fgy Nsz/, *kisedelem* /Nsz/, *kísik* /Nsz/, *kisõ* ~ *kísõ* /Fgy Nsz Sá/, *kisz* /Nsz/, *kiszícsd* /Fgy/, *kísztetett* /Sá/, *kítelkedni* /Nsz/, *kétes* /Nsz/, *kéve* /Nsz Pl/; *lík* /Nsz/, *líp* /Nsz/, *líszen* /Nsz/; *mígy* /Nsz/, *Míhes* /Kl/, *Mibes-domb* /Kl/, *míhesi* /Kl/, *míj* /Nsz/, *míjebb* /Kl/, *mín* /Nsz/, *Míszár* /Kl/, *míszáros* /Nsz/, *Míszáros* (szem. n.) /Bé Fgy Kl Sá/; *nígy* /Nsz/, *níhány* /Nsz/, *níma* /Do Nsz/, *nímej* /Nsz/, *Nímeti Ronának* /Vé/, *níp* /Do Nsz Pl/, *níz* /Nsz Pl/, *nízísitül* /Pl/, *nízve* /Kl/; *píntek* /Nsz/, *pinz píszt pízem* /Do Fgy Kl Kt Nsz/, *pírcsi* 'vámospércsi' /Sá/, *Rígen*~*rígën* /Do Kl Kt Nsz/, *rígi* /Kl Kt/, *Ríhalom*~*Rí-halom* <Révhalom> /Kl Pl/, *rím* /Nsz/, *rípa* /Nsz/, *rís* /Nsz/, *rísz* /Kl Nsz/, *rít* /Nsz Pl/, *rí/v*

/Nsz/; szígyen /Nsz/, szíkek /Kl/, Szíkes /Bnb/, Szíknádrét (hn) /Nsz Sá/, szílin /Nsz Pl/, szína /Nsz/, szína termő /Nr/, Színási /Bé/, szíp /Do Nsz Pl/; tób-láb /Nsz/, tígéd /Nsz/, tít /Nsz/, tíszen /Nsz/, títova /Nsz/; víg (fn) /Nsz/, Víg /Bé/, Vig Éren~Vég érnek /Kl/, víge-hossza /Bé/, vígett /Kt/, vígibe /Kt/, vígig /Pl/, vígin /Bé Do/, vígredelete /Kt/, víka /Kl Nsz/, Vikás /Bé/, víkony /Nsz/, Víkony érsziget /Pl/, víl /Nsz/, vín /Do Nsz/, Vín kertbeli /Kt/, Vircsének (szem. n.) /Bnb/, vír /Nsz/, vís /Nsz/, vít /Nsz/.

Hangsúlytalan helyzetben

aczil /Nsz/; Berinyi (szem. n.) /Vé/, Bíkís /Bé/, Bikisi (szem. n.) /Bé/, Bíkisi út /Kl/, Borbi (szem. n.) /Bé/~Borbily (szem. n.) /Kl/; csíplísirül /Szegh/; derík /Nsz/, deríkaj /Kt/; ebíd /Nsz/, egísszen /Vé/, egyib /Nr/, elbeszülgettünk /Do/, elég /Do/, elírēm-ē /Do/, elkíbzelní /Do/, elpotsikolta /Fgy Kt/, emlíkmű /Kl/, emlíkszék /Do/, enyímet /Kt/~enyím /Nsz/, Erszíngyártó /Bé/; Fásvígesi iskola /Kl/, fazík /Nsz/, Fehér-kocsmá /Kl/, Fejír /Bé/, felesígvél /Do Sá/, fűrisz /Vé/; gőzekével /Do/; gyíkínnyel /Bnb/; harmad ívi /Vé/, határrisz /Kl/, házasílete /Do/, íbrettem fél /Bu/, /nem/ írt rá /Do/; Károji deríki /Kl/, Károji derík /Szegh/, kastíj /Do Kl/, kastíj lakás /Do/, Kemíny halom (hn) /Pl/, kenyír /Kl/ ~ kenyír /Nsz/, kieligítteni /Vé/, Kisrít (hn) /Kl/, Körtíjes, körtíjesi /Kl/, kössíg /Pl/, kössíkháza /Kl/, kötő fíket /Do/; legínyek /Km/, lēmíszárojják /Do/; Makvíg (hn) /Bé/, máskípp /Do/, mēgíldēgélttünk /Do/, mēgílhētűnk /Do/, írēm mēg /Do/, mēgír kēzēt /Pl/; Nagyírít (hn) /Kl Knh/, Nagyszík (hn) /Knh/, negyed rísze /Do Kt/; ötvennégibe /Do/; panaszkíppen /Sá/, potsíklás /Kt/; remíny /Nsz/; Sárrít-halom /Kl/, Semlyíni (szem. n.) /Bé/, sütemínt /Do/; szekeríny /Km/, szerínt 'szerényt' /Nsz/, Szilvarízug (hn) /Kl/, szomszídok /Do/; tányír /Do/, tengelyvígszeg /Km/, tenyíszett /Kl/, tessík /Do/, tesvírēk /Do/, Törvínyszékin /Vé/; vendíglő /Kl/, vetemínyess kertye /Kl/; /a hangya/ zombíka /Sá/.

Í-zés toldalékok előtt relatív szóvégen /é>í~i/

Bakterít /Sá/, béríbe /Sá Vé/, bötsíre <nézve> /Sá/, bőríben 'életében' /Vé/, bőrí /Sá/; cselekedítöl /Sá/, csíplísírül /Szegh/, csüginél <csüdjénél> /Sá/, emlékezetíre /Sá/; felesígvél /Do Sá/, felíbe /Sá Vé/, fízetísíre /Sá/, fölgyít~főgyít /Sá/, Gyalomvőgyín /Kl/, gyerēkit /Do/, gyermekítül /Sá/; hegyíre 'sarkára' /Szegh/, hetíbe /Sá/, hírvél /Sá Vé/, hitín /Sá Vé/; innepíre /Sá/, Itéletíre /Sá/; jelentésíre /Sá/; kedvíért 'kedvéért' /Vé/, kellettínél /Sá/, késít /Sá/, kezdetítöl /Kl/, kezíbe /Pl Vé/, köblít /Sá/, közítül /Kl Vé/; lépít /Sá/; mentíben /Sá/; nevíbe /Sá/, nízítítül /Pl/; Öttsít /Sá/; pénzíbül /Vé/; rendíben /Vé/, részíre /Sá Vé/, Révíre /Fgy/; Sárrétíben /Kl/, sebível /Sá/; szélin~szílin /Kl Pl Sá/, szemít /Vé/, szükít /Pl/, szüksígvél /Sá/, szűríhez /Km Sá/, szűrűjín /Km/; teremttésít /Sá/, testít /Nr/, Törvínyszékin /Vé/; végínn~vígín /Bé Fgy Kl Sá/, vesztegetésíért /Sá/, vetésíben /Kl/, völgýít 'furunkulus középet' /Sá/.

Zárt í-zés szuffixumokban

-ék: kaparík /Bu/, földjárulíkot /Do/;
 -ékeny: feledíkény /Do/;
 -és: élesítís /Bé/, fejí~fejís /Kl/, fízetíse /Do/, Igis (hn) /Fgy/, gabonakereskedíse /Kl/, ípít kēzísēn /Do/, halkereskedísbe /Sá/, mēgílhētűnk /Do/, nevekedisetöl /Fgy/, nízítítül /Pl/, píz fízetís /Kl/, rendelíse /Fgy/, születtís /Sá/, temetísére /Vé/, ütísbül /Vé/, vetís /Kl/;
 -lék: ázalík /Sá/, fedélík~fedélík /Bnb Ko Sá/, kenőlík /Pl/, meddőlík /Su/, moslík~moslík /Mp O Pl/, szörmelík /Nsz/ (vö. ZILAHÍ: Kiss Jenő-eml. 577–581);
 -ség: belsősígvél 'belterületre' /Do/, embersíg /Nsz/, felesíge~felesígínek /Kt/, helysíg bül /Vé/, íjjeccsíg tül /Pl/, jó

szivűsügbül /Kl/, mind összesiggel /Bé/, szegénysígre /Sá/, szükségire /Fgy/, vakmerősége /Kl/;
-/j/ék: *büntettessik /Vé/;*
-/t/ék: *bekerítették /Do/, elvitték /Do/, emelgették /Pl/, fëlvették /Do/, kérdesztük /Do/, megengették /Do/, őrsztük /Do/;*
-ért: *azír /Do/ ~ azírt /Fgy/, búzáír /Nsz/, földírt /Kl/, főggyíjr /Do/, portájáír /Sá/, tejír /Do/;*
-ként: *akkínt /Nsz, ötenkínt /Nsz/, százankínt /Nsz/.*

III/1.

Az *é : í* megfelelés és a mai *í ~ i* váltakozás szórványos esetei

Tanulságos adatcsoportok példái állnak a fejezetben. Nem mai felfedezés az adattár, elszórt példái – esetenként nem megfelelő rendszerezésben, másoknál csupán egy-egy szemléltető adatként – megtalálhatóak a nyelvjárások *í*-zését bemutató tanulmányokban. Itt azt tartom többletnek, hogy a mai megfeleléseket az ismert feldolgozásokénál részletesebben, nagyobb példatárral és rendszerezettebben dolgoztam fel, amely nyomán az *é : í* megfelelés és *í ~ i* váltakozás adattára szemléletesebben áll előttünk. Érzékelteti, hogy a sárréti részeken gyakori *í ~ i* váltakozás és a szomszédos romániai magyar nyelvjárásokban feljegyzett *í ~ ī ~ i* váltakozás valószínűleg egyazon eset: a sárréti részen és a román határ túloldalán az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás sok adatával találkozunk (lásd IMRÉNÉL és MÁRTON GYULÁNÁL is); a nyelvjárásokban fellelhető *é : i* szembenállást pedig értelmezhetőbbé teszi az említett romániai nyelvjárásokban gyakori *é : í ~ ī ~ i* megfelelés (az adatokat lásd MURÁDIN LÁSZLÓ tanulmányában: NyIrKözl. XXVIII: 33–54). Engem természetesen a Sárréten található és többféle csoportosításban tetten érhető *í ~ i* váltakozás érdekel, mert itt ezek az adatok különböző összefüggéseikben is tanulságosak.

Az *é : í* megfelelés és *í ~ i* váltakozás különböző helyzetekbeli adatai

Nagyobb adattárral bíró adatcsoport, példái jól szóródnak a vizsgált régióban. Több, ide sorolható adatot találunk a nyelvjárási atlaszban is. A másodlagos eredményű *í ~ i* váltakozás példái hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, *e*-zű és *ë*-zű morfémák-

ban, valamint egyedi példában egyaránt előfordulnak. Az adattárban vannak *é : í*-s realizációk (*göríny*), csak rövid *i*-vel előforduló alakváltozatok (*belindek, cidrus, uzsgyi*), az *í ~ i* váltakozás egy morfémában előforduló adatai (*enyim ~ enyím*). Akkor is tanulságos gyűjtemény, ha az adatok között van néhány alkalminak látszó példa is (vö. *közi* álott /Ko/, *elébb* /Bug/ ~ *legelibb* /Fö/). Az adattár azt is mutatja, hogy kevesebb az olyan példa, amelyikben nincs *í ~ i* váltakozás, hanem csak *é : í* vagy *é : i* megfelelés. Az *é : i* megfelelésre (MÁRTONnál szembenállásra) itt is van adat (*cidrus, krizantin, összibb*), a kevés adat okán sem tudom az *í ~ i* váltakozás legalább alkalmi felbukkanását kizárni.

A fejezetben tehát a kny.-i *é : nyj.-i í* megfelelés, valamint *í ~ i* váltakozás eseteit mutatom be. Az anyagot változatossága és terjedelme miatt is a monográfia fontos részének tekintem. Elsősorban azért, mert ezekből látszik azon adatok egymás mellett élése, amelyekből a korábban zártabbá válással született *í*-k mai továbbélése (*í ~ i*) megragadható. Jóllehet, az alcímben is utalok rá, hogy a zárt *í*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzeténél kevesebb adattal kell beérnünk, de tanulságai, a kettős alakokban továbbélő realizációk azt bizonyítják, hogy az *í* gyakoriságára és változataira nézve eddig kevésbé ismert példák kerültek felszínre. A bemutatandó anyag egy hosszú idő óta etnikailag és nyelvileg változatlan területről állt össze, terjedelmében kisebb ugyan a két nagy *í*-zű tömb állományánál, de friss merítésű, fentieket erősítő tanulságai alapján azt mondhatjuk: sokat mondanak az itt élők, a nyelvjárást használók nyelvi állapotáról. Különösen érdekesek azok az adatok, amelyek a Sárrett-vidék szélső területeiről valók.

Fentebb már jeleztem, hogy a korábbi zártabbá válás (*é > í*) és a mai *í ~ i* váltakozás adatainak sajátos kis csoportjait mutatom most be. Szinkron adatokkal dolgozom, ezt a képlet is jelzi: *é : í ~ i*, vagyis a korábbi zártabbá válást mai ténynek veszem, valójában a mai állapot, a mai megfelelések, az *í ~ i* mostani realizációi érdekelnek. A váltakozásban érintett morfémák csoportosítása, rend-

szerezése nyomán látjuk, hogy többnyire kisebb adatscsoportok tartoznak ide (például az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás esetei alapszavakban, valamint összetételek hangsúlyos és hangsúlytalan helyzeteiben). A toldalék előtti relatív tövekben kigyűjthető váltakozás: *idejibe ~ idejibe*-típus előfordulása sokkal nagyobb. Az ugyanide tartozó *hejjibe ~ hejjirül* stb. rövid *i*-zű adattára jelentős, de csak *í*-s előfordulására is vannak adataink (vö. *hejire* /Po/), és nemcsak az időtartamcserés *hejjire ~ hejire* toldalékos változatra, más toldalék előtt is (vö. *hejjibe, hejjirül* stb.). Igaz, nem sok más toldalékkal ellátott adat került a látószögünkbe, mégis a sárreتي adatok fontos csoportjának tartom őket. Az alapszavakbeli példák száma is nagyobb lehetne, ha az alapszó összetételekben előforduló adataiból több rendelkezésünkre állna (például: *fazigba, fazikat; vászofazikak, vászofazikat, cserépfazikkal* stb.).

A továbbiakban a zártabbá válás nyomán született *i*-k (*é : í ~ i; é : i*) mai megfeleléseinek kérdéseivel foglalkozom. Az *i*-zészről a magyar nyelvterület különböző részeiből, több szerzőtől ismer adatokat, hivatkozásokat a szakirodalom (BENKŐ LORÁND, BOLLA KÁLMÁN, FEKETE PÉTER, HORVÁTH KATALIN, IMRE SAMU, KÁROLYI MARGIT, MÁRTON GYULA, MURÁDIN LÁSZLÓ, SULÁN BÉLA, SZABÓ GÉZA, SZABÓ JÓZSEF, SZATHMÁRI ISTVÁN, VÁRKONYI IMRE, VÉGH JÓZSEF, ZILÁHI LAJOS, legutóbb pedig a GUTTMANN MIKLÓS – MOLNÁR ZOLTÁN szerkesztette nyelvjárási szöveggyűjteményben); mutatóanyagok mellett, más munkákban találunk lényegre utaló megállapításokat is (vö. „a ma rövidék ... történeti fejlődésük során feltehetően átmentek a zárt *í*-zés fokán is” DEME: NyatFunkc. 201; FÜR: Az *í*-zés állapota ... 92–93; „az *i*-zés csak az *í*-zés-sel együtt érthető meg” TEISZLER PÁL: NkMNyR. 56; JUHÁSZ DEZSŐNél a másodlagos rövidüléssel született *i*-zű adatok kapcsán: MDial. 271 stb.). Mindkét megfelelés a Sárreتي is megvan (*é : í; é : í ~ i*). A zártabbá válással alakult *í* ma *í ~ i* váltakozásban több adatscsoportban bizonyító értékű példában vizsgálható. Az adatok másik csoportjában *í ~ i* váltakozás nélkül *é : i* megfelelésben találjuk.

A zártabbá válás nyomán született mai $\acute{e} : \acute{i} \sim i$ és $\acute{e} : i$ megfelelést a nyelvterület különböző régióiból ismerjük, a tőle jól elkülönülő és elkülöníthető $\acute{i} > i$ rövidülés jobban területekhez kötődik. Fontosnak tartom, hogy hangsúlyozzam: a dunántúli nyelvjárásokban kimutatott felső nyelvállású hosszú magánhangzók, köztük az $\acute{i}$ rövidülése: *tiz, viz* stb. (vö. BOLLA, IMRE, KISS J., SZABÓ J., VÁRKONYI feldolgozásaiban) más eset, a Sárreuten nem jellemző, három-négy adatáról tudunk csupán (*nyirétyházi, Hidvégi /szem. n./, minusz /tisz fok/*).

A szomszédos romániai magyar nyelvjárásokban az $\acute{e} : \acute{i} \sim i$ megfelelést és váltakozást szintén kimutatták (vö. MÁRTON: MNyj. X, 77; IMRE: MMNyjR. Ro-5), sőt ennek a megfelelésnek még érdekesebb példáját is: $\acute{e} : \acute{i} \sim i\text{̃} \sim i$ (vö. MURÁDIN: i. m. 40–41), lásd például Ágya: *ĩg, ĩcaka, ĩppen, mĩpecske, lep̃ĩy, serĩy* 'sörény', szegĩy, Bélfenyér: *lĩ, mĩpes, törvĩy*, Nagyszalonta: *mĩes*. IMRE a Sárreuttel határos romániai magyar nyelvjárásokban félhosszú i -ket alig-alig jelez, a korábbi nagyszalontai feldolgozások, szógyűjtemények pedig egyáltalán nem (vö. Arany Jánosnál, Kornya Sándornál, Szendrey Zsigmondnál, Viski Károlynál). Hogy az $\acute{i} \sim i$ váltakozásban megragadható i -k rövidülése milyen folyamatban, hogyan zajlott le, arról nincs pontos tudomásunk, mindenesetre tény, hogy az $\acute{e} : \acute{i} \sim i$ és $\acute{e} : \acute{i} \sim i\text{̃} \sim i$ ma is élő jelenségek, erősítik egymást. (A hosszú i -k hasonló, kétirányú megfeleléseit találta BOLLA KÁLMÁN a gércei nyelvjárásban is: vö. Nyr. 84: 92–93.) Belátható, hogy „ez a rövid i is csak újabbkori rövidülés” (vö. FÜR: i. m. 97). A fentiek egyik tanulsága, hogy az $\acute{e} : \acute{i}$ megfelelés vizsgálatával nem érhet véget a jelenség tanulmányozása, mert az $\acute{e}$ gyakran nem állapodik meg a zártabb $\acute{i}$ -ben, hanem a morfémák egy csoportjában $\acute{i} \sim i$ és $\acute{i} \sim i\text{̃} \sim i$ váltakozásban folytatódik napjainkban is (*idésapám ~ idésapám*), míg az adatok másik csoportjában $\acute{e} : i$ megfelelésben találjuk.

Az $\acute{e} : \acute{i} \sim i$ megfelelésnek és váltakozásnak tartalmi és módszertani tanulságai egyaránt vannak. A váltakozás módszertani

vizsgálatára ismertek kísérletek, de ezekhez kérdések, aggályok is kapcsolhatók. Mindenekelőtt az, hogy a mai megfelelések milyen lejegyzésben és feldolgozásban értelmezhetőek legjobban? Az $\acute{e} : \acute{i} \sim i$ megfelelés és váltakozás valóságtartalma és megjelenítése is belátható (a váltakozás a Sárreuten különböző vizsgálati csoportokban kettős alakokban is bemutatható). Erről a vidékről az $\acute{i} \sim i$ váltakozást VÉGH már több, mint 60 évvel ezelőtt több morfémában feltárta (vö. NyatPr. VII), frissebb gyűjtésű adataimnak tehát van korábban feljegyzett előzménye, bizonyosan $\acute{i} \sim i$, de a szinkrón vizsgálatnak csak az lehet a feladata, hogy $\acute{i} \sim i$ váltakozásban, esetleg $\acute{e} : \acute{i} \sim i\text{̃} \sim i$ váltakozásban (vö. BENKŐ: NyatElm. 141) a jelenség egy fontos csoportját bemutassa. A váltakozás régióink visszahúzódó nyelvjárásaiban még sok adatban kimutatható. Az is lényeges adalék, hogy a váltakozás kettős alakjai itt már másfél-két évszázaddal ezelőtről ismeretesek (vö. ZILAHÍ: MNy. LXXIX: 211–217).

A különböző megfelelésekben dokumentálható mai $\acute{i} \sim i$ váltakozás azt erősíti, hogy a szomszédos romániai magyar nyelvjárásokból $\acute{e} : i$ szembenállásként (vö. MÁRTON: MNyj. X: 72–73) bemutatott példák azonosak a sárreuti $\acute{e} : \acute{i}$ megfelelés és $\acute{i} \sim i$ váltakozás realizációival (vö. Tárkány: *idess ~ ides, ippen, pintek*, Sárreut: *idésanyám ~ idésanyám, ippen ~ ippen, pintékén ~ pintékén*).

A különböző megfelelések részletezésére az összegzésben még visszatérek.

A zártabbá vált $\acute{e} : \acute{i}$ és mai $\acute{i} \sim i$ váltakozásának esetei alapszavakban és összetételekben

Hangsúlyos helyzetben

cidrus /Pl/, *gégájába* /Dv/ ~ *gigájába* /Bsz K-S N-S Pl Sa/, *hég* ~ *hé* ~ *hí* /Sa/, *idés* <megszólitásként> /Bug/ ~ *idés* 'szaharin' /Pl/, *idesanyám* /Csö Hp Ko Kony Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *idésanyám*

/Bé Btor Bú Bug O Pl Su Vé/ ~ *ídésanyám* /Pl/, *idesapám* /Bu Csö Hp Kony Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *idésapám* /Bé Bnb Btor Bú Dv Ksza O Pl Su/ ~ *idesapám* /Vér/, *ides mindnyájan* /Su/, *ingem* ~ *ingem* ~ *ingem* 'engem' /Nsz/, *ipég* /Nsz/ ~ *ipp* /Mhom Nsz Pl/ ~ *ippeg* /Nsz Vé/ ~ *ippég* /Nsz/ ~ *ippen* /Bá Bbö Bé Do Hp Kony Nsz O Pl Su Sze Vé Vér Zsa/ ~ *ippen* /Bbö Nsz Pl Sze/, *ippencsak* /Ka Pl Sze/, *ippend* /Sa/, *ippenügy* /Kony/, *léhó* ~ *lihó* /Bé/ ~ *libu* /Nsz Sá/, *lipked* /Hp/ ~ *lipkéd* /Nsz/ ~ *lípikéd* /Pl/, *níha* ~ *nyíha* /Nsz/, *píntek* /Hp/ ~ *pínték* /Pl/, *pínteken* /Á Bé Gá O/ ~ *píntékén* /Dv Ka O Nsz Pl Su Sze/, *zsimbel* 'zsémbel' /Nsz/.

Hangsúlytalan helyzetben

belindek /Hp/ ~ *belindék* /Pl/, *csiricsáré* ~ *csiricsári* /O Pl/, *cserépfazikkal* /Bé Csö Do Dv Ko Kony Té/, *delin kendeőt* /Btor/ ~ *delinkendő* /O Pl/, *elibe* /Po/ ~ *elibe* /Hp Ka Ko Pl Szegh/ ~ *elėje* /Dv Kl Pl/ ~ *elíbem* /Bé/, *élink* /Nsz/, *enyím* /Bú Da Do Dv Kony Nsz Pl Su Szegh Vé/ ~ *enyimet* /Bu Hp Mp Nsz Vér/, *fazígba* /Bá Bú Pl/ ~ *fazigba* /Bé Hp Kony Nsz Sa Su Té Vé Zsa/, *fazekas* /Nsz/ ~ *fazékas* /Pl/ ~ *fazikas* /Fazikas (szem. n.)/ /Á Bnb Bug Do Dv Fu Kt O Pl Su Sze/, *félmarikkal* /Su/ ~ *félmarikkal* /Kony/, *félink* /Nsz/, *gérin* /O/ ~ *geríny* /Sa Vé/ ~ *géríny* /Bé Do Fu Sa Vé/ ~ *giri* /Dv/ ~ *göri* /N-S/ ~ *göringy* /Zsa/ ~ *göríny* /Pl Sze Szegh Zsa/, *imínt* /Hp/ ~ *imint* /Hp Pl/, *Kevibe* 'Túrkevére' /Dv/, *kiherílik* /Pl Sá/ ~ *kiherillik* /Sze/, *közi* álott /Ko/, *krizantin* /Bnb Do Kl Pl Vé/, *elébb* /Bug/ ~ *legelíbb* /Fö/, *nagypíntek* /Bu/ ~ *natypíntek* /Mp/ ~ *natypínték* /Pl/, *összibb* /Po/, *Riheli gát* 'révhelyi' /Dv/, *sigír* /Nsz Sá/, *szegény* /Hp/ ~ *szégénység* /Do/ ~ *szégénysígnél* /Do/, *szegény feje* /Zsa/, *szerdik* /Do/ ~ *szérdik* /Fu/ ~ *szérdikés kása* /Nr/, *vászonzfazikkal* /Ka Su/ ~ *vászonzfazikat* /Kony Su Zsá/, *uzsgyi* /Pl/, *zsombik* /Pl Su Zsa/ ~ *zsombikon* /Nsz Zsa/.

Köznyelvi *é* : nyelvjárási *i* megfelelés és *i* ~ *i* váltakozás abszolút tövekben toldalékok előtt

A Sárréten az *e* ~ *é*-t váltó abszolút tövekben toldalékok előtt az adatok egyik csoportjában *é* : *i* ~ *i*, a másik részében *é* : *é* megfeleléssel találkozunk. Az első csoportba sorolható szavak az *i*-zö morfémák eddig bemutatott megfeleléseit mutatják: leggyakrabban *é* : *i* megfeleléssel találkozunk, de néhány példában *é* : *i* ~ *i* megfelelést és váltakozást is találunk. Az *elmit*, *Kevibe* 'Túrkevére' megoldású rövid *i*-s megfelelésre kevés adatot találtam (valószínűleg van több is), a kevés sárréti adat alapján azonban nem állítom, hogy ebben az adatscsoportban – ahogy más adatscsoportban bemutattam – bizonyossággal bizonyítható az *é* : *i* megfelelés mellett az *i* ~ *i* váltakozás is. (A *veléje*, *-it* valódi tájszó megint más eset.) Bár az erősíti a feltételezést, hogy a vizsgált terület két távoli pontjáról vannak rá adataim: az *elmit* toldalékolt alakot Nagyszalontáról Arany János is (vö. ÖM. X, 564), tájszótárában Viski Károly is feljegyezte. Azt ellentmondásosnak látom, hogy Arany hasonló morfémák, hasonló ragozási sorába ezt az egyetlen rövid *i*-s adatot vette fel (vö. *fejsze*, *-ít*, *-ém*; *elme*, *-it*, *-ém*). A *fejszének* több helyi nyelvjárásból összeállt példatára azt mutatja, hogy a morfémának nem csak Nagyszalontán van *fejszít* *fějszít* adata (vö. Bé Hp Mhom Mp Sá), az *elme* szónak tárgyrag előtti *i*-zö alakváltozata azonban a Sárréten nem került elő (vö. *elmíjű* /Hp/, *tiszta elmível* /Pl/ stb.). Az *ekének* is van egy rövid *i*-zö adata Mezőpeterdről (román határ közeli település), ezzel szemben a morfémának tizenhárom községből van, köztük Mpet-ről is: (*vasekíje*) toldalékok előtti hosszú *i*-s példája.

Nagyobb a száma azon morfémáknak, amelyek toldalékolásakor a köznyelvivel azonos megfelelést (*é* : *é*) találunk (*fene* ~ *fenét*, *here* ~ *herét*, *repce* ~ *repcét* stb.). Ezt az adatscsoportot szándékosan nem az *i*-zés *é*-zö ellenpéldáiként említem. Ellenpéldának ugyanis

– ahogy hivatkoztam már rá – az általánosan *i*-zõ morféma alkal-
mi *é*-zõ adatait tekintem, amelyek helyhez, alkalomhoz, személy-
hez kötődnek (például egyházi énekben: Magyarországért, édes
hazánkért; hivatalos helyen: Tessék mondani ...; nótázás közben:
Kék a kökény recece... stb.). Vagyis azt az *é*-zõ adatot tekintem el-
lenpéldának, amelynek ritka *é*-zõ adatát a beszélő otthoni nyelvjá-
rási környezetben mindig *i*-zve mondja. Az *i*-zõ csoportba tarto-
zók közül *é*-zõket tekintem ellenpéldának, vagyis az *e* ~ *é*-t váltó
abszolút tövűek *i*-zõ csoportjában *é*-zõ adatokat: *eke* ~ *ekít*; *eke*
~ *ekét*, de az eredetileg más kategória *fecske* ~ *fecskét*, *pénge*
~ *péngét* stb. nem. A ma is *i*-zõ *kívít*-nek nem lehet ellenpéldá-
ja a sohasem *i*-zõ *péngét*. Jóllehet az átlagosnál erősebben *é*-zõ és
i-zõ Derecskéről is van *kisfeizít*, *natyfeizít* adatunk, ugyaninnen
kemencijük példánk, több helyi nyelvjárás adataival bizonyíthat-
juk, hogy itt a (mísz) *kemencét* adat az általános.

Azt tapasztaltam, hogy régiókban az *e* ~ *é*-t váltó abszolút
tövekben toldalékok előtt ma az esetek többségében *é* : *i* megfele-
lést, ritkán *é* : *i* ~ *i* megfelelést és váltakozást találunk, az *e* ~ *é*-t
váltó abszolút tövűek másik csoportjában *e* : *é* megfelelés (*cibëre*
~ *cibëret*) általános a Sárreuten is. Ebben a csoportban csak néhány
adatban, elvéve találunk *i*-t, de hát a szavak ezen csoportja, mint
utaltam már rá, más eset. (Az is igaz, hogy egy-egy *i*-zõ adat várat-
lanul „szabálytalanul” bukkan elő.)

Itt szólok róla: gyakori eset a tanulmányokban, hogy az adat-
tárban nem választják szét az *e* ~ *é*-t váltó abszolút és relatív tövek
példáit (vö. *faekivel*, *feketije*; *eszit*, *fejít*). Pedig egyértelmű, hogy
nem sorolható együvé az abszolút töben *i*-zõ *kívít* és a relatív tö-
beli *nyelvit* adat. Rendnek kell lennie a példatárakban: ez a hiba
könnyen kiküszöbölhető és kiküszöbölendő.

Az *é* : *i* megfelelés az *e* ~ *é*-t váltó abszolút tövekben toldalékok előtt

Adattár

anyakíve /O/; *bikível* /Bé Fö Fu Nr Pl Sá/, *búzagerebjít*
/Do/; *császárkörtít* /Hp/, *csírkét* /Zsa/, *csívil* /Pl Sze/; *eki* /Mpet/
~ *ekíbe* /Bé Bu Do Dv Hp Kl Ksza Mhom Pl Po Su Sze Zsá/, *ekíjivel*
/Do/, *elmit* /Nsz/ ~ *elmíjű* /Hp/, *epije* /Po/, *eszmilkedni* /Szegh/;
faekivel /Bú/, *falkíve* /Hp/, *fejszít* /Mp Nsz Sá/, *Feketín* /Körösön/
/Sa/, *Feketíné* /Do/, *feketível* /Hp Pl/, *feketízik* /Pl/, *féle* ~ *félít*
/Hp/; *gőzekíje* /Do O/; *heríl* /Ko Pl/, *herís* /Dv/; *kaparikkívít* /Bé
Fu O/, *kelmiket* /Da/, *kemencijük* /De Sa/, *kíviket* /Bé Bsz Bszm
Bug Csö Da Do Dv Fö Fu Hp Ko Kony Mpet Pl Sa Su Sze Vé/,
körtít /Nsz O Pl Sze Vé/; *leckível* /Zsa/, *lúberílő* /Pl/; *përnyít* /Sa/;
Ürgís (hn) /De/; *vadkörtít* /Bu Vé/, *vasekíje* /Bu Mpet/, *vesíje* /Bbö
Pl/, *vesís* 'erős, vastag' /Do/.

relatív tövekben:

felinnyi ~ *felínyi* /Sa/, *hirtelennyibe* /O/, *közíbe* /Bu/.

Az *é* : *i* megfelelés és *i* ~ *i* váltakozás relatív tövekben toldalék előtt

Feldolgozásomban a jelenség az egyik legnagyobb adattárral
bír, és az adatok többszörösével bővíthető lenne. Ezzel azt is jel-
zem, hogy az *é* : *i* ~ *i* megfelelés általánosnak mondható (kivé-
telekkel a már többször emlegetett helyzetekben találkozunk).
A jelenség nagy gyakoriságát erősíti, hogy csaknem minden tolda-
lék előtti helyzetre van adatunk (*-be*, *-ben*, *-hë* 'hez', *-n*, *-nek*, *-nél*,
-re, *-rül*, *-tül*, *-vel* stb.). A helyi nyelvjárások jelzetei pedig azt is

mutatják, hogy a jelenség lefedi a vizsgált régió egészét: Békéstől Hosszúpályiig, Dévaványától Biharugráig.

Másik fontos, az adattárra ránézve is szembetűnő tény, hogy nagy számban találjuk az *é : í* megfelelést *í ~ i* váltakozásban: *fűlit* /Bnb Ka Mp Zsa/ ~ *fűlít* /Fö Pl/, *idejibe* /Bé Bug Csö Da Do Fgy Knh Kt O Pl Sze Szegh Vé Vér/ ~ *idejibe* /Csö/, *nízisire* /Vé/ ~ *nízísire* /Vé/, *telin* /Bú Sá/, *telín* /Pl Sá/ stb. Olyan adat is előfordul, amikor egy tőhöz kapcsolódva két különböző toldalék előtt is *í*-s változatban találjuk a birtokos személyjelet: *szemín* /Sá/, *szemít* /Mpet/. Különböző alakváltozatokban szintén megtaláljuk az *é : í* megfelelést: *részibe* ~ *ríszibe*, *öccsijé* ~ *éccsijé*, *zöldüdbe való* ~ *zöldüggüre való*. IMRE a bereg-ugocsai részéről jelezte, hogy az e. sz. 3. személyű személyjelnek van *í*-s változata (vö. MMNyjR. 121), én pedig arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy a sárréti részeken is, gyakran kettős alakban: *fejít* ~ *fejít*, *fenekire* ~ *fenekíre*, *idejibe* ~ *idejibe*, *körmit* ~ *körmíbe*, *nízisire* ~ *nízísire*, *zsebibe* ~ *zsebíbül* stb.

Úgy gondolom, hogy a számbavett példák tanúsága szerint az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás adattára elég bizonyíték a relatív tő véghangzójának *i : í* váltakozására. A csak rövid *i*-s alakokban is megvan az *i ~ í* váltakozás lehetősége, valószínűleg a tényleges – jöllehet itt nem adatolt – váltakozás is. A jelenség nagy adattára valószínűsíti ezt.

Végül visszautalok arra a korábbi észrevételre, amelyet ez az adattár is erősít: nem célszerű az *e ~ é*-t váltó abszolút tövek (*eke* ~ *ekít*), illetve relatív tövek adatait egy adattárba sorolni (*fej* ~ *feje*: *fejít* ~ *fejít* stb.).

Adattár

ajtóufélit /Bé/; *béjigit* /Bá/, *belibül* /Bug Fö/ ~ *bélit* /Bsz Fu Sá Vé/, *bélsejít* /Bnb Ko Pl/, *beszíggyibül* /Szegh Vé/, *betekésigibe*

/Sze/, *bontófísiújít* /Bu/, *bűnit* /Zsá/, *bőrit* /Vé/ ~ *bűribe* /Fu Kony Pl Po Szegh Vér/, *bütykit* /Sá/, *bűvibe* /van/ /Vé/; *csécsibül* /Bú Dv Fö Fu Pl Vé/, *cseléggyinek* /Kony Pl/, *csípőjít* /Do/, *csökit* /Bé Do Dv Fgy Kony Pl Sá/, *csügít* 'csüdjét' /Bé/; *decembéribé* /Bbö/, *dinnyéjít* /Hp/, *dohánylevelit* /Su/, *dühibe* /Sá/; *egíssigire* /Bbö Do Fu Pl Su Sze Vé/, *egísszibe* /Su/, *egyáltóhejibe* /Zsa/, *ekijével* /Do/, *elejibe* /Hp Mhom Zsá/, *elejin* /Bú Csö Do Dv Fgy Mp Pl Su Szegh Zsa/, *élit* /Dv Hp Sá Zsá/, *elsejével* /Bnb De Pl/, *emberire* /akatt/ /Fgy/, *emlőjirül* /Bu/, *erejével* /Sze/, *érintkezésével* /Bá/, *esetin* /Hp/, *eszibe* /Btor Bu Bug De Fu Hp Ko Kony Pl Po Sa Su Sze Szegh/; *fehírjibe* /Sá/, *fejít* /Bé Bug De Do Bsz Hp Km Pl Sá Szegh Vé Zsa/ ~ *fejít* /Kony Po Té/, *felesigít* /Bé Btor Bug De Fu Kony Pl Su Vér Zsa/, *felibe* /Bé Bu Csö Do Kt Pl Sze Vé/, *félfőüvisibe* /Bé/, *félnevelésire* /Sze/, *félösmerésire* /Pl/, *félsejít* /Ka/, *fenekire* /Bé Bug Bú Da De Kony Mp Su Vé/ ~ *fenekíre* /Po/, *férjével* /Bnb Knh Mhom/ ~ *fírjével* /Zsá/, *főggytit* /Bé Bnb Bug Bú Csö De Fu Hp Pl Sá Vé/, *fűlit* /Bnb Ka Mp Zsa/ ~ *fűlít* /Fö Pl/; *gelebibe* /Bug Sá/, *gérincire* /Ka/ ~ *girincire* /Da Ka Pl Zsa/; *Gyalomvőgyin* (hn) /Kl/, *gyerekit* /Zsa/, *gyökerit* /Bá/; *ház vígit* /Bnb Bú Fgy Su/, *hegyijig* /Bu Hp Kt Sa/ ~ *hégytit* /Bé Bu Pl/, *hejjibe* /Bu Bug Dv Hp KI Kony Pl Sá Sze/ ~ *hejibe* /Po/, *hejjirül* /Bug Fö Hp Kl Pl Sze/, *hetedibe* /Kt/, *hetibe* /Ksza/, *hétvigin* /Do/, *hírit* /Bé Mhom Nr Sze/, *hírdetésit* /Bug/; *idejibe* /Bé Bug Csö Da Do Fgy Knh Kt O Pl Sze Szegh Vé Vér/ ~ *idejibe* /Csö/, *ígíjítül* /Zsá/, *ületibe* /Fu Nr Pl Zsa/, *íjtítibe* /Ko/, *ínyit* /Vé/, *ípítísit* /Do Ksza/, *írkészitinek* /Bug/, *ízit* /Bug Hp/; *jegyibül* /Sá/, *jelentősügít* /Bé/, *jobbkezivel* /Bu/; *kedvesit* /Bug/, *kedvire* /Bu Knh/, *kéményszükit* /Ko/, *képibe* /Vér/ ~ *képiben* /Btor Bu Bú Do Po Sa Sá Vé Zsa/, *kerekit* /Bé/, *késit* /Nr/, *kezdetin* /Sze/, *kezi* /Bnb Kony/, *keztit* /Bé Bu Bú Bug Da De Do Esz Ko Mp Pl Sa Su Vér Zsa/, *kincsit* /Vé/, *kínyin* /Sze/, *kírgit* /Sá/, *kivételivel* /Ksza/, *körmit* /Ko Sa Vé/ ~ *körmíbe* /Mpet/, *környikít* /De/, *köszönísit* /Zsa/, *kötelelessigít* /Bnb/, *köze-*

libe /Bé Su/, közepin /Bé Bu Bú Csö Do Dv Esz Hp Ko Mhom Nr Po Sá Vé/ ~ közepín /Bug/, közit /Do Sá/; lába közit /Pl/, legínyivel /Fgy/, leglelkit /Zsá/, legvígít /Knh/, lektetejét /Do/, lel-kivel /Bug Dv Nsz Pl Sá/, lényegibe /Sze/, lépít /K-S N-S/, létezésit /Bug/, levelit /Bu Bú Do Dv Fu Hp Mp O Pl Su Vé/, levit /Bu Sa/, lisztyit /Mhom/, lítire /Vé/; megőrzisírül /Do/, mejjit /Bu Bug Do Ksza Mpet O Pl Su Sze Vér/, melegibe /Bug/, mēntin /Do/, menyivel /Sa Zsa/, mījjedísín /Da/, mindefélit /Kl/, mīnesit /Po Zsa/ ~ mīnēssit /Bsz/, minősítitül /Hp/, mīrgibe /De Pl Vé/; nád-lelkit /Dv/, nagygyűlisire /Pl/, naplementivel /Vé/, natytermiben /Pl/, nevelísit /Su/, nevibe /Bu Bug Csö Da De Szegh Vér Zsa/, nīmejrísírül /Szegh/, nízísire /Vé/ ~ nízísire /Vé/, nőjít /Sze/; nyelit /Hp Sá Vé Zsa/, nyelvit /Bá Bug/ ~ nyēlvít /Kony/; őblit /Sá/, öccsijé /Á Do Gá Hp Su Sze Vér/ ~ ēccsijé /Dv Fu/, ökli-vel /Bu Sá/, ökrit /Bé/, ölibe /Bé Mhom/, örömsire /Sá Vé/, őszin /Kl/; pendelyit /Vér/, pitykéjít /Dv/, pízibül /Zsa/, pokolbélit /Zsa/; rendinvaló /Zsa/, repűlísibe /Do/, részibe /Bá Bé Gyo Kony/ ~ ríszibe /Bé Ko Pl Sa Sá/, rēszit /Sze/ ~ ríszit /Bé Fu Ko Pl Sa Sze Ú Vér/, ríszire /Kony O Pl/, rúdvíginél /Po/; Sárrétin /Bsz Kl/, seggit /Bug Do Dv Pl Sá Sze Vér/, segícstígvél /Bbó Pl Sze/, serényit /Dv/; szēgelletyínél /Nr/, szegíny fejinek /Sá/, szēgínysígibe /Fgy Sze/, szegít 'szögletét' /Kt/, szekerivel /Esz Kony/, székirül /Bu/, szélin /Hp Kl/ ~ szílin /Bé Do Dv Hp Nr Pl Sze Úsz/, szemibe /Kony Kt Sá Vé Vér Zsa/ ~ szemibe /Do/ ~ szemín /Sá/, szemít /Nsz/, szeretetibe /Sá/, szerit 'szálát' /Sá Szegh/, szērķēzetihēz /De/, szíkit /Su/, szélin /Hp Kl/ ~ szílin /Bé Bú Bug Do Dv Hp Kony Nr Pl Sá Su Sze Úsz Vé/, színirül /Bé Kt/, szípibül /Bé Fgy Pl/, szípsígít /Sze/, szívibe /Bé Bug Nr/, szórmentiben /Sá/, szőrín /Hp Ka Sá Su/, szűgyibe /Gyo Vé/, születísítől /Vér/; teheninek /Sá Vé/, tejibül /Esz Po/, telin /Bú Sá/ ~ télín /Pl Sá/, télire /Bug/, temetísit /Csö Pl Zsa/, tengejjit /Do/, területit /Do/, tervit /Sze/, testit /Vé/, tesvírjít /Bug Dv Fu Gá Hp Mpet Sze/, tetejin /Bé Bnb

Bsz Bu Bú Bug Da Do Fgy Hp Ko Kony Mhom Pl Sa Su Zsa Zsá/, tēttit /Bug/, tizedibe /Bnb Su Úsz/, tizedin /Su/, tőgyit /Bug Dv Pl/, tőkit /Ksza/, törtínetit /Pl Sze/, tövit /Bu Bú De Fö Hp Kony Kt Mp Pl Sá Sze/ ~ tüvit /Po Sá/, tüdejjit /Bu/, tükribe /Bug/; uno-kaöccsinek /Su/, ültőhejibe /Nsz/, üszkibül /Kony/, vejibe /Sa Úsz Zsá/ ~ vejihē /Su Vé/, videlmire /Bé/, vidíkin /Vé/, vígibe /Su Vé/, vígiüg /Kl/, végin /Fgy/ ~ vígin /Bé Bsz Bú Csö Do Dv Fgy Hp Kl Ko Mp Nr Pl Su Vé Vér Zsa/, víktire /Bé Vé/, világíletibe /Vé/, vínsígire /Bu Pl Sá/, vírít /Dv Kt Pl Sá Vé/, vizit 'vizét' /Vé/; zőűdibe /Bé/, zőgyire való /paszúj/ /Bsz Da Pl/; zsebibe /Bé Bú/ ~ zsebíbül /Sá/.

Köznyelvi e(ej) ~ é : nyelvjárási í megfelelésben és í ~ i váltakozásban

A kisszámú adatscsoport legfontosabb jellemzője a többféle megfelelés mellett a néhány példában tetten érhető í ~ i váltakozás. A következő adatscsoportoktól is elsősorban ez az adottsága különbözteti meg. A kevés morfémában, de a nyelvjárásokban általánosan í-ző szavak szintén növelik az í/i fonéma gyakoriságát. A megfelelést az alábbi példákban szemléltetjük.

Hangkapcsolat ~ nyelvjárási í váltakozás tőszavakban

kny.-i e(ej) ~ é : nyj.-i í váltakozásban

amík /Hp Sa/, börbí /Do Fgy Ka Pl/, Börbíj ~ Börbí /Bnb Ka Pl Su/, fekj /Bé Do Sá/ ~ feki /Pl/, hé ~ hí /Sa/, innye /Csö O/ ~ ínnye /Btor Do Ko Nsz O Pl Sze/ ~ hínnye /Bé/ ~ ínnyest /De/, eteti ~ iteti /Fgy Fö Ka Pl Vé/, kastíba /Bé Do Dv Pl Sze Zsá/, Kösély 'csatorna' /Sá/ ~ Kősi /Bá De Ka Pl/, mejk /Mpet/ ~ méknek /Bé Bnb Bug Bú Hp Kl Kony Ksza O Pl Sá Vér/ ~ mík

/Nsz/, *mihinst* /Nsz/, *nádpihével* /Ko/, *níméneke* /Ko/ ~ *nímíkjük* /Vé/, *pí* /Dv Fu Hp Sá Sze/ ~ *píh* /Esz/ ~ *píhe* /Bug Do/ ~ *píhës* /Nsz Pl Su/ ~ *píhës* /Dv Nsz O Pl Su/ ~ *píhís* /Pl/, *pévát* /Bú/ ~ *pívát* 'pelyvát' /Su/, *rostí* /Do Mhom / ~ *rostíj* /Pl/, *verítík* /Bnb Bbõ Do Fu Nsz Pl Sze/, *võfi* /Dv Pl Sze Szegh Vé/ ~ *võüfik* /Bsz Bú Fu Hp Nr Sze Szegh/ ~ *veõfibot* /Bu/.

A megfelelés sokszínűségét mutatja az alábbi bontás:
 kny.-i *ej* : nyj.-i *í* ~ *i*: *innye* ~ *ínnye* ~ *ínnyst*;
 kny.-i *ej* : nyj.-i *é* ~ *í*: *mejk* ~ *mék* ~ *mík*; *níméneke* ~ *nímíkjük*;
 kny.-i *é* : nyj.-i *íj* ~ *í*: *rostíj* ~ *rostí*;
 kny.-i *éj* : nyj.-i *i*: *seregífiat*, *seregi* ~ *seregi*, *võfi* ~ *võüfik* ~ *veõfibot*.

Köznyelvi *é* : nyelvjárási *í* megfelelésben

amír /Bug Do Nr/, *mennyír* /Bnb Btor Ka Nr O Pl Su/, *mír* 'miért' /Bé Bnb Bú Bug De Do Dv Hp Km Knh Ko Kt Mhom Mp Nsz O Pl Su Sze Vé Vér Zsa Zsá/, *semennyír* /Km Po/ ~ *sëmennyír* /De Do O Pl Su Szegh/.

Más magánhangzók, illetve hangkapcsolatok helyén jelentkező *í*-k

kny.-i *aj* ~ nyj.-i *-í*
szakajtókosár /Pl/ ~ *szakító kosár* /Mp/.

kny.-i *öl* : nyj.-i *-ít*
füttyít /Dv Pl/, *süvít* /Bnb Pl Szegh Vé/.

kny.-i *ű* (*ü*) ~ nyj.-i *í* (illabiális *i*-zés)

cukszfírer /O/, *elsíjjed* /Pl Sze/, *fícfá* /Bé Sá/, *fícfavesszőt* /Vé/, *filejimbe* /Vé/, *fillentísen* /Ka/, *fíű* ~ *fíűű* /Bnb Ka O Pl/, *físzfa* /Nsz/, *Físzfáson* (hn) /Do Dv/, *fődmívelíssel* /Su/, *fődmíves* /Bsz Ka/, *fíűkötő* ~ *fíűkötő* /Do Pl/, *innepíre* /Sá/, *inneplíst* /Bu/, *inneplő* /Vé/, *kiizent* /Bé Fu Ksza/, *kíűű* ~ *kíűűű* ~ *kíűűűű* /Hp/ ~ *kíűű* /Bé Do Ko Nsz Pl Szegh/, *kíűmíves* /Do Kony Nsz Pl Su Sze/, *mívelt* /Bug/, *sígír* 'süger' /Nsz Sá/, *síjed* /Nsz/ ~ *síjjed* /Pl/, *síjeszt* /Nsz/, *siket* /Bug Do Fu Nsz O Pl Szegh Zsá/ 'rosszul hall, nem hall', de: *süked beszíd*, *süketél*; *szõrnyíküzött* /Pl/, de: *hümlőbejes* 'ragyás' /Dv/.

III/2.

A köznyelvi *e/ë* : nyelvjárási *i ~ í* megfelelés és váltakozás sárréti adatai (A zárt *i*-zés a vidéken)

Itt mutatom be és tárgyalom az *e(ë) : i ~ í* megfelelés (zárt *i*-zés) példáit. Míg az előző esetekben (lásd fentebb) az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás adataival dolgoztunk, most ebben az adatszoportban az *e/ë) : i* megfelelésből másodlagos nyúlással lett *i ~ í* váltakozással. Ez a megfelelés és váltakozás még feltáratlan. A váltakozás tetten érhető adatai miatt szükséges jobban szemügyre vennünk a kny.-i *e(ë) : nyj.-i i ~ í* megfelelés (zárt *i*-zés) adatszoportjait. Sem az alapszavakban (*fentok ~ fintok ~ fintogba*), sem az *-e* kérdőszócskában (*van-ë ~ van-i ~ van-í?*) szemlélhető *e : i ~ í* megfelelés nincs még feltárva, bemutatva sem, pedig legalábbis a kiinduláshoz sok olyan nyelvi anyag rendelkezésre áll, amelyből szemléltetni és vizsgálni lehet a jelenséget.

Gyűjteményünk igazolja, hogy ebben az összeállításban több van, mint amit az eddig ismert, rendszerezetlen anyagokból megismerhettünk. Az ismert kevesebb adat országos merítésű, a most közreadott példák egy nyelvjárási régió egy kisebb területéről valók. Kiemelem egy másik többletet is: az *e(ë) : i* megfelelés mellett az *i ~ í* váltakozásnak is több példája került elénk. Itt válik világossá az is, hogy a váltakozás ellentétes szerkezetű azzal, ahogyan a váltakozást az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás adatai között láttuk (vö. *édesapám ~ ídesapám ~ ídesapám: gerezd ~ gerizd ~ girizd, mihelyt ~ mihinst ~ mihíst*). Az adatok mutatják, hogy egyazon szóalak *e-ző* és *ë-ző* nyelvjárásban egyaránt előfordul (*gyerekik ~ gyerëkik* stb.). Olyan sorokra is van példa, mint a *tengeri ~ tengëri ~ tengirit* (benne a *tengeri* dobozi és komádi adat). Az adattárban érdemes vizsgálni az azonosságokat

és különbségeket, én magam főként arra hívom fel a figyelmet, hogy a váltakozás a két adatszoportnál ellentétes alaptagú (vö. *é : í ~ i : e/ë) : i ~ /í/*). A többi megfelelés inkább csak variáció, kiegészítésül lásd még a fejezet további adatait.

a) Az alapszavakban és szóalakokban előforduló *e(ë) : i ~ í* megfelelés adattárában alig van váratlan adat (vö. *cimënt, kutyapicér, tengëri*). Ennek a megfelelésnek itteni adattára annyiban több, hogy a morféimák és a települések számát nézve is gazdagabb a következő csoportnál. Azokat a helyzeteket, amelyekben a jelenség például előfordulnak, az *-e* kérdőszócska adatainál részletezem.

b) Az *-e* kérdőszócska mai sárréti alakváltozatai a zárt *i*-zés eddig kevésbé vizsgált adatszoportjára irányítják a figyelmet. Elszórt utalásokkal talákoztunk korábban is, az *ë~i~í* váltakozás ilyen számú adatával azonban még nem dolgozott a szakirodalom. Nem könnyű az egy-két mutatóanyagot meghaladó példatár összegyűjtése, még kevésbé az *e/ë) : i~í* mai megfelelésnek és váltakozásnak az adatólása, ideértve a kérdőszócska *-e~ë : i~í* megfelelés eseteit.

A kérdőszócska korábbi történeti változataival nem foglalkozom, csupán egy utalással érintem a korábbi állapotot. „Az *-e* kérdőszócska *-é* alakja ma már némileg tájnyelvi vagy régi-es értékű...” (vö. MMNyR. I, 261: hasonlóan SULÁN, aki a mai *ë~i~í* váltakozást *é>ë>i* történeti előzményre vezeti vissza, vö. MNny. V, 21). (Igaz, nem tudjuk, hogy az *-é* alak a tanulmány írásának idejéből való-e és melyik nyelvjárásból, mindenesetre azzal kiegészíthetem, hogy a Sárréten a 20. század közepéről az *-e* kérdőszócskának *é-ző* alakja nem került elő.) Hasonlót mondhatunk DEME korabeli monográfiájának adattárára nézve is: sem a nyelvjárási régóból, sem a szűkebb Sárrét-régióból nem hoz rá adatot (vö. NyjKérd. 124: zárt *i*-zés *ë*-vel szemben, térkép), jöllehet a jelenség megvallatását ő szorgalmazza először: „vizsgálhatjuk akár kisebb területen, ...a zárt *i*-zést (*ë*-vel szemben)”

(i. m. 144). A mai állapot adattára azt mutatja, hogy az *e/ë* : *i~í* megfelelésnek – a korábban feltártakhoz képest – sokkal több adata összegyűjthető.

A jelenség adatai különböző, a témához kapcsolódó kérdésre vizsgáltnak rá. Például arra, hogy az *e/ë* : *i~í* váltakozás példái a Sárret *e*-zõ és *ë*-zõ nyelvjárásaiban egyaránt megvannak, vagy hogy az *-e* kérdõszócska *i*-zõ alakja különbözõ hangrendû szóalakokban elõfordul (vö. *bántottak-i*, *írett-i*, *tűrök-i* stb.), továbbá, hogy a kérdõszócska *e/ë*-zõ, *i*-zõ és *í*-zõ alakváltozatával is találkozunk (*igaz-ë*, *kisült-ë*, *nem-ë*, *öntötte-ë*, *van-ë*: *hallod-i*, *lácik-i*, *nem-i*; *hallod-í*, *lácik-í*, *mégvan-í* stb.). A kérdõszócska kettõs alakú elõfordulásával is találkozunk (*i ~ í*), a leggyakrabban használt alakváltozata azonban az *ë*-zõ. Mindezt nem egy-két sárreti nyelvjárás tanúsága alapján mondjuk: 21 helyi nyelvjárásból van több-kevesebb adatunk a kérdõszócska alakváltozataira (lásd a példatárat). Tipikus nyelvjárásinak csak az *i*-zõ, valamint *i*-zõ és *í*-zõ alakokat tekinthetjük.

Adattár¹

Hangsúlyos helyzetben

cimënt /Do/, *ëstráng* /Su/ ~ *istráng* /Bé Pl Su/, *ësztike* ~ *isztike* /Do/, *ësztrongált* ~ *isztrongált* /Sá/, *fintok* /Bsztm Bú Dv Fu Ka Mhom Nr Pl Sze/ ~ *fíntogba* /De/, *girinc* /Á Bé Bsz Bug Bú Da Dv Esz Fgy Fu Gá Hp Ka Km Ko Kt Mp Nr O Pl Po Sá Su Sze Szegh Zsa/, *girinléc* /Gyo/, *gerizd* /Nsz/ ~ *gerízd* /Bé Sa/ ~ *girizgye* /Dv Ko Sa Su Zsa/ ~ *girízd* /Ko Pl/, *hipehupás* /Ka/, *Hiss el!* /O/, *Hiss innen!* /Sá/, *ëstráng* /Su/ ~ *istráng* /Bé Pl/, *ihin* /vagyok/ /Ka/, *ingem* ~ *ingëm* ~ *íngem* 'engem' /Nsz/, *kilíst* /Do Dv Nsz Sá/, *libel* 'lelel' /Nsz/, *mërigyëmet* /Bé/ ~ *mërigyës* /Do/ ~ *mirígyës*

¹ A hosszú *i*-zõ ejtësváltozatokat aláhúzással jelöljük.

/Nsz/, *mintül* /Bbö/, *pihës* /Sá/ ~ *píhës* /Nsz Pl/, *pësël* ~ *pisil* /Bug Pl Szegh/, *ridikül* /Fu O Sze Vé/, *úrtyogott* /Bnb Do Zsa/.

Hangsúlytalan helyzetben

ajtengëri /Vé/ ~ *ajjtengirit* /Dv/, *bitumin* /Bú/, *bugyillárisát* /Vé/, *cinigém* /Bug/, *cserepfazík* /Esz O Pl/, *dërekabb* ~ *dërikabb* /Pl/, *érëz* ~ *éρίζ* /Pl/, *erëgy be* /Bé/ ~ *eriggy* /Bé Kt Pl Sá Sze Vér/, *fazekas* /Nsz/ ~ *Fazëkas* (szem. n.) /Pl/ ~ *fazikat* /Bé Té Zsa/ ~ *fazikas* /Do Hp O Pl Su/ ~ *Fazikas* (szem. n.) /Dv Ka Pl Sze Szegh/, *föttengirit* /Bnb Bsz Bú Pl Su/, *gerizd* /Nsz/ ~ *girizdet* /Dv Su Zsa/ ~ *girízgye* /Ko Pl/, *gyënetengiri* /Bug Dv Fu Sze/ ~ *gyöngetengiri* /O/, *gyerekik* /Kl Kszak Sa Vér/ ~ *gyërikik* /Bé Bnb Bsz Bug De Do Fgy Fu Ko Ksza Mhom O Pl Su Sze Szegh Vé/ ~ *gyërmekik* /Esz Km Po/ ~ *gyërmëkiket* /Bbö Fu Pl/, *hegyirinc* /Vér/, *írkelís* /O/ ~ *irkélís* /Do/ ~ *írkilís* /Nsz Pl/, *kemince* /Sa/, *kinkergóddzik* ~ *kínkírgóddzik* /Nsz/, *kutyagirincet* /Dv/, *kutyapicér* /Nsz/, *laposminta* 'mentafajta' /Dv/, *legislegjobb* /Bú Pl/, *legmesszibb* /Do/, *lëttyi-vóutya* /Do/, *mëgëtet* ~ *mëgítet* /Do Pl/, *meriget* /Pl Sze/, *messzi* /Bé Bnb Bug Do Dv Nsz Pl Sá Szegh/, *mihinst* /K-S/ ~ *míhíst* /Km Pl Po/, *mizert* /Zsa/ ~ *mizër* /Bú Nsz/ ~ *mizër* /Do/ ~ *mízír* /Bug/, *pëccent* /Bé/ ~ *pëccint* /Sze/, *petróuljómír* /Bé/, *regimentye* /Pl/ ~ *rëgëmënt* ~ *rëgiment* /Do/, *rezida* /Nsz/, *sërcent* /Do/ ~ *sërcint* /Do Su/, *szarufintok* /Mhom/, *szigínysíg* /Bu/, *szüri* 'szüre' /Sá/, *teliszítta* /Da/, *tengerit* /Bu Esz Hp Kl Km Kony Kt Mp Po Vér/ ~ *tengeri* /Bu Ko Pl Su/ ~ *tengëri* /Do Ko/ ~ *tëngëri* /Á/ ~ *tengirit* /Bbö Bé Bnb Bsz Bug Bú Da De Do Dv Esz Fgy Fu Ka Ko Kony Ksza Mhom Nr Nsz O Pl Po Sa Sá Su Sze Szegh Té Úsz/, *tengirifiók* /Ka Pl Sze/, *tengirifödre* /Bé Bú Su Vé/, *tengirihagyma* /Dv/, *tengirilisztët* /Fö Ka Su Szegh/, *tengiritörískor* /Bá Btor Fö Ka Pl Su/, *teriget* /Pl/, *tetögirinc* /Gyo/,

ugyi /Bbö Bnb Bu Bug De Do Fgy Fu Kl Km Ksza Mhom Nsz Pl Sá Su Sze Szegh Úsz Vér Zsa/, *ugyi na* /Bug Knh Vér/, *ugyitok* /Hp O/, *úkgigyelme* /Pl/, *vítettél* 'vetettél vmit' /Bnb/, *Wenkhájm* ~ *Vinkhám* 'Wenckheim' (csn.) /Do/, *zselipët* ~ *zsilipët* /Do/.

Az -e kérdőszócska *i-ző* alakváltozatai (*i* ~ *î*)

Az -e kérdőszócska mai sárréti alakváltozatai a zárt *i*-zés eddig kevésbé vizsgált adatsorozatjára irányítják a figyelmünket. Elszórt utalásokkal találkoztunk korábban is, az *e/ë/*: *i* ~ *î* megfelelés és váltakozás ilyen számú adatával azonban még nem dolgozott a szakirodalom. Nem könnyű az egy-két adatot meghaladó példatár összegyűjtése, még kevésbé az *e/ë/*: *i* ~ *î* megfelelés és váltakozás adatolása, ideértve a kérdőszócska *e/ë/*: *i* ~ *î* megfelelésének eseteit. Újabb nyelvjárási beszédfelvételek nélkül ez nehezen képzelhető el. (Jellemző, hogy a közelmúltban kiadott dunántúli nyelvjárási szöveggyűjteményben – a felvételt készítő kérdezők – nem találtam adatot az -e kérdőszócska hasonló alakváltozataira.) A Sárrét szerencséje, hogy ehhez a kutatáshoz is van egy jól használható szöveggyűjteményünk, VÉGH JÓZSEF népmeséket és népi elbeszéléseket tartalmazó munkája. Így is hangsúlyozom, hogy a sok adatra való hivatkozás itt is relatív, az eddig feltártakhoz képest sok az adatunk.

Adattár²

adod-i /Sze/, *ál-i* /Bé/, *álmodtam-i* /Sá/, *bántottak-i* /Hp/, *betejjesedik-i* /Hp/, *boldogulnak-i* /De/, *boszorkány-i* /Kony/, *egyenes-i* /Hp/, *elírém-ë* /Do/, *elmënt-ë* /Bug/, *el van-i* /Sze/, *észrevettik-i* /Kony/, *fazokas-i* /Hp/, *fiú-i* vagy *jány?* /Sá/, *fú-i* a szél? /Sa/, *hallották-ë* /Nr/ ~ *hallották-i* /Bug/, *hallod-i* /Hp Zsa/

² Az aláhúzott szóalakok hosszú í-zők.

~ *hallod-í* /Pl/, *hozzámegy-i* /Hp/, *igaz-ë* /Bug/, *írett-i* /Kony/, *úgy jár-i* /Hp/, *járt-i* /Bu/, *jó-i* /Sá/, *këll-i* /Bug/, *kijátnak-i* /Vé/, *kikél-i* /Bé Esz Pl/, *kimëgyëk-i* /Do/, *kisüt-ë* /Su/, *ki tudom-i* /Bé/, *láccik-i* /Esz/ ~ *láccik-í* /Sze/, *láttál-i* /Hp/, *látod-i* /Bá Su/, *lëhet-i* /De/, *lëssz-ë* /Bé/ ~ *lessz-i* /Kony/ ~ *lëssz-i* /Bug O Su/, *lëtt-i* /Bug/, *mëgesküttek-i* /Bé/, *mëgvan-i* /Bbö Bé Su/ ~ *mëgvan-í* /Bnb/, *megy-i* /Kony Po/ ~ *mëgy-ë* /Dv/ ~ *mëgy-i* /De/, *mëk tudom-i* /Bé/, *mëntünk-i* /Bé/, *mond-i* /Hp/, *nem-ë* /Bug Pl/ ~ *nem-i* /Bu Bug/, *nincs-ë* /Dv/ ~ *nincs-i* /Hp/, *öntötte-ë* /Bug/, *sor-i ez?* /Bu/, *Szeghalmon-i* /Bu/, *teccik-i* /Btor/, *tud-i* /Bu Kony Pl/, *tudnák-i* /Bug/, *túrók-i* /Vé/, *van-ë* /Su/ ~ *van-i* /Bé Bug Do Esz Su Szegh/ ~ *van-í* /Pl/, *ël van-i* /Do Esz Kl/.

III/3.

A kutatás eredményeinek áttekintése

A vizsgálat fontosabb tapasztalatai

Az anyaggyűjtésen és adatfeldolgozáson túljutva állíthatom, hogy a Sárréti tájszótár forrásaiból és saját kiegészítő gyűjtéseimből terjedelmes és színes adattár állt össze, amelyből reményeim szerint megragadható a Sárrét-vidék helyi nyelvjárásainak és kisebb nyelvjáráscsoportjainak viszonylag pontos *i*-zése. Ezúttal is hangsúlyozom, hogy történetinek minősíthető 18–19. századi példákat csak mutatóként hozok annak szemléltetésére, hogy a mai *i*-zű (*i*-zű) adatoknak minden helyzetben vannak *i*-zű előzményei, hogy a jelenségnek az *e*-zű és *ë*-zű helyi nyelvjárásokban egyaránt vannak korábbi megfelelői. Munkám szinkrón adatokra épül, *i*-zű példáim 95 százaléka az 1900 és 2000 közötti időszakból való: örömmel a század mindhárom harmadából az *i*-zű adatok nagy tömbjeit vehettem számba. Adattáram tanúsága szerint a jelenség a vizsgált időszak első ötven évében lényegében mozdulatlan maradt, a nyelvjárást beszélők használatában egyetlen helyzetben sem kopott meg számottevően (talán az *ëgyík*-, *mënnyük*-típusban változott valamelyest az *ëgyen*, *mënnÿen* javára), falun még a középső korosztály beszédében is gyakori. Pusztulása abban vetül előre, hogy nyelvjárási jelenség maradt, és a nyelvjárást beszélők kihalásával maga is elvész. A nyelvjárást használó idős falusi emberek körében a század utolsó harmadának kommunikációs hatásai sem érintették: egy társadalmilag jól körülhatárolható korosztályos csoport nyelvhasználatának élő jelensége ma is. Köreikben a bomlás n a g y o n kevés jelével találkozunk.

1. Nézzük meg közelebbről, hogy az *i*-zés állapota, erőssége milyen mutatók vizsgálatával ragadható meg legszemléleteseb-

ben. A feladat gyakorlati megközelítésének lehetőségeiről szólok először.

Abban egyetértés van, hogy az *i* gyakoriságának számbavételéhez viszonyítási alap a köznyelv. Ebből a viszonyításból derül ki, hogy a fonémának milyen megfelelésekből milyen többlete van. Valamennyi megfelelés adata fontos, ezért a fonéma különböző helyzetekből eredő minden példáját össze kell gyűjtenünk, lehetőleg teljes adattárra kell törekednünk. Az abszolút teljesség illúzió, de a tájékozódásnak az adatgyűjtés szakaszában mégis ezt kell megcéloznia, „a köznyelvhez viszonyított megterheltség” (vö. DEME: NyjKérd. 89) így lehet tájékoztató.

Ahhoz, hogy a sárréti nyelvjárási *i/i*-k gyakoriságát megközelítő pontossággal bemutathassuk, számba kell vennünk a látóköreinkbe került valamennyi morféma *i* fonémáját: a tájszavakbeli *i*-ket, az *i* nyúlásából keletkezett többletet, a zártabbá válással született *í*-ket, az *i*-ből asszociatív megnyúlt adatokat (a hosszú magánhangzók nyelvjárásainkbeli rövidülésére alig van példa), és természetesen számolnunk kell a kisebb adattárú, kettős alakokban is mutatkozó adatokkal (vö. *főkínt* ~ *ëggyenkint*; *fazík* ~ *fazikak*; *idësanyám* ~ *idësanyám* stb.). Minden helyzetbeli adat fontos, de a váltakozásban tetten érhető alakok kiemelt figyelmet érdemelnek (vö. *é : í ~ i*), különösen a nagy tömbökben egyöntetű adatok között előforduló esetekre (*kezibe* ~ *kezít*). Nem kell az eddigi feldolgozásokétól eltérő rendezőelv, csak következetesség: vegyünk számba minden olyan adatot, amelyekből az *i/i*-k gyakoriságának növekményét látjuk (vö. ZILÁHI: MNy. XCII: 344). Például feltétlenül a sárréti nyelvjárások *i*-jeinek a köznyelvi *i*-kkel való azonosságát (vö. *író* fn 1. 'köznyelvi', 2. fn 'a vaj készítésének mellékterméke', 3. ign. 'köznyelvi' stb.), mert más nyelvjárásokban mások az arányok; az *-ít* képzős igék *i*-je következetes megtartásának tükröztetését; mutassuk meg a rövid *i*-k nyúlásának itteni gyakoriságát; szemléltessük a toldalékokbeli *i*-zés erősségét és

következetességét; gyűjtsük össze a kisebb adattárú megfelelések kettős adataiban az *i* ~ *i* váltakozását (vö. *é : í ~ i : éppen ~ éppen, hetenkint ~ szálanként; e/ë) : i ~ í : fíntogba ~ girinc; ej/ely) > i ~ i : ínnye ~ innye; e/ë) ~ é : í ~ i : étet ~ étet ~ ítet; az -e kérdőszócskában előforduló váltakozást: mégvan-ë ~ kikél-i, kell-ë ~ lessz-í stb.). Számba kell vennünk a kisebb adattárú, de tipizálható *i*-zõ/*i*-zõ adatokat, mert a helyi nyelvjárások *i*-zését feldolgozó szerzők gyűjtéseik bemutatásakor nem mindenütt vették figyelembe őket, pedig ezen nyelvjárások *i*-zésének erőssége ezek szóródásától is függ. A zárt *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli nagy tömbjeiben a feldolgozások kevés adatban jelzik az *i* ~ *i* váltakozást (vö. *éppen ~ éppen, enyím ~ enyim*), pedig az ilyen egyezések vagy különbségek is egyedítik a helyi nyelvjárásokat. Minden adat lényeges, amely/ek/ből növekszik az *i* gyakorisága, amelyből egy köznyelvi magánhangzó : nyelvjárási *i* többlet kimutatható a szinkroniában.*

A teljesség bemutatásának persze nehézségei is vannak: az *-ért* határozórag például egyalakú lévén egyaránt *i*-zve kapcsolódik a magas-, mély- és egyes hangrendű szavakhoz, tehát a toldalék minden adatban *i*-zõ a Sárréten, de ezt csak azon morfémák alapján állíthatjuk, amelyekre nézve toldalékolt adatot találtunk (vö. *vízír, házír, virágír* stb.), pedig a rag az adattárban nem szereplő más szóalakokban is *i*-zõ. Az adathiány miatt az adattárban nem szereplő példák nélkül is biztonsággal állíthatjuk, hogy a vizsgált nyelvjárásokban az *-ért* rag minden más szótóhoz kapcsolódva is *i*-zõ (vö. *inygír*). Az összevetések azt mutatják, hogy az *i*-zhetõ toldalékok általánosan és következetesen *i*-zõk, a morfémakörnyezet nem befolyásolja őket (vö. *-ség: ember-ség-es ~ embër-ség-ës, gyerek-ség-et ~ gyerek-ség-ët* stb., ugyanígy az igei személyragok példánál: *kibíkitették /Da/ ~ mëkpërzsëltik /Su/, megettik /Esz/ ~ mëgëttik /Bú Ka/* stb.). Attól messze vagyunk, hogy valamennyi *i*-zõ toldalék minden adatát összegyűjthessük, legfeljebb törekszünk rá.

A hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli *i*-zés elemzése viszont azt mutatja, hogy – bár jóval jelentéktelenebb mennyiségben – a tömorfémák *i*-zésében vannak kisebb eltérések a régióban: a *fejszé*-nek Bé Hp Mhom Mp Sá kutatópontokról van *i*-zõ alakváltozata, de a Pl Su Sze nyelvjáráscsoportban bizonyosan nincs. A csak egy-egy morfémában jelentkező *i*-zés (lásd *cselíd /Nsz/, feník /Nr/, letírgyelt /Szegh/, öcsímnek /De/* stb.) még érdekesebb. Hasznos lenne közülük minél többet összegyűjtenünk, mert ma még tetten érhetők, és példáik színezik a nagy *i*-zõ tömböket. Másrészt valószínű, hogy hosszabb távon ezek az egyedi *i*-zõ adatok sérülékenyebbek.

Abban egyetérthetünk: az a cél, hogy minél több *i*-zõ morféma, *i*-zõ helyzet adatát összegyűjtsük, mert csak így várhatunk megbízható összegzést a jelenségről. Nem elég csak a nagy adattárú zárt *i*-zés anyagait számba vennünk, arra kell törekednünk, hogy a kevesebb adatot ígérő csoportok példáit is feldolgozzuk, megvallassuk. Ez tartalmi kérdés, amit az adatgyűjtés elkezdése előtt rendbe kell raknia önmagában a tanulmány készítőjének. Arra kérdésre tehát, hogy mit vizsgáljunk, az a válaszunk, hogy nagyon alaposan a sárréti *i* fonéma gyakoriságát meghatározó tényezőket, DEME LÁSZLÓ javaslatát követve (NyjKérd.), azt, hogy milyen hangtani megfelelések – más fonémák és hangkapcsolatok terhére a köznyelvhez viszonyítva – milyen mértékben növelik a vizsgált fonémát tartalmazó morfémák számát. Vagyis: minél több adatban kimutatni az *i/i* nyelvjárási szaporulatát.

2. A másik lényeges dolog, hogy miként rendszerezhetjük az *i*-zõ adatokat ahhoz, hogy áttekinthetőek és összevethetőek legyenek. A feldolgozásnak további hasznosításra alkalmasnak kell lennie. Monográfiámban arra törekszem, hogy adattáram két dologra minden esetben választ adjon: nevezetesen, hogy *melyik nyelvjárásban melyik morfémának van i-zõ adata*. Nem markolhatunk sokat, mert áttekinthetetlen anyag további hasznosításra alkalmatlan. Jó példa

a célszerű rendszerezésre, az egyszerű áttekinthetőségre való törekvésre KISS JENŐnek a mihályi nyelvjárás mondatani sajátosságait bemutató eljárása (vö. MNyTK. 164). Belátható, hogy a gyűjtés után a rendszerezésnek milyen jelentősége van.

Az eddig közölt feldolgozásokat nézve az látszik, hogy a zárt *i*-zés adatainak két nagy csoportjában (hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli *i*-zés) egységes a gyakorlat, az alájuk (hozzájuk) besorolható adatok bemutatásában azonban eltéréseket találunk. A besorolás azért fontos gyakorlati kérdés, mert egy-egy adatcsoport mennyiségi vagy gyakorisági mutatóit nem befolyásolja ugyan, az anyag elrendezése, további feldolgozhatósága szempontjából viszont lényeges. Az anyag elrendezése mint módszertani szempont az áttekinthetőség oldaláról kap szerepet. Közzétételkor figyelembe kell vennünk – ahogy IMRE SAMU utalt rá (vö. MMNyR. 52–53) –, hogy az *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, valamint abszolút szóvégen leíró kategóriák, a tövéghangzóban, toldalékokban előforduló *i*-zés azonban grammatikai kategória. A besorolásnak ezt a kettősséget tükröznie kell. Nagyobb változatosságot tapasztalunk az *é > i* zártabbá válás toldalékok előtt abszolút szóvégen (*eke* : *ekít*-típus) besorolásban, valamint az *é : i ~ i* megfelelés és váltakozás adatainak (*i*-zés relatív szóvégen toldalékok előtt: *fejít*, *kezibe*) elrendezésében. A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság, a kny.-i *i*: nyj.-i *i* nyúlás elhagyása vagy felvétele a nyelvjárási *i* gyakoriságának oldaláról nézve elvi kérdés, hiszen tudjuk, hogy ezeknek az adatoknak szerepük van a sárréti dialektusok *i* fonémájának megterhelésében (nagyon kontrasztosan a dunántúli nyelvjárásokkal való összevetéskor, lásd Népi beszélgetések Vas megyéből. BDF. MNyTK. VII. Szombathely, 2006. Szerk. Guttmann Miklós, Molnár Zoltán).

Az ismert feldolgozások azt mutatják, hogy a módszerre nézve több elfogadható modell is van, bizonyítván, hogy az *i*-ző anyag bemutatásában minden olyan megoldás elfogadható, amely az alapvető célnak megfelel: tükrözze az adat viszonyait és kapcsolódásait a

nagyobb egységekhez. Minden feldolgozás azt a célt tűzi maga elé, hogy a település *i*-zésének adattárát minél teljesebben összegyűjtse, az anyag közzétételének módjában azonban kisebb mozgástere van. Ez a közzététel módjának nagy elfogadottságát is jelzi. Az *é > i ~ i* zártabbá válás és rövidülés példáit a szerzők egy része az *é > i* zártabbá válás két nagy tömbje után sorolta be, ami belátható, én mégis úgy látom, hogy a *lílek*-típusú adatokat célszerű különválasztani az *idésanyám ~ idésanyám*-féléktől, hiszen az *idésanyám* szóalak a zártabbá válás mellett még egy jelenséget tükröz, az *i* rövidülését is. Ezért meggondolandónak tartom a kis adattárú jelenségek közé való besorolását. A valódi tájszavak *i*-s adatainak a zárt *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetei alá való besorolása sem jó megoldás: a valódi tájszavak esetében nem beszélhetünk kny.-i *é* : nyj.-i *i* megfelelésről. Számolnunk kell velük az *i* fonéma többletének számbavételekor, de nem az *é > i* zártabbá válás adatai között.

A besorolás előtt mindig érdemes végiggondolni a lehetőségeket. Első látásra elfogadhatónak tűnik, hogy szuffixum előtti helyzetnek tekintjük az *ekít*, *feketít* adatot, a *belit*, *szílin* adatot ugyanígy, pedig az nem mindegy, hogy a hosszú *i*-s adatoknál abszolút tőhöz, míg a *belit*, *szílin* csoportnál relatív tőhöz kapcsolódnak a toldalékok (vö. IMRE: MMNyR. 121). (Az megint más kérdés, hogy ez utóbbiak *i*-jei kevés példában ugyan, de hosszú *i*-vel is előfordulnak.) A részletek mindig fontosak, ezért arra kell törekednünk, hogy a feldolgozás jó módszerével az azonosságok és különbségek minél plasztikusabban mutassák meg a lényegét. A lényeg a nyelvi anyagban van.

Mit vizsgáljunk?

Mit vizsgáljunk az *i*-zés gyakoriságának bemutatásához? Ismétlés, de újra felhozom, hogy olyan szinkrón anyagot, melyet nem terhelnek bizonytalan történeti visszautalgatások. A történetinek

minősíthető 150–200 éves *i-ző* anyagot meg kell becsülnünk, hiszen szerepük lehet egy vizsgált területen arra nézve, hogy van-e előzménye egy település vagy terület mai *i-zésének*. Többre nem kell gondolnunk. A történeti vizsgálat fontos a maga helyén, de 2–300 éves történeti anyag jelenségvizsgálatban csak következetes lokalizációval használható. A nyelvtörténet több helyen rámutatott már, hogy a szinkrón *i-zés* összegyűjtött és jól rendezett anyagát milyen részletkérdések vizsgálatához lehet hasznosítani (vö. BENKŐ: NyjTört. 57–58).

Van éppen elég vizsgálni való az *i-zés* szinkrón anyagában. A zártabbá vált *i-k* a szinkroniában is sokféle vizsgálatra kínálnak anyagot, a tömbök terjedelmes anyagában bőven van elemezni való.

1. Kérdés például, hogy a tőszavakbeli *i-zés* változatlan marad-e, ha az alapszó összetétel(ek) utótagja lett? Mit mutatnak a szócsaládok (képzett szavak és összetételek), ha az *i-ző* alapszó összetétel elő- vagy utótagja lett? Vagy, ha az előtag is, az utótag is *i-ző*?

Tapasztalataim, csoportosításaim azt mutatják, hogy a Sárreuten az adatok többségében az *i-ző* morféma minden helyzetben *i-ző* marad, bár itt is „lehet különbség a jelenséget hordozó morféma állományában” (vö. IMRE: MMNyjR. 121). Vagyis nem mondhatjuk, hogy a helyi nyelvjárások mindegyikében azonos az *i-ző* szóanyag. Terjedelmesebb példatárból megtudjuk, hogy vannak morféma, melyeknek csak egy-két *i-ző* adatával találkozunk, és nem is adathiány miatt, van olyan adatunk is, amelynél következetlenséget vagy elírást (?) találunk (vö. *árnyékszik* /Zsa/ ~ *árnyíkszék* /Hp Pl/ stb.). A következő példákat úgy válogattam össze, hogy az *i-ző* szóalakot olyan összetételekben mutassam be, amelyekben a címszó *i-ző* és *e/ë-ző*, és ez az adottság az összetételekben is megőrződik (*derik* ~ *dërik* /fn/: *derikājruł* /Bé/, *dërikfájás* /Bú/, *dërikszög* /O/, *szekérderigba* /Hp/ ~ *szekérdërigba* /Pl Sá Su Sze/, *fadërigbұл* /Do/; *fíreg* ~ *fírëg*: *fíreg* /Hp Kony Mp Zsá/ ~ *fírëg* /Do Fgy Fő Ko K-S O Pl Su Sze/, *büdüsfíreg* /Zsa/; *kenyír*

~ *kenyír*: *kenyírbélbe* /Bug/, *kenyírhaj* /Pl/, *kenyírkeresőm* /Kony/, *kenyírkosarat* /Bnb Bú Do O Vé/, *kenyírlisztet* /Sa/, *kenyírsütis* /Kony Kt/ ~ *kenyírsütis* /Dv Fu Szegh Vé/; *legíny*: *legínyember* /Bu/ ~ *legínyembër* /Ko/, *legínyesen* /Pl/, *legínykedett* /Zsa/ ~ *legíkedik* /Pl/, *nagylegíny* /Bé Mhom Pl Su Zsa/, *vőlegíny* /Bé Bug Dv Fu Hp Knh Mp Sa Sze Szegh Úsz Vé/ stb.). A következő összetételekben mindkét összetételi tag megőrzi az *i-zését*: *bírëslëgíny* /Ka/, *kenyírtízta* /Csö Kony/ ~ *kenyírtízta* /Bnb Do Fu Ka/, *kenyírsütis* /Kony Kt/ ~ *kenyírsütis* /Bé Fu Pl Sze/, *vikásfazik* /Do/ stb. Az *i-zés* erősségére és következetességére mutat, hogy az *i-ző* morféma összetételek elő- és utótagjaként is megőrzik a jelenséget. A bizonyító értékű adatok száma sokkal több, hiszen én olyan adatokat válogattam, amelyek a fentieket az *e-ző* és *ë-ző* nyelvjárás csoportok közös példáival mutatják be.

2. Az összegyűjtött *i-ző* anyag nagyon fontos, nyelvjárásaink megmentett hagyatéka, értékesebbé további gyűjtésekkel és vizsgálatokkal válik. Beszédfelvételeim nélkül magam is szegényebb nyelvi anyaggal dolgozhattam volna. KISS JENŐ okkal írta, hogy „legfontosabb teendőnk a gyűjtés” (vö. Nyr. 110: 94), tapasztalataim alapján azt mondom: meg a kiegészítő gyűjtés. Olyan kérdéskör vizsgálatához, mint az *é : i ~ i*; az *é : i ~ í*; az *e : i ~ í* váltakozás részletesebb szemléltetéséhez újabb kiegészítő anyag többlet kellett. Érzékelhető ebből, hogy más az első szakasz, a gyűjteni menteni, mint egy módszeresen összegyűjtött, kiegészített anyag vallomásának hasznosítása.

Nézzük, mit mondanak az *i-zés* / *i-zés* kisebb adattárú esetei! Az eddig kevésbé vizsgált, néhány példával szemléltetett adatscsoportok példái megerősítenek abban, hogy az *é : i ~ i*, *é : i ~ í* vagy *e : i ~ í* váltakozás ma is megragadható állapot. Vagyis, ha közelebbről szemügyre vesszük az *é > i* zártabbá válás adattárát, szembeütünk, hogy az *é : i* mai megfelelés sok példában *é : i ~ i* megfelelésben és váltakozásban realizálódik (vö. *idesapám* ~ *idesapám*:

idésapám ~ idésapám stb.). A váltakozás eddig sem volt ismeretlen, ma annyival jobb a helyzet – fontos többletnek tekintem –, hogy az eddig számon tartottaknál több adatban és több megfelelésben kimutatható. (Nem nő az adattár az *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzeteinek méretére, de korábbi önmagához képest jelentősen több.) Az egyik tanulság tehát az, hogy az *é* : *i* megfelelés nemcsak az *é* zártabbá válásának adatait takarja, hanem a morféma egy nagyobb csoportjában az *i* ~ *i* váltakozást is. A másik, ezt kiegészítő tapasztalat, hogy az *i* ~ *i* váltakozás éppúgy több adatszóportban tetten érhető, mint az *i* ~ *i* váltakozás. Kár lenne nem rendszerezni, feldolgozatlanul hagyni őket. A részletekre másik fejezetben visszatérek.

3. Az adattárat nézegetve látom, hogy a toldalékokbeli *i*-zés vizsgálataival is érdemes részletezőbben foglalkozni. Egyrészt, mert a toldalékok *i*-zésére eddig összeállított adattárak nagyon szűkösek, két-három adatos szemléltetésre vállalkoznak, nem látjuk belőlük a toldalékokbeli *i*-zés erősségét, területi szóródását. (Az atlaszban vannak részletező sorok, de kevés.) Az összegyűjtött *i*-ző anyag keveset mutat a változásokból, arról például, hogy az *ikes* igék jelen idő felszólító mód e. sz. 3. személyű személyragja miként terjeszkedett át a nem *ikes* ragozásúakra is, azt sem, hogy napjainkra miként bomlott meg a korábban általános *égyik*: *mennyik* állapota. Figyelmesebb, többszöri meghallgatás után felismerhető, hogy az *-é* birtokos személyjel *i* ~ *i* váltakozásban is megjelenik: a *fejít* mellett másik nyelvjárásban vagy ugyanott hallhatjuk a *fejít* változatot is. Vagy hogy a toldalékszerű *-e* kérdőszócska esetében is tapasztaljuk, hogy a gyakori *i*-ző alakváltozat *i* ~ *i*-s váltakozásban is előfordul. Behatóbb vizsgálat sok olyan változattal lép meg bennünket, amelyekből eddig keveset részletezett a dialektológia. Közelebbről vizsgálva a jelenséget, ez a vizsgálati csoport is tanulságos részletekkel szolgál. Következésképp érdemes továbblépni a gyűjtésben és feldolgozásban egyaránt.

4. DEME LÁSZLÓ a jelenségtanulmányokra nézve már korábban javasolta annak bemérését, hogy „egy körülhatárolt anyagon belül az illető fonéma hány morfémaiban jelentkezik” (vö. NyjKérd. 88). Például azért idéztem ezt, hogy érzékeltessem: ha van nyelvi anyag, a vizsgálat sokféle lehetősége kínálkozik.

Jelenségvizsgálat – hogyan?

A kérdés felvetését – több is –, de két dolog feltétlenül támogatja. Szinkrón nyelvi anyagot vizsgálunk, ezért szükséges, hogy történeti utalásokkal ne terheljük a feldolgozást, különösen ne, ha nincs lokális kapcsolatuk. A nyelvtörténet – ahol kell – hasznosítja a szinkrón vizsgálat eredményeit. Fordítva is igaz, azzal a különbséggel, hogy nem tévedhet olyan utakra, mint aki a mai nyelvállapot tényeiből történeti magyarázatokra vállalkozik. Szóltam már erről. Akkor járunk el helyesen, ha szinkrón vizsgálatokban következetesen betartjuk, hogy a mai anyagot megfelelésekben dolgozzuk fel (vö. SULÁN: MNyj. I, 7; IMRE: MMNyjR.-ben következetesen), és tükröztetjük ezt a jelölésekben is, tehát nem *é* > *i*; *e* > *i*, hanem *é* : *i*, *e* : *i*, majd *i* ~ *i*; *i* ~ *i*. A képletek mutatják, hogy miről beszélünk, és hogyan jelöljük a szinkrón tényeket.

Szükségesnek látom, hogy az *i* fonéma különböző forrásokból rendelkezésünkre álló adatait szemügyre vegyük (például az *i* ~ *i* váltakozásból származókat), hogy a nyelvjárási *i* körüli véleménykülönbségeket a szinkrónia mai tanúságtételének megállapításaival feloldjuk. A fenti megfelelések adatait más nyelvjárások más példáival kiegészítve helytállóan állást foglalhatunk a dialektológiában már korábban felmerült, de nemrég lezárt kérdésekben, mint hogy az *i*-zés a szinkrónia szempontjából önálló jelenség-e? (vö. SULÁN: MNny. V, 13, 22); a ma is vizsgálható *i* ~ *i*; *i* ~ *i* váltakozások adatai hozzáadnak-e valamit a kérdés megnyugtató lezárásához? A rendelkezésünkre álló újabb, rendszerezett váltakozásoknak van-e

bizonyító erejük? Más szavakkal, hogy a korábbi *minőségi változásoknak* ($\acute{e} > \acute{i}$; $e > i$) bizonyíthatóan van-e kapcsolatuk a mai *változásokkal* ($\acute{i} \sim \acute{i}$; $i \sim \acute{i}$)? Van-e bizonyító erejű magyarázat arra, ami a mai „egy-egy képzőmozzanatos eltérések”-ben realizálódik? Véleményem szerint igen, bár nem az adatok tömegével (vö. DEME: i. m. 92), de meggyőzően.

SULÁN a kérdésre nemmel válaszolt, úgy látta, hogy leíró tanulmányokban az *i*-zést nem tárgyalhatjuk az *i*-zéssel együtt (vö. i. h.). Pedig ha az *i*-zõ adatokat „a zárt *i*-zõ alakok rövid *i*-zõ realizációjának tekintjük” (vö. DEME: NyjKérd. 108, később SULÁN is hasonlóan), jó úton járunk. Ebben a megközelítésben az *i* „minőségi és mennyiségi változás együttes eredménye” (vö. SZABÓ ISTVÁN: MNny. III, 300), képlettel: $\acute{e} > \acute{i} \sim i$. A korábbi minőségi $\acute{e} > \acute{i}$ változás mai $\acute{e} : \acute{i}$ megfelelésben és $\acute{i} \sim i$ változásban realizálódik. A korábbi változás mai $\acute{e} : \acute{i}$ megfelelésben és az adatok egy részében $\acute{i} \sim i$ változásban napjainkban is megragadható, tükröződik a nyelvi anyagokban, ezért nekünk fel kell mutatnunk a feldolgozásainkban. Az $\acute{i} \sim i$ gyakoriságának pontos számbavételéhez szükségesnek látom, hogy az *i*-nek az $\acute{i} \sim i$ változásban tetten érhető adataival az *i* előfordulásának példáit is vegyük számba. Az ebből a forrásból származó $\acute{i} \sim i$ többlet értékeiből nemcsak pozíciókat ismerünk meg, hanem a megfelelés a két fonéma gyakoriságára nézve is fontos lehet. A közvetlenül szomszédos romániai nyelvjáráások egy részében ennél színesebb a kép, igaz, más a megközelítés is (vö. MÁRTON GY.: MNyj. X, 72–82; MURÁDIN L.: NyIrK. XXVIII, 34).

A jelenségre a sárréti nyelvjáráásokban mások is felfigyeltek (vö. PAPP L.: MNny. V, 39; SZABÓ GÉZA a dobozi *ë*-zés adatai között szól róla). PAPP a hosszúpályi nyelvjárásról szólva azt írja, hogy náluk „nem vagy alig megy végbe a másutt tapasztalható rövidülés” (vö. i. m. 27), példát is hoz a jelenségre: „nyelvjárásunkban a *fazék* már nem *i*-zõ, hanem *i*-zõ: *fazik*”.

Azt, hogy a mai magyar nyelvjáráások egy részében a hajdan zártabbá vált $\acute{e}$ *i*-je *i*-vel alternál ($\acute{i} \sim i$), és hogy ez másodlagos rövidülés eredménye, a fentiek mellett az összefoglaló munkák is bemutatják, még hozzá félreérthetetlen kettősségben. A közép-dunántúli-kisalföldi régióban a rövidülés két változata is megtalálható: 1. „Gyakoriak a rövidült felső nyelvállású magánhangzók: tiz, husz tüz...” (vö. JUHÁSZ D.: MDial. 271), *vidékünkön ellenkezőleg*. 2. „A rövidülés a zárt *i*-zõ alakok jelentős részét is érinti: *kötin*, *idés*...” (uo. 267; lásd még IMRE SAMUNÁL, KISS JENŐNÉL, SZABÓ JÓZSEFNÉL). Ilyen a Sárrét-vidék esete is, amikor másodlagos a rövidülés ($\acute{e} : \acute{i} \sim i$), mert az *i* *i*-ből rövidült, és a példák egy részében ez a rövidülés kettős alakokban ma is tetten érhető (vö. *idésanyám* ~ *idesanyám* stb.). A *fazik* *i*-je más természetű, mint a *fazik*-é (vö. *fazékas*, személynévként *Fazékas* ~ *Fazikas*). Az utóbbi példa az $\acute{e} : i$ megfelelés esete.

Mindenesetre ezek a példák is mutatják, milyen fontos, hogy egy-egy jelenségnél megfelelő gondossággal vallassuk meg az adatokat. A legjobb, az odaváló módszer megválasztását hangsúlyozom.

Érdemes gondolkodni az *i*-zés ellenpéldáinak adattári beépítéséről, a szakirodalomban többféle megközelítéssel találkozunk. Újból utalok arra, hogy most is csak leíró szempontú feldolgozásokról beszélünk: a nem záródó *é*-k kérdéseitől eltekintve, csak az *i*-zõ adatokkal szembenálló *é*-k mai módszertani problémája érdek. Úgy vélem, ellenpélda csak az *i*-zhetõ morfé mák *é*-zõ adata lehet: a *tégla*, *téma* szavunk vidékünkön nem *i*-zõ, ezért egyikük sem kerülhet be az ellenpéldák közé. Az egyedi eseteket, tehát például a beszédhelyzettől függõ *é*-zést (vö. a már hivatkozott: *Szép Szűz Mária, könyörögj értünk*...) vagy a bomlás jeleinél bemutatott adatokat szintén nem tekintem ellenpéldának. Több megközelítésből igyekszem bemutatni a fontosnak vélt részleteket.

„Az *i*-zõ adatok mellett az *é*-s formák mint változatok a tipikusan *i*-zõ területeken ma is viszonylag ritkák” (vö. IMRE: MMNyjR. 113). A kérdés: mit kezdünk ezekkel az *é*-zõ adatokkal, hiszen vannak ugyan, de ritkák. Bár kis számban fordulnak elő, az *i*-zõ adattárban látom a helyüket (lásd *dilibáb* /Bug/ ~ *délibáb* /Pl/, *éjjen* /a *fjatal pár*/ /Pl/ ~ *íjjik sokáig* /uo./, *édesanyám* /Sa/ ~ *idésanyám* /Pl/ ~ *idesanyám* /Csö Hp Kony, Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *idésanyám* /Bé Btor Bú Do Dv O Pl Su stb./). Azon túl, hogy ritkák, az sem biztos, hogy nem pontatlan megfigyelés vagy lejegyzés áldozatai. Tény, hogy a sárréti nyelvjárásokban a kny.-i *édes* és származékai következetesen *i*-zõk, egy-két *é*-zõ adatát persze nem tagadhatjuk le. Elszórt *é*-zõ adattal találkozunk (lásd *német*, *beszélt* stb.), amelyek egy-egy címszó adatai között megtalálhatók ugyan, de a tőlem vizsgált régióban a szócsalád legtöbb tagja általánosan *i*-zve hangzik, az *é* > *i* zártabbá válás példáival élnek együtt. Úgy ellenpéldák tehát, hogy valójában nem is azok. Ezért sorolom én be őket az *i*-zõ morfémák elé. Besorolásukat ezért tartom módszertani, vitatni való kérdésnek, mert ezek úgy ellenpéldák, hogy kilógnak egy sorból, olyanok, amelyek leíró szempontból sehogy sem valók oda.

Más a helyzet az *e* ~ *é*-t váltó tövűekhez tartozó morfémák csoportjánál. Az *é* : *i* megfelelést mutató morfémák száma a Sárréten sem jelentős: *bike* ~ *bikít*, *csíve* ~ *csívil*, *eke* ~ *ekít*, *epe* ~ *epít*, *eszme* ~ *eszmil*, *fekete* ~ *feketít*, *here* ~ *heril*, *kéve* ~ *kévít*, *körte* ~ *körtít*, *té* ~ *tíged*, és megközelítően hasonló számú a kny.-i *é*: nyj.-i *é* azonosság adattára is: *dërce* ~ *dërcét*, *dinnye* ~ *dinnyét*, *kefe* ~ *kefét*, *kemence* ~ *kemencét*, *pënge* ~ *pëngét*, *përnye* ~ *përnnyét*, *sërke* ~ *sërkét*, *sërte* ~ *sërtét*. Ez a helyzet indokolja, hogy ebben a csoportban a példát és ellenpéldát egyaránt mutassuk be. Leíró szempontból nem ítéltethetjük meg azonosan azt az esetet, amikor egy *é*-zõ adat áll szemben sok *i*-zõvel, illetve azt a helyzetet, amikor az *i*-zõ és *é*-zõ adatok száma egy adatsoporton belül megkö-

zelítően azonos. Ez is kérdés, meg az is, hogy az *i*-zés ellenpéldája-e az *i*-zõ sorban előkerülő egy-két *é*-zõ szóalak (*édes*, *Német* ~ *német*) vagy csak az egyáltalán nem *i*-zõ *cékla*, *létra*, *téma* stb. adat. Lehet-e közömbös az ellenpélda megítélésében, hogy az *é*-zõ morfémák etimonja milyen és mikori eredetű?

Feldolgozásomban azzal is jelzek valamit, hogy bővebb ellenpéldát csak ritkán ismertetek. A fenti esetben például, amikor ugyanazon morfémacsoportban mutató értéke van az *i*-zõ és *é*-zõ morfémák megközelítően azonos számának, ugyanígy a homonimák nyelvjárási *i*-zõ adatainak bemutatásakor (vö. *ég* ~ *íg*), valamint a nyúlással keletkezett *é*-zõ példáknál. (Másképp Arany János: ÖM. X, 72–82; MÁRTON: MNyj. X, 81 és mások.) Bemutatom azokat a más adottságú nyelvjárási morfémákat is, amelyeknek egy-egy nyelvjárásban előforduló alakváltozatai nem *i*-zhetők: *zsombék* ~ *zsombok*, *marék* ~ *marok*, *tájékára* ~ *tájára*, *félénk* ~ *filöüs*, *kékkötényes* ~ *kötő* stb. Idevágó adatok, jöllehet kevés van belőlük, mégis tanulságosak (vö. még: *kenyírhijsa* /Sa/ ~ *kényírhaj* /Pl/).

Sok a rendszerezni való adat, van a rendszerezésükre alkalmazott kísérlet is. Úgy látom, a leíró szempontú, *i*-zéssel foglalkozó monográfiának az lehet a feladata, hogy az *i* fonéma nyelvjárási szaporulatát minél teljesebben számba vegye és rendszerezze. Más szavakkal, hogy a mai *é* : *i* ~ *i* megfeleléseket összegyűjtse, rendszerezéssel pedig összevethetővé tegye. A jelenség az *i*-zés, az *i*-zõ sorban a köznyelvivel egyező, elszórt *é*-knek kiegészítő és tájékoztató szerepük van, ezt be kell mutatniuk a feldolgozásoknak (vö. *borbé* /Ko/ ~ *borbij* ~ *börbi* /Nsz Sze Szegh/, *beletérjen* /Pl/ ~ *belefírjen* /Bé/, *dícsírtessék* /Fö/ ~ *dícsírtessik* /Pl/, *édesanyám* /Kony Sa/ ~ *idésanyám* ~ *idésanyám* – lásd a hangsúlyos helyzetbeli *i*-zés adatainál –, *egér* /Pl/ ~ *egír* /Do Szegh/, *egírfogóunk* /De/, *elébe* /Ka/ ~ *elibe* /Po/ ~ *elibem* /Bé/ ~ *elim* /Zsa/, *fékép* ~ *fékíp* /Pl/, *kéirész* ~ *kírész* /Do/, *kolompér* /Esz Mhom/ ~ *kolompír* – vö. Az *i* fonéma tájszavakban c. fejezet adattárával –,

létyfogóu /De/ ~ *líccsapóu* /De/, *mécsös* ~ *mícsös* /Pl/, *mégétették* /Do Esz Ko Vé/ ~ *megítetni* /Hp Kony Ksza Po/, *nyugdíjképes* /Su/ ~ *kípest*, *kípesint* – vö. a hangsúlyos helyzetbeli adatoknál –, *régi* /Ko/ ~ *rígi* /Ko/, *reikék* ~ *rísék* /Do/, *sigér* /Ko/ ~ *sigír* /Ko/, *szekérderígba* /Hp/ ~ *szekérdérígba* /Pl Sá Su Sze/ ~ *szekír* /Nsz Po/ ~ *szekíroldalt* /Po/, *varangyik béka* /Vé/ ~ *varangyikozsbíka* /Do Dv Nsz Sze/, *vékkielígítist* /Bug/ ~ *víkkielígítist* /Bbö Su/, *vélle* /De/ ~ *ville* /De/). A problémákat felvető, az *i*-ző adattár végére helyezett *é*-ző adatoknak mint ellenpéldáknak nem sok értelmük van.

A Sárréten az *i*-k gyakorisága olyan sok helyzet *i*-zéséből ered, hogy az elszórtan jelentkező *i*-zhető morfémák *é*-ző adatainak nincs jelentőségük. Ezen morfémák *é*-ző lejegyzése vagy pontatlan leírásból született, ahogy erre utaltam már, vagy nem a nyelvjárást tipikusan beszélőtől való: *árnyékszik* /Zsa/, *édésapja* /Bug/, *élet* /Bbö/, *fény* /Ksza/, *kérem* /Btor/, *méjedís* /Fu/, *rétes hejkek* /Fu/, *széle* /Mhom/, *település* /Ksza/ stb. Következetlenségek jelzik, hogy milyen bajok vannak a lejegyzéssel. Bizonyos helyzetekben, például vezetőkkel, egyházi személyekkel történő beszélgetéskor, egyházi énekek szertartásokon hallható éneklésekor rendszeresen visszatérnek bizonyos *é*-vel ejtett, egyébként általánosan *i*-zve használt morfémák (vö. „Szép Szűzmária, könyörögj értünk”; „Édes Jézus, légy vendégünk...” stb.) (vö. ZILÁHI: Nytud Dolg. I). Nem számottevők, csak tanulságuk van.

Néhány kiemelés röviden

Megközelítések az *i*-zés vizsgálatára

A jelenség vizsgálatára többféle lehetőség kínálkozik. Érthetően mások a megközelítések, ha szinkrón vagy diakrón anyag vizsgálata a célunk. PAPP LÁSZLÓ történeti anyagban arányokat tanul-

mányozott (vö. NyjtörtStat. 145). A leíró tanulmányok többsége összegyűjtötte és rendszerezte az *i*-ző morfémákat. IMRE SAMU az atlasz *i*-zhető morfémaállományát vette számba, és kutatópontok szerint táblázatba szerkesztette az anyagot. MÁRTON GYULA, majd MURÁDIN LÁSZLÓ többféle bontásban, de kevesebb anyagon elemezte az *i*-zés erdélyi előfordulásait. ZILÁHI több megközelítésben dolgozta fel az írásos forrásokból és nyelvjárási beszédfelvételekből számba vehető sárréti *i*-ző morfémákat, és tanulmányozott eddig kevésbé érintett vagy nem vizsgált megfeleléseket.

A fonéma tényleges gyakoriságának felméréséhez meg kell kísérelnünk minél teljesebben összegyűjteni az *i* előfordulásait. Ezek helyzeteire nézve nagy az azonosság, jók a megközelítések, gondot abban látok, hogy a megfelelések adatait többnyire a szemléltetés szintjén mutatják meg. Érdemes végiggondolni, hogy a kny.-i *i* ~ nyj.-i *i* minél teljesebb adattára mennyire fontos a nyelvjárási *i* gyakoriságának megítéléséhez. A dunántúli nyelvjárásokban gyakori *i* : *i* megfelelés (rövidülés) számottevően eltéríti a nyugati és keleti nyelvjárások *i*-ző értékeit (lásd IMRE SAMUNÁL, KISS JENŐNÉL, SZABÓ JÓZSEFNÉL, VÁRKONYI IMRÉNÉL, legutóbb BALOGH LAJOSNÁL és a szombathelyiek szöveggyűjteményében. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN). Valószínű, hogy ugyanígy eltéréseket találunk az *e/ĕ* : *i* ~ *i* megfelelés (zárt *i*-zés) adatai között is.

Feldolgozásomban az alábbi megfelelésekben vizsgálom az *i* hang nyelvjárási előfordulását és gyakoriságát:

- kny.-i *i* : nyj.-i *i* (lényegi azonosságát);
- kny.-i *i* : nyj.-i *i* (hangkapcsolatoktól, hangsúlyi helyzettől függően sok morfémában) az *i*-k nyelvjárási szaporulatát;
- a tájszavakbeli *i*-ket (valódi és jelentésbeli tájszavakban a fonéma tényleges előfordulásait);
- kny.-i *é* : nyj.-i *i* (a zártabbá válás mai adatait hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, toldalékokban mint legnagyobb adattárú egységet);

- kny.-i *é* : nyj.-i *í* (a kisebb adattárú megfelelések különböző adatait);
- kny.-i magánhangzó vagy hangkapcsolat : nyj.-i *í* megfelelést (kevés adattal);
- kny.-i *e/ë* : nyj.-i *i ~ í* (zárt *i*-zés) eddig kevésbé rendszerezett adatait.

Tudom, más csoportosítások is elképzelhetők, léteznek is, nekem a nagyobb adattárak bemutatásához ez a megoldás látszott célszerűnek.

Források, módszerek, problémák

a) A kéziratos feljegyzésekben az *é* : *í* megfelelést mint tiszta szembenállást akármilyen lejegyzésben tanulmányozni lehet, az időtartambeli különbségeket azonban gyakran nem (vö. *szíp ~ szíp* a sárréti nyelvjárásokból így vagy úgy leírva is használható *í*-zű adat, jóllehet a *szíp* alak a nyelvjárási beszédben itt sohasem fordul elő).

A kéziratos és kézírásos forrásoknak is van a fentiekkel öszszecsengő tanulsága: egyazon kéz írásában a nyelvjárási *i*-zés és a magánhangzó időtartamának igényes jelölése általában kizárja egymást. Szemléltetésül néhány mondattöredéket idézek Pintye József kézírásos feljegyzéséből (Csökmő, 1954): „úgy iltek mint mink”; „aki rit vót mínt a többi”; „apám elvitt tojásir”; „a befa-gyott vízen liket vágta”; „ótán meg szígonnyal szurkáltuk felfele a halakat” stb.

b) Az *é* : *í* -re nézve minden megfelelést számba vettem. Azért, hogy eleget tegyek az *í* fonéma „megterheltségi szaporulata szembenállásonkénti elemzésének” (vö. DEME: NyjKérd. 114), azért is, hogy bemutassam: „a zártabbá vált *é*-kből *í* vagy éppen *i* van-e. Az *í* megterhelését ugyanis az *é*-k zártabbá válása után más-más erős-

ségűnek találjuk attól függően, hogy a dialektus megőrzi-e vagy megrövidíti az *í*-ket” (vö. ZILAHÍ: MNy. XCII, 550).

c) Az *í ~ i* váltakozás itt sok, különféle szerkezetű adatban kimutatható, ahogy a bihari részeken általában, valamint a határ romániai oldalán (vö. MURÁDIN: NyIrK. XXVIII, 36) és Kárpátalján (vö. HORVÁTH KATALIN: DialSzimp. III: 264).

Ahhoz, hogy az *í ~ i*, illetve *i ~ í* (lásd a zárt *i*-zés adattárában) váltakozás példáit megfelelő mennyiségű adaton szemlélhessük vagy szemléltethessük, újabb beszédfelvételek kellene. Ezért bővítenem kellett a vizsgálatba bevont települések és adatközlők számát. Velejárt, hogy szaporodtak a problémák is.

Zártabbá vált *í*-k *í ~ i* váltakozásban

Az *é* : *í ~ i* megfelelés és váltakozás a Sárréten megfogható realitás. Különböző helyzetekbeli megfelelés támogatja az állítást, jóllehet magam is hoztam olyan példákat – ott vannak az adattárakban –, amelyekben nincs *í ~ i* váltakozás, ahogy a teljes *é* : *í ~ i* sorban találjuk. Kevés példája van az *é* : *i* szembenállásnak.

– Nincs olyan adatom, miszerint az *é* : *i* szembenállást feloldja egy *é* : *í ~ i* megfelelés-sor, ahogy a romániai határ túloldalán, a bihari-érmelléki részen MURÁDIN LÁSZLÓ találta (vö. i. m. 41, BÉLFENYÉR: *li*, *mi*, *seri* 'sörény', *törvi*, Nagyszalonta: *mi*és). A Sárréten több helyzetben megfigyelhető az *í ~ i* váltakozás, a nehezen megfogható félhosszú *i*-kre azonban nincs adat. Pedig a rövid *i*-k *í ~ i* váltakozásban jelentéskülönbséggel is előfordulnak (vö. *idés* 'szaharin' ~ *idés* 'édesanya, -m').

– A rövidülés olyan példái, amilyenekkel a határ másik oldalán toldalékokban találkozunk, nálunk ismeretlenek (vö. MÁRTON GYULÁNÁL, Tárkány: *ájjik*, *boldogújik*, *jűjjik ~ jűjjik*, *legyik*). Ugyanígy nincsenek meg az *ardit*, *savanyitnak*, *tanitnak*-típusú példák sem. Az *-ít* képzőé sem (vö. a kny.-i *í ~ nyj.-i í* azonosság

adatai között), az *ájjik*, *jöjjik* típusú igei alakok *i*-je sem rövidül meg. Az *i* más toldalékokban is következetesen *i*: *-/t/ik*; *-/j/ik* stb., *i* ~ *i* váltakozásban sem fordul elő.

– Azt mondhatjuk tehát, hogy régióinkban a *kny*.-i *é* az esetek többségében *é*: *i* megfelelésben és *i* ~ *i* váltakozásban érhető tetten, az *e* ~ *é*-t váltó tövűek másik csoportjában (*cibère* ~ *cibèrét*) csak elvétve találunk *i*-t, de hát ez, mint utaltam már rá, más eset.

A bomlás jelei a sárréti *i*-zésben

(A nyelvjárási jelenségek bomlása, illetve visszahúzódása)

„A nyelvjárási hangtani jelenségek bomlása és az alaki tájszavak visszaszorulása egyazon jelenség két, egymást föltételező megnyilvánulási formája” (vö. KISS JENŐ: MNyTK. 159: 21). Igaza van, a bomlás a visszahúzódás kezdete, az alaki tájszavak visszahúzódása pedig a folyamat része, amelyet sokféle szociológiai meghatározottság befolyásol. Itt a bomlás a még élő nyelvjárásban, tehát az idős helybeliek beszédében csupán egy-két adatscsoportban észlelhető.

a) Öt helyi nyelvjárás /Doboz, Dévaványa, Hosszúpályi, Nagyrábé, Sárrétudvari/ leírt vagy szalagon levő beszédrészleteiből azt vizsgáltam, hogy a Sárréten általánosan *i*-zõ / *i*-zhető morféma között milyen arányban találom *é*-zõ adatokat, tehát olyanokat, amelyekben *e* l l e n p é l d á n a k t e k i n t e k .

Azt tapasztaltam, hogy VÉGH JÓZSEF 1940-es évek elején gyűjtött népi elbeszéléseiben mindenkinél, minden helyzetben erős *i*-zéssel találkozunk. A nagyrábéi beszédrészletben csaknem százszázalékos az *i*-zés (26 *i*-zõ adat), a Hosszúpályiból való szövegrészletből 27 *i*-zõ szó és egy ilyen kettõsség került elő (*édesapám* ~ *idezs* gazdám). A dévaványai adatközlõ nyelvhasználatában (vö. NyjOlvK. 189–190) a beszédhelyzettõl függõ néhány eltérés mellett (*pénz* ~ *piszt*, *Béikísre*, *féirfi*, *kéirem széipen*, *néigy*) 20 *i*-zõ adat áll. (VÉGH dévaványai szö-

vegében nem jegyzett le kettõshangzókat.) Az atlaszadatok is erős *i*-zést mutatnak Dévaványán (vö. A magyar nyelvjárások atlasza. M-19: aprólik, *giri* ~ *giri* ^görény', *ilet*, *ízik*, *kockástíszta*, *kolompír*, *marikszédõü*, *nászníp*, *szája szile*, *szivanao*, *takarmářípa*, *vakarík*, *vendigék*, *vetill°õ*), de az *é* helyén ejtett kettõshangzóknak is több változatát találjuk benne (*é* ~ *ei* ~ *éi* ~ *éij*). A helyzet itt is motíválja egy-egy alakváltozat jelentkezését (vö. fentebb: *kéirem széipen*, *de*: – *Kír még? Kírek hát*. stb.).

A dobozi és sárrétudvari beszédfelvételek részletei a dévaványai tapasztalatokéihoz hasonlóak. A sárrétudvariból való szövegrészletben (vö. ZILAHY: BihMúzÉvk. 2001. 200–201) Szabó Márton, akkor 77 éves juhász beszédében erős és következetes *i*-zés mellett (16 *i*-zõ adat) öt *é*-zõ szóalak is előkerült (*átkézbzésék*, *egésségüggyi*, *édesapám*, *élet*, *régi*). Elsõ látásra, a szociológiai mutatók ismerete nélkül ez kilóg az eddigiek közül. A 16 *i*-zõ példa és az öt *é*-zõ adat ellentmondása azonban oldódik, ha figyelembe vesszük, hogy Szabó Márton igényes ember volt munkájában, verselgetett, sokat olvasott és irodalmi körökkel tartott kapcsolatokat. *É*-zõ megbicsáklásait ezekre vezetem vissza. (A beszélgetés másik helyén *ésanyám*-nak mondta az édesanyját, azt pedig nem tudom elképzelni, hogy az *élet*-et más, hétköznapi helyzetben ne *ilet*-nek ejtette volna. Lásd még: „*ojan életsorba ílt...*” stb.)

A két utóbbi beszédfelvétel a VÉGH JÓZSEFÉNél is, a dévaványainál is (BALOGH LAJOS és HAJDÚ MIHÁLY munkája) késõbb, az 1980-as évek elején készült, és a két adatközlõ (dobozai és sárrétudvari) negyedszázzal ezelõtti beszédének *i*-zõ állapotát mutatja. Napjainkra a 15–60 év közöttiek nyelvállapotában sokat változott a helyzet: az *i*-zés a fiatalok beszédébõl kiveszett, a középkorúakéban pedig megbomlott és jelentõsen visszahúzódott. A fiatalok beszédében csak *é*-zõ „ellenpélda” van, tájszó sincs.

Az idõs emberek beszéde annyiban más, hogy a hangtani jelenségek, köztük az *i*-zés alig-alig megbomlottan hallhatóak körükben, a tájszóanyagból viszont alig maradt. Az elmúlt ötven

évben legalább három társadalmi változás rostálta meg a földrajzi neveket és tájszavakat. A tájszavak fontos hányada csak alkalmilag, emlékezésekben kerül már elő. Körükben is jelentősen csökkent a tájszavak használata: elveszett, korszerűtlenné vált a denotátum, nem él a szó sem.

b) Megfigyeléseim és vizsgálataim azt mutatják, hogy az *i*-zés a sárréti nyelvjárásokban – az *e*-ző és *ë*-ző nyelvjáráscsoportokban egyaránt – a nyelvjárási beszédnek ma is erős jelensége. Másképpen szólva: a korábbi állapothoz képest a mai nyelvjárási *i*-zésben kis mértékű bomlás és erős megőrzés tapasztalható. Ellentétes tehát a tendencia, mint ami a szóhasználatban észlelhető, bemérhető. A kettős alakok *é*-ző formái például (vö. *ëggyetértis* ~ *ëggyetirtis*, *elëjbe* ~ *elibe* ~ *elëbe*, *enyím* ~ *enyim* ~ *enyém*, *érészte* ~ *ériszte*, *iszrevész* ~ *észrevész*, *gyíren* ~ *gyéren* ~ *gyérën*, *fík* ~ *fékező* stb.) a bomlás jelei és a köznyelv felé mutatnak.

A tapasztalható enyhe bomlás (az *i*-ző alakok visszaszorulása toldalékokban: *ëgyík* > *ëgyën*) ellenére sem mondhatjuk, hogy az *i*-zést olyan állapotban találtuk, amelyből a jelenség gyors pusztulására kellene gondolnunk. Az *i*-zés pusztulását – mivel minden helyzetben lényegében bomlatlanul csak a legidősebb emberek nyelvhasználatában van meg – a nyelvjárást eredetien beszélők elhalása hozza magával anélkül, hogy a köznyelv alapvetően megrendítette volna a jelenséget. A középső korosztály beszédében van ugyan *i*-zés, de ez már nem az igazi.

Leíró tanulmányban a bomlás erősségére utalnia kell a szerzőnek.

Í-ző góc-e a Sárrét-vidék?

Több helyen utaltam arra, hogy az atlaszadatok, a forrásjegyzékben szereplő munkák és saját gyűjtéseim-vizsgálataim azt erősítik, hogy a Sárrét-vidék erősen *i*-ző tájegység. Különböző

helyzetekbeli, nagyszámú példa tanúsága alapján mondom ezt. Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi állapot időben is, területileg is valaminek a része, évszázados előzménye van, ahogy az *i*-zés korábbi adatai is erre utalnak (vö. *III. A kutatás eredményeinek áttekintése – Nyelvjárástörténeti értékkü adatok a Sárrétről* című fejezet). A történeti vizsgálatok a jelenség keleti góccául a nyelvterület északkeleti részeit jelölik meg (vö. BENKŐ: *Nyjtört.* 89; PAPP L.: *NyjtörtStat.* 146–147; SZATHMÁRI: *Régi nyelvtanaink...* 138). A fenti munkák tanúsága szerint a jelenség egyik igazolt korai góca a magyar nyelvterület északkeleti része. A mai helyzet vizsgálata azt mutatja, hogy a folytatásra nézve is belátható BENKŐ megállapítása, miszerint „különösen előretört az *i*-zés – részben a hódoltságot követő telepítések nyomán – a Tiszántúlon” (vö. i. m. 90), aminek következménye, hogy a 20. századi vizsgálatok mai keleti gócként „Hajdú-Bihar, Szolnok és Békés megyét” tekintik (vö. IMRE: *MNNyR.* 95. 112). A romániai magyar nyelv atlasz adatai pedig azt mutatják, hogy tükrösen a határ romániai oldalán „a Fehér-Körös és a Kraszna közötti terület” is – benne a Fekete-Körös völgye (vö. MÁRTON GYULA: *MNyj.* X, 66) – ennek erősen és színesen *i*-ző része ma is (vö. MURÁDIN LÁSZLÓ: *NYIrK.* XXVIII, 35). (Korábban gyűjtött anyagban az Érmellékre nézve /Kiskereki, Éroroszi, Bihardiószeg/ vö. PAPP LÁSZLÓ: *MNny.* V, 60–63.)

A Sárrét *i*-zésének vizsgálata ma is arra az eredményre vezet, hogy itt minden helyzetben – *e*-ző és *ë*-ző nyelvjáráscsoportban – nagy az *i* fonéma gyakorisága. (Bontásban lásd az adattárakban.)

A nyelv atlasz jelenséglapjai és saját tájékozódásaim a hajdú-sági, bihari, békési nyelvjárásokban, valamint a Szolnok megyei nyelvjárásokkal közvetlen határos településeken (Püspökladány, Bucsa, Szerep, Dévaványa) talált gazdag, forrásértékű nyelvi anyag igazolja, hogy vidékünkön az *i*-k gyakoriságát és megterhelését alig csökkenteti egy-két, kis hatóerejű jelenség. Nem találunk olyan

rövidüléssel adatokat, mint a határ túloldalán gyűjtött, MÁRTONTÓL, MURÁDINTÓL bemutatott példák (vö. *tanitunk; ájji*). Vagyis az *í*-zés itt azért is erős, mert következetes. Belesimul a bihari, békési, hajdúsági (Derecske, Konyár, Pocsaj, Esztár, Kismarja) *í*-zésbe. Az egyik mai *í*-ző góc része.

Szövegmutatványok a Sárrét-vidék öt pontjáról (Békés, Biharnagybajom, Biharugra, Doboz, Sárrétudvari)

A szövegmutatványok öt település három történeti (Tö) és hét huszadik századi feldolgozás (nyelvjárási élő beszéd) részleteit tartalmazzák. Az özv. Fekete Sándornétól felvett anyag külön értéke, hogy terjedelmesebb a másik két történeti anyagnál, és a nevezett élő beszédéből írtam le. Azért soroltam be ide, mert az 1888-ban született idős asszony nyelvileg is a 19. század végén szocializálódott.

A beszédrészletek visszaigazolják az elemző részekben és az összefoglalásban leírt tapasztalatokat: a 18–19. és a 20. században is erős sárréti *í*-zés adattárunkkal is igazolt megállapításait.

B é k é s

18. század (Tö)

Hajdú Mihály

Adatok Békés város *í*-zésének történetéhez. In: Nyelvészeti és néprajzi közlemények. Orosháza, 2003. 198–199.

Végh József (gyűjt. és közlése)

Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944. Rákóciné (46–47, zárt *ë*-ző), A békési árvíz (Békés-Hatház, 49–50, nyílt *e*-ző).

B i h a r n a g y b a j o m

1827 (Tö)

Bertalan Szilágyi János bajomi pap

Bihar vármegyei Sárrét le-írása. Biharnagybajom, 1827 (részlet).

Végh József (gyűjt. és közlése)

Sárréti népmesék és népi elbeszélések. A bábaasszony jóslata és a zsidó ember. Debrecen, 1944. 134–135. (részlet).

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszéd felvétel. Biharnagybajom, 1996 (részlet).

B i h a r u g r a

Végh József (gyűjt. és közlése)

Sárréti népmesék és népi elbeszélések. A féltékeny ifjú és a kacér lány. Debrecen, 1944. 94–95.

Végh József: A disznóölésről. In: Hajdú Mihály – Kázmér Miklós: NyjOlvK. 1962. 248–250. (részlet).

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszéd felvétel. Biharugra, 2002 (részlet).

D o b o z

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszéd felvétel. Doboz, 1983 (részlet).

Komlói Mátyás

Nyelvjárási beszéd felvétel. Doboz, 1990 (részlet).

S á r r é t u d v a r i

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszéd felvétel. Sárrétudvari, 1988 (részlet).

B é k é s

Adatok Békés város *i*-zésének történetéhez. (részlet) (Tö).

In: HAJDÚ MIHÁLY: Válogatott tanulmányok. Budapest, 2003. 454.

A XIX. század *i*-ző névadatai hangsúlyos szótagban a következők. 1806: *Bires (Béres) Tóth István* (MOLNÁR 239), 1831: *Kéki (Kiki) Hajdú István* (i. m. 244), *Vikás Szabó János* (i. m. 250), 1835: *Miszáros Gergely* (HAJDÚ 22). Közülük csak a véka 'mérőeszköz' XX. századi ejtéséről nem volt eddig szó, de SZABÓ nyomán (288) ezt is *i*-zőnek kell ma is tartanunk. Hangsúlytalan helyzetű *i*-zést mutat az 1842-ből való *Borbi János esküt m k* < maga keze írása > (HAJDÚ 23) aláírás még akkor is, ha ezt áthúzta valaki (valószínűleg a jelen levő városi jegyző), s utána így írta újra: *Borbély János Eskütt* (uo.). A *borbély* szó a XX. században is *i*-ző és szótagzáró mássalhangzót vesztő volt: *börbí, borbíknak* 'borbélyoknak', *Börbí Gabri* (SZABÓ 284). E század első feléből már közszói adataink is vannak, s ezek megerősítik a tulajdonnevek tanulságait. 1820: *letíve* (HAJDÚ 19), 1941: *títet, tít, títel, títémény, tívőű-tíve* (SZABÓ 294). 1844: *Kintelenítetem* (HAJDÚ 23), 1941: *kíny, kínyne-kedve, kínyös, kínyelém, kítelen ~ kénytelen* (SZABÓ 278). E század elején még néhány képzőben is megvizsgálhatjuk az *i*-zést a békési népnyelvben. 1814: *tsákány élesítés* (HAJDÚ 16), *élesítés* (i. m. 17), 1844: *jelentéseim meg vannak írva* (i. m. 23), 1941: *kilís, bélis, hideglelés, lövés, kötés, csíplís, gyűlés, vetís, évis* stb. (SZABÓ 297). Majd pedig egy másik képzőben: 1814: *mind össze siggel* (HAJDÚ 17), 1941: *egíssíg, betekésíg, kössíg, szüksíg* stb. (SZABÓ 297). Az *-és* valamint *-ség* képzőalakok *i*-zése tehát – legalábbis a XIX. és a XX. század között – folyamatos, de az előzők alapján föltételezhetjük, hogy korábban is visszanyúlók, csak tulajdonnevekben ritkák lévén, nem lehetett rájuk megfelelő példát találni. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ellenpélda, *é*-ző forma sem fordult elő az összeírásokban, jóllehet a többi *i*-ző esetre meglehetősen sok *é*-vel írott névformát lehetett volna felsorolni. A XVIII. század végétől honoráciorok följegyzéseiben egyetlen *i*-ző alak sem található, és a XIX. század folyamán az eredeti népi írásokban is fokozatosan csökken a számuk, csak ritkábban használt vagy nyelvjárási szavakban fordulnak elő. Ki-

ejtésbeli használatuk azonban a XX. században is tart, s minden bizonnyal még jó ideig meg is marad.³

B é k é s

A békési árvíz

... ötéves ~~vóutam~~ és ~~akkör vóut~~a nagy árvíz. Ennél ém mint ötéves gyermek a szülejimmal együüt vettem ríszet, útyhogy ~~karófogva~~ vezettek ki. A harangozást ~~beszüntették~~, ~~kidobolták~~, hogy a kössíg lakossága ~~kíszújjó~~ fel ára, hotyha a harangot félreverik, akkor bejött a víz a kössigbe. Lápot csinájjanak, meg lehetősík szerint a bútorokat ~~farakásokra~~, ~~mek fákra rakják~~ fel az udvaronn. A mi udvarunkon is ~~vóut~~ körülbelül két öl farakás, hát a nagy lájtörját egyik vígihe, ára tettik a szülejink, a másik vígit peg, ~~vóut~~egy nagy epërfa, oszt ára kötöttik fel. Asztán a kössigbe azír nem törd be a víz, mér közbe Csaba alatt a Maróunál szakat ki a párt. Így osztán a városnak a Főüdvár felé eső ríszit öntötte a mostani, már ~~akkör~~ meglévőü főüdvári vonalon...

A juhokat ~~kihajtották~~. Az a terület ot pusztaság ~~vóut~~mind. Ami lakosság ~~vóut~~tanyágba, asz kimenekült mind. Ez a csöüsz, hogy ot maratt, ennek nem szabad ~~vóut~~ejönni, esz csóunakokon mentették ki. Aszt is tudom, hogy a felesíge, mek három jánya ~~vóut~~, amit a csóunagból kihosztak. Bútorokat, ~~sublóutot~~ odatették az ípülőü kőrgátra. Én csak örömmel nízstem, hogy a víz csobogot, mikor hajóusztak. Ém mint ötéves gyermek nem is tuttam értékelni a jelentősígít. Esz körülbelül, amint visszaemlíksem, két hóunapig jártam ki nízni a vizet. Akkor oszt elhírlett, hogy élszalattak a katonák, mér ~~vóutak~~ itten ulánusok. Élrendeltik úket.

Batizi Ferenc (60 éves)

Végh József (gyűjt. és közléteszi): Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944. 49–50. (részlet).

³ A szövegben található két név és rövidítés feloldása a következő: HAJDÚ 16, 19, 22, 23: HAJDÚ MIHÁLY: Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Békésről. Budapest, 1983; SZABÓ 278, 284, 294, 297; SZABÓ ISTVÁN: Az *i*-zés esetei a békési nép nyelvben. MNny. III, 275–304.

Békés község lakosságának zöme zárt *ë-ző* nyelvjárásban beszél. Azonban egy települési negyedében, Ibrányban és részben Hatházon nyílt *e-ző* nyelvjárásban beszél a lakosság.

Végh József

B i h a r n a g y b a j o m

Hangsúlyos helyzetben

rétre ~ *Rétre* 'a rétságbe', *Tsifi* (Cséfi) *puszta*, *gyíkinnyel*, *mogyoró gyikiny*, *Hati gyikiny*, *gyikiny készítés*, *Gyikinyiszövésnek*, *kive nádat*, *vircsének*

Hangsúlytalan helyzetben

Hati gyikiny, *mogyoró gyikiny*, *gyikiny készítés*, *gyíkinnyel*, *Gyikinyiszövésnek*

Toldalék előtt

elein, *Sárrétének* ~ *Sárrétinek*, *télire*

Toldalékban

gyikiny készítés, *Gyikinyiszövésnek*, *vizellet megrekedisbe*

Birtalan Szilágyi János bajomi pap

Bihar vármegyei Sárrét le-írása.

Biharnagybajom, Kézirat, 1827 (Tö).

A kevés számú adatot a kéziratból kigyűjtötte Zilahi Lajos.

Birtalan Szilágyi János református pap munkájára többen hivatkoznak (Kacska Zoltán, P. Szalay Emőke, Szűcs Sándor), de a lelkészről közelebbit nem tudunk. Elsősorban azt lenne fontos tudnunk róla, hogy bajomi születésű volt-e, valamint hogy mennyi ideig élt a településen. Lelkészként leírt *i-ző* szavainak bizonyító értékük van a Sárrét korai *i-zésére* nézve.

B i h a r n a g y b a j o m

Az ém bajō felőük-nem tudakozódtál?

Tudakozóúttam, kirájtajám. Mindkettőünek a gyökeri vā varázs-gyémánt, asztat keressik ki, osztá hajíccsák el, így osztán terem.

Mājd mikōr mán innen is mán távozott, az is ety százat katonaságot adot neki mindēféle kōüecsíggēl. Mos még mán elírtik a jánnak az apját, ide izs beköszönteg, de (csak) eléb maga. Mēkkérte az örek kiráj az ű baja felőük. Monta is, igenis it vā Szóúval osz akkōr mēglēt a nagy öröm az örek kirájnak. Mēk pedig az örek kiráj má felesígūl atta vóú nek, de hát tisztessígēs móúár vóú ez. Mēgmonta, hogy vóú mán nek, ha nem is hitēs. Minygyá hazaírnek most. Éggy és ety százat katonaság, mosmá három százat katonaság. Hát osztá haza is írt. Mindēnki csak a zsidóúho útasította, hogy at tuggya ellátni lovát, mindēnt. A zsidóú mēg örūlt, hoty kirájfi ez. Élkovártijosztatták űket, a katonákat is. Ű mēg oszt it kírt hejjet. Mēg is lét a öröm a zsidóúnak, mērt a Fáni jányának mēgparancsölták, hogy mindēfelekíppen ű szóúgájja ki az urat. Hát osztán úgy is vóú, űk mēk hālgatóúztak, lesēlkēttek, mikōr Fáni hoszta az énnivalóú. Ojan ājtóú vóú, ablak vóú rájta, ot lesēlkēttek. Mán osz Fánival annyira összeismērkēdēt, kogy gyúrūje is vóú. Pohár fenekire rakta, am mēg mēgismērtē. Ekkor osztán az öregeket hogy behítták a szülőüket, hát monygya osztán a zsidóú hoty huszonnígy óúába mejik a szērēncsēs vagy mejik a szērēncsētle. Mēgnízta az óúát: – Maj hóúap ijenkōr fogom mēgmondani.

Akkor osztám, mikōr mēgnízta az óúát, hoty hóúap ijenkor, két katonád beparancsölt, hoty fogják mēg az öreg zsidóú. Kötözük össze kezit, lábát, vigyík, lökjíg be a fāskamarába. Mēktōrtínt. Az osz másnap ugyanazon az óúám behozatta a zsidóú, előúdosztatta. Akkor osz mēgmondotta neki: Na tatám, ezēnn az óúán kötösztettem. Magának asz szerēncsētle, nekēm szērēncsēs. Égy vā. Ótán osz nagy lakodālmacs csináltak, ha az öregnek fájt is a keze mēg a lába.

Német Sándor (72)

Végh József (gyűjt. és közléteszi): Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Mese. Debrecen, 1944. 135. (részlet).

B i h a r u g r a

A féltékeny ifjú és a kacér lány

It törtint túllünk nem nagyom messzi, Okány és Madarász köszt, orosi érdeőbe. Az orosi gazdatisztnek a fíját hálva találták. Szívébe vaót éty teőr. És ha méktanálták, hírt attak az idésapjának; asz kimént, mégnízte a fíját és asz monta, hogy nem szabat hozzányúlni. Úgy vigyík szípen a szobájába, hogy a teőrt még ne sércsíki. Úgy is tettek. Asz kérte a fíjának az édesannya: Mit akarnak vele így?

Asz felelte a férje: Ity tuggyuk mek, ki vaót a fíja gyúlkossa. Úgy is tettek. Eleősször a cseléccsígét fēlszaólitották, hogy a fíjatal halot mellett vonújanak el minnyájá. Ez még is törtint. Asztán jaó baráttyajit, haragossajit, Madarásznek az összes lakossajit, Okánnak. Mékéő írtek él sēmmit. Nem tuthatták még. És ekkor elvonúlt mellette az édesannya, a tesvírhuğa. Akkor asz monta a fíjúnak az édesapja:

Praóbják még a kedvessit, ha el tudnák hívni, hogy élménne mellette. És sikerült is. Mikor bemént az ajtaón a lány, akkor monta még a fíjúnak az édesapja, hoty hoty tuggyák mek, ki lessz a tettes. Mēr ha búnos valaki, akkor a vír a teőr mellet pusít, ha pedig nem, mek sē moccan csak hogy azeleőt. De mikor a lány a fíjú szobájába lípēt, mégindúlt a vír písítani, annyira, hogy a teőrt is kívákta. Akkor monták: itt a tettes. Asz kérdésztík a lánytúl, hogy mír tette eszt. – Ű nem tette, hanem az beösméri, hogy a teőr az övé, nagyōszerelemes vaóđ bele és Ű nem tutta viszonozni. Ére a fíjatalembēr asz monta, nem bírja átílni, inkább elpusztíttya magát. Ére a lány asz monta:

It van a teőrom, aszt is odadom, ha eszt akarod. – Saját maga szúirta a szívibe a teőrt, nem é. Én csak annyit monthatok, hogy jáccottam a legínnyél, mint cica az egérél.

Csakugyan így lét még a tettes. Ez osz nagyop törvít a valla-tásnál.

Tar Lajosné Bagdi Ágnes (38)

Végh József (gyűjt. és közléteszi): Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944. A gyűjtés ideje 1942.

B i h a r u g r a

A disznóölésről (részletek)

Hát a disznóölis aZ, aho mégin kízúni kēl, még majnem jobban, mint az aratáshoZ. Mer az aratáshoz hozzá lehet kízúni éty pár óra hossza alatt is, de a disznóölisbē ... annak kell égy nap, míG hozzákízúlnk.

... most óltünk a múlt hétēn disznót, má nígy órakor fēnt vóutunk. A gyerekēők má nem engettek bennünket aludni, mek peiG, aluthattunk vóna, mer még nígy ... csak jou. mégvárni a disznóólist, míG mégvirrad, mert sötídbe csak nem úgy lehet sēmmins csē csináni ... Akkor, mikor kezd vērradni, mególik a disznout, szomszídokat szokták híni, abun nincsen monygyuk a családba két-három embēr, aki mek tuggya fogni. Mégóli a disznout. a hentēs ... akkor hotyha van ital, mégvárjuk míg mégdóglík, addig mégiszunk vagy éGGy kéíct kis pohár pálinkát, vagy abum bor van, bort ... a hentēs leginkább út szokot, hogy nem iszik sokat, mert akkor nem tuggya jó vígezni a dougát. Szonygya ('aszt mondja'), hogy Ű maj csak ha evígzi a dougát, asztán iszik. Akkor hozzáfogunk, visszük a szálmát, má van azír úgyis, hogy odakízúccsük már akkorra a szálmát, hogy āra sē légyēn gonD, akkor a disznout. a hentēs hasra fordíccsa, a nígy lábával kítá-massa ... a hátára szálmát tēs. S mēGnízi, hogy mērŰ fú a szél, az ellenkēző óudalát méggýúccsa, nehogy hírtelen vígigrobaggyon rajta a szalma.

Akkor legelőször is pēcsényének valóut szokott a hentēs szēdni, onnen abunnen könnyebben hozzájut, hogy nehod nagyom

mégéiçhëzzenek a vendígék, legelőbb is süi!) húst szoktak odatënni sütni. Mikor mëksül a hús, mëgrëggelizik mindënk, utánna fognak osztán a nagy munkábo. A hentës is darabojja szijel aodalast, mindënt, kolbásznak való húst szëdi külön, toroskáposztának való hússal is igyekszik, mert aszt oda szokták tenni korán, hoGY mëkföüjön idejibe, mert csak idöü. kël neki... kívát ahun nagy a család, ot sok toroskáposztát kël föüzni.

... odatëszi a levesnek való húst is, és ëggy asszom föüz azután. Többi mëk csinájja a hürkának valóúú, beled dörzsöli ... egisz fënapokig ë kël kapërgatni mëg dörzsöni, mig az mëkfehëredik, az a barna bél, a disznó bele nem valami tiszta doloG. Mikor eZ mëg van tisztítva, akkorra ëkëszítik a hürkának valaot, töütelikët, szt akkor fognak hozzá a hürkát tóteni. Bürsajtot tóteni. Kor ('mikor') ezék mim mëgvannak, ëjön az este, akkor mëg összekerül a csaláttagnak az a ríse is, aki méG nappal nem vout.ottan, mert átajjába úsz szokot lenni, hotyhát a családot mëkhívja mindënk...

... vacsora utám fëltësznek az asztára ëty két tányír fánkot, osztán aki akar, hasznájja ('fogyasztja'). Akkor a gazda, hotyha vam bora, behozza a bört, akkor oszt beszélgetnek, ëkezdenek beszélgetni. Iszogatnak, beszélgetnek ëgyrő-másrú...

Gulyás Ferencné Rózsa Lujza (67)

Bíró István (38)

A magnófelvételt Végh József készítette 1962-ben.

Lejegyezte Kázmér Miklós 1973-ban.

B i h a r u g r a

Beszélgetés a 45 utáni évekről, az ugraiak életétől.

– Kezdje csak nyugodtan, ahogy megbeszéltük!

Hát én az ötödik rëncërt írëm mëg. De őszintën megmondom, ijen gazembër vilák mëg nem vót. Ez biztos. Ebbe az évbe többet

idegëskëttëm, mint húsz évvel ezelött. Ugyi jött ott annak idejin, hogy napféljöttül naplëmëntik këllöd dóugozni. Mindëgy, hogy öt kilomëtërre, ot këllött lenni, naplëmëntig dógozni këllött. Akkor oszt jött negyvenkettöbe a nímet, úty hitták, hogy Jürcek-rencër. És akkor jött hogy húsz fillërës órabír lett. Tizenkettöd dóugozott, ebbül vót ëty fél rëggeli, ëgy óra ebíd, ëty fél óra uzsonna. De amikor ez ëljött, akkor víge vóúú addig naplëmënt vót. Továbëmënt ez a rencër, utánna jött a nímet világ, ott is vót ëtykis mëkszorítás, mëg aszt is ël lehetët fogadni, mër az a húsz fillër, amit akkor kapott. Ègy litër kocsizsbor tizennyóc fillërér vót. Ègy napi napszámír kapott ëgy bakkancsot, ojat, hoty két évig nem nyüü el. Nem ártott annak a víz, mëg ojan vót, hogy agyon lehetët a kutját vele ütni...

Igenám, de akkor jött a váltásrencër, az orosz invázió kövëtkëzött, az embërek akkor mán kesztek élígëdetlenëk lenni, és vót itt akkor ëggy intéző (Bertalan Ágnes közbészólása) egy ömfëjü buta ember vóúú... na és odajöttek hozzá az embërek, dógosztak a tanyába ... összebeszëltek ott, hajjátok, mënnyüink oda ja méltóságos úrho, ha nem változik a napszám, mëgyüink... Odamëntek, monták az intézőnek a bejelëntist hogy mi van... Ez mëg el kezdött ördítani, mint az örüü, elzavárta az embëreket...

Mikor a téjesz téma vóúú-ugyi ... szakszervezeti titkár vóúúam és nem akártam kolhoszt alakítani ott a dógozókkal, és aszt monták, ha të nem lípsz bele, akkor mink së. Teccik tudni mi vót akkor a sörja, behittak, mëgim behittak, fenýgettek, mellette ëty kicsit hadonásztak is ugyi. Tuggya fene, ël vóúúam keserëdve nagyon akkor, a felesígëm mindig ritt, asz montam a felesígëmnek, májd akkor sirass, mikor elvisznek.

– Mondjon valamit a falu mai életéról!

De most visszatërünk a majira. De akkor mëg ëggyet tudok mondaní magának, hetvenöttül nyócvanig, mindëgy hogy meddig il a níp, de ojan vilák többet a munkásságra nem vóúú, mint akkor. Mindëkinek mindë vót, csak ëgy vóúú-a baj, ëlszabadult a ló ... nem bëcsüü mëg

sénki semmit. Az úccán a kifliket tanálta a fal mellé hajingálva, lecsókolbász háromhatvan vót, felit megette, felit a kutya ette, tehát ijen világ vót.

Na most ugye jön a többi dolog ... a fijamnál vóu~~t~~-eggy ojan dolog, hogy ő ki nem álhatta a paraszti életét. Ha elméntüng dógozni, akkor fél kellett írni, hoty fijam dílbe itazs még a bikát, disznónak vizet tőccsél, máskípp útülle ordíthatott mindén. Az nem tutta ... maji napik sē ... Gyere fijam, níz még a disznót, ez a tijéd. Nem érdekélte. De viszont érdekélte a szakmája. Este mindenütt más-más ígők ígtek, mindík szērēlte még vitte, mindén.

Ráczi Imre (szül. Biharugrán, 69 éves)

A beszélgetés Biharugrán a Szabó Pál Emlékházban készült, ahol jelen volt és többször megszólalt Bertalan Ágnes író, Szabó Pál lánya.

A beszélgetést készítette Zilahi Lajos 2002. május 21-én.

D o b o z

– Rézi néném, hogy volt a multság a fiatal korában?

Bálosztunk mēk cuhársztunk. Házaknál vóu~~t~~-cuháré.

– Hány bál volt egy évben?

Az ördök tuggya aszt megmondani, hoty hány bál vóu~~t~~. Éi~~t~~ nagyon feledíkeny... Hát pünköskör vóu~~t~~, húsvítkör vóu~~t~~, így innepnapoko~~t~~ vóu~~t~~.

– Az uraságánál mikor cselédek voltak, mit dolgoztak?

Az én uram gépész vóu~~t~~. Hát az dóugozod géppel. Símvast is tutta csinálni, gőzekível szántott, ha szēcskásztak géppel szēcskásztak... Ű vóu~~t~~-a gépész. Hát mink még még a hásztáji munkát csináltuk. Ém még mēk sokat is csináltam. Odamēnt az intéző a gépházba az én uramho, hogy engeggye mēk hogy mēnnyek fél vasálni. Hát aszonta, megengedēm, de csak úty hogy réggel a gyerekek dóugát élvígezni

othon, még a jóuszág dóugát, mire a kanász dudál otho~~t~~lęgyen. Hát megengettik, jóu~~t~~-van, mēhetett. Élmēntem, a vóu~~t~~-a foglalkozásom, még az othoni dolog.

– A fizetése hogy volt?

Napszámot fizettek nekēm. Mēkfizettek írte.

– Akkor korona volt még?

A vóu~~t~~-még akkor. Még akkor a vóu~~t~~.

– Egy napszámól akkor mit lehetett venni? Cukrot, kenyeret.

Hát aszt nekem nem kellett venni, sē zsírt, sē szalonát, mēr vóu~~t~~ nekünk.

– Egy pár cipő mennyibe került akkor?

Ó, ety pár cipő akkor nem sogba került. Léhetet venni óu~~t~~óu~~t~~.

– Mégis, körülbelül?

Hát nyó tísz forint körül vóu~~t~~. Hát mán akkor oja~~t~~íz vóu~~t~~. A fizetise az én uramnak töb vóu~~t~~, mint a bírēseknek. Mēr nekünk megvóu~~t~~ két tehēartás, kéd bōrnyútartás éicves koráig, akkor vetemífoūdünk is vóu~~t~~-nekünk nígy lánc, kaptunk szászhúsz kive rőzsét eggy évre. Nekünk töb vóu~~t~~-a fizetisünk. Megvóu~~t~~-a megíphetisünk.

– Hány család volt?

Vóu~~t~~-nekēm hét. Mikor nőüttek az eggyig bírēs vóu~~t~~, ety kovácsmester vóu~~t~~. Mikor elérte aszt az időü~~t~~, félvettik hóu~~t~~aposnak. Kaptak ety hóu~~t~~-kukoricafődet.

– A cseléd gyerekeit az uraság alkalmazta?

Vóu~~t~~-az uradalomnak csūrhe hogy monygyam mán ... Mikor öregebbek léttek, hóu~~t~~aposok lettek. Nekünk megvóu~~t~~-a megíphetisünk, azír hoty soka~~t~~ vóu~~t~~unk. Vóu~~t~~-azokkal embēr is, csak úk a bōjtárok vóu~~t~~ak.

– Mikor kerültek ki az urasághoz?

Hát aszt nem tudom megmondani, hoty hámba. Három évig it laktunk ennél a háznál. Majt három év utám mēntünk ki Őzezsbe. Akkor ot vóu~~t~~unk ety pár évig, nem tudom biztosom mán két évig vagy meddig, mer élvittik katonának, behitták katonának. Osz ak-

kor éicm mēg, nekēm aszonták, mēnnyek össze mással ęty konyhá-
ra lakni. Adnak fél komęcncijót, hotyha ęlmęgyęk dőugozni. ęicnem
męgyęg dőugozni, a gyerekeimet nem hatyhatom, sę nem męgyęk
ęty konyhára sęnkiVEL. Akkor irtam az uramnak, hogy mi a kíván-
ság, hogy éicm mēnnyeg dőugozni... Nahát ęn eszt nem tészęm męg.
Męgirtam az uramnak, ęlkőtözök haza. Mer it męg Buktájék laktak
ebbe a házba. Mēr hogy ęlhaltak ipamék, mijęnk lętt a ház. Aszonta,
nagyo~jól csinálom, ha hazajövök. Jőjjen is haza, māj lęssz, ahogy
lęssz. ęljöttem haza, oszt itho~vóutam. Mikor hazakerült, akkor
Fűszęgbűl Jani nyugdíjas lętt, mer má~őreg vóutę. Akkor aszonták neki
itt a Bęlsősįgbe, a főgępész, hogy mēnnyęn ki Fűszęgbe lakni. Hát
aszonygya ęzęm męg gondokozok, hogy kimęgyęk-i. Mikor hazajött,
monta, hogy Fűszęgbe kék mēnni lakni. Mondom, ęn nem męgyęk,
csak úgy męgyęk, ha magam lęszęk ęty konyhán. ęn sęnkiVEL nem
mék ęty konyhára.

– Fele konyha a magáé, fele meg a másiké?

Nem, az enyim nem úgy vóutę, a bíręséké vóutę. Nekünk a viginél
vóutę-ęgy ojam magálakás, oszt mink aszt kaptuk ęl. Mindęgy, de
csak magam vóutam, ha ęty szoba vóutę-is. Hát mink így ęltünk az
uraságnál. Bíręsék hát avval nekünk ugyę, sęmmi közünk sę vóutę

– Mondja már Rézi néném, most vagy akkor volt jobb?

Nekēm most is jó, akkor is jóu~vóutę. Fijatal vóutam oszd bírtam
dőugozni mindęn, de mámma mék ki vagyok álva, mint ęty kutya, ha
többed dőugozok. Mám most alig birogo dőugozni.

őzv. Fekete Sándorné (Doboz, 1888)

A beszédfelvételt Komlósi Mátyás készítette 1990-ben.

D o b o z, 1983

Régi dolgokról, a falu fejlődéséről

Vóutę az a külön ęna kízítęt szék, fonalmosó szék, oszt akkor ott a

Körözs vizibe, hamulúggal fęlszēręlt ediny, abba mártották a fonalat,
oszt ęty sűjkölták kis fával ... ęty febrędętt, úgy mosták a vásznat is,
pokrócokat, nem vóutę-szönyeg. Vóutę-itt a kastįba, de...

Męg ęre is emlíkszék, mer nagyanyám avval mangorolta a ru-
hát, csak ehę tartozik męg ijen két-három centi vastag rúd, amire
ráhájították a ruhát, oszt akkor avval úgy dörzsölték, oszt kisimúlt,
hát az az asszősztte vászon... Vóutę az a boudba árúlt fonal, amit a
kendęrfonallal vegyítettek, tehát vegyes, abbűl vóutę a bűgatyva męg az
ingęk, hasonlő dőugok.

.....

Nekēm is jóu~vóutę-ęzelőt hęcminc ęvvel, nem azír mer a mostani
ręcęrrel nem vagyok męgeligędve, hát mék fijatal vóutam. Azír vóutę
jobb. Mer azír a mostanit nem lęhet ... eszt csak mék kéne bęcşűlni.
Sokan nem bęcşűlik. Hát ęrűl oszt nem sog beszíd van, ęrűl csak
tęnni kell, ennek męgőrzisirűl. Viggyük körömszakattájig.

– Beszéljen egy kicsit a közsęg változásáról, fejlődéséről!

Hát a kössík fejlődise, röviden... Közél ęzır ęves a telepűlis.
Azúta hát szinte ötven ęvenkint fęjlődik... Kilencszázba osztottak
ki területę, amit a gróftűl ęlvettek... majd a tizęnnįgyes háboruba
elesettek hozzátartozói, rokkantyaji kaptak. Osztán hát aműgy a
fejlődis... hát sokat fęjlődik, mēr korábban vęrtfalbűl vóutam a házak.
Mám męg vájugot sę vetnek, nem tuggyák mi ja vájugvetis.

ęn is kivetitem a házamnak magam. Itt is vetittik a cigányok is,
nagyba. Csak hát ők nem csináltak oja~joutę, mękkirtik az árát, de nem csi-
náltak oja~jó munkát. Mosmán haggyák, ötvenes fal ugyi, nem kęl nekēm
hősizetęlni, hogy meleg lęgyęn a ház, ötvenes főűtfal azír csak meleg.

Męg oszt mosmán haggyák fęl ęzeket a hagyományos rįgi tipusokat.
Ssokat fęjlődött, hát korábban, męg a hűszas ęvek elejın nem vóutę-jár-
da, dęszkajárda vóutę ije hasítot tőűtfábűl. Nem szęttik aszt fęl. Nem
szęttik aszt fęl, ot vóutę-mindįg, be vóutę-ípítve.

Itt ęre tęglajárda vóutę, házi tęglábűl csinált járda. Mellékűccáko~
męg nem mindęnűtt, csak a fęrgalmasab rįszęn pallődęszkábűl. Két

szál pallódészka vóut̃ egymás mellé tíve osztán azon jártak az emb̃er̃ek. Mosmán járda vam mindeniütt. Nincs ojan úcca Dobozon, hogy ñe l̃egỹen járda. Sok ojan úcca van, abun az eggyik ódalõszil̃es járda, a másik ódalom m̃ek kesk̃eny járda... Mos fojamadba van a Mátyás kiráj... úccának a kövesút ípitise. Felsőp hatósági hozzájárúlással. Hát l̃ez benne ety kis társadalmi munka is.

M̃egl̃accik a fel̃l̃od̃is. Különösen annak, aki nem il Dobozon.

Komlói Mátyás (1927)

A beszéd felvételt Zilahi Lajos készítette.

S á r r é t u d v a r i, 1988

Beszélgetés Nagy Imre sárrétudvari parasztköltőről

– Na én egynéhány szóval talán kiegészíttem az elhangzottakat, hogy ojan életsorba ílt, attúl kezdve hogy ű mán a húszas évegbe jóvába írsokált ṽerseket. Nem tudom, Déñezs barátom t̃e esetleg jobban emléksz̃el rá, tudot hogy ec̃c̃er kapott ű ij̃e Bronsz Tulipán kitüntetést itt a sárrétudvari kössíkházán atták át, hányba vóut̃-ez?

– Nem tudnám az évszámot.

– Húszas évegbe vóut̃ valamejik évbe, mikor Zsilkaji János vóut̃-ideki mint újsákszerkesztő, azoknak a lapjajiba küldözött ű be ṽerseket, ami még is jelent több esedbe a labba, nállam is van ety pár megörökítve, és tudom me én is r̃iszt ṽettem akkor itt ez̃en a gyűl̃is̃en, én még még aszt is hozzáfűzöm, megb̃isztak a lapoknak a toborzásával. És több előfizetót mivel szer̃eszt̃em, hát ety sz̃ekfűt kaptam ajándigba, gombjugba, műsz̃ekfűt. Na aszt akarom ebbül kihozni, hogy akkor mint munkatársnak akarták Nagy Imrét híni a szerkesztőségbe. De nem fogatta el hívatkozva az ű maga etysz̃erű puritán mivoltára, m̃ek talán beleszól̃t ebbe a sz̃egínysige is, de még az is, hogy ű csak nyóc iskolát vígz̃ett.

– Akkor nyilván csak hatot.

– Vagy m̃ek csak hatot, na nem is hatot, csak hat iskolát, hat iskolát. És még a házukho is l̃em̃entem, mer innét a szerkesztő úr többed magán, nem maga vóut̃-itt idekinn, többed maga vóut̃ak kinn, l̃em̃ent a házakho is. Hát neki az apja, Jakab bácsi, Nagy Jakabnak hitták, ij̃e b̃arkácsos emb̃er vóut̃-famunkába. Hátosztán csinált ety kanapét. Teccik ismerni?

– Igen, hogyne, persze.

– T̃ejjes̃en azonos vóut̃, mint ety szabájos asztalos munka, azon nem mondott āra s̃enki s̃emmi kifogást, hogy nem az. Csak Jakab bácsi feltette a szerkesztő úrnak a kérd̃ist, hogy hát beszélgetés közbe, hogy mán aszt tessik megmondani, hogy m̃ekcsináltam eszt a kanapét, mikor ír̃ek oda, hogy esztet befesthessem? Aszonta a szerkesztő, hogy hát mást tessik kérdezni Jakab bácsi, ēre nem tudok válaszolni.

– Melyik újság szerkesztője volt ő?

– A Magyar Falu.

– Maga hogy került kapcsolatba ezzel az újsággal?

– Úgy, hogy hát az én ézsanyám nagyon szeretett újságot olvasni. Asztán mink m̃ek közel szomsziccságba laktunk Imr̃éj̃ekh̃e. Asztá̃ töpször vóut̃am hozzá beszélgetni is, és ű próbált engemet benevelni a versírászba. Csak énnállam av vóut̃-a hiba, hogy én csak nyóc elemi iskolát vígeztem. Másképp írtam én is ety pár ṽers̃et, kűttem én be a szerkesztőségbe, de hát ugyi hogy monygyam, a h̃ejsírás szabájoknak nem felelt még, ez a valós. Jó tanuló vóut̃am én, de úgy gondoltam abba az időbe gyerk̃fűvel, hogy nyel̃tanra nincs nek̃em s̃emmi sz̃üksig̃em. Ennél fogva mámma is hijányzik az írásomból a szabáj, mámma is hijányzik.

Szabó Márton (Sárrétudvari, 1911)

A beszéd felvételt készítette és leírta Zilahi Lajos.

IV. IRODALOM

AZ Í-ZÉSEL FOGLALKOZÓ TANULMÁNYOK, ÖSSZEFOGLALÓ MUNKÁK⁴

- ARANY JÁNOS: *Az é-t í-re váltó nyelvjárásról. ÖM. X, 313–324.*
- BOLLA KÁLMÁN: A zárt í-zés esetei a gércei népnyelvben. *Nyr.* 84: 83–96.
- DEME LÁSZLÓ: A magyar nyelvjárások néhány kérdése. *NyudÉrt.* 3. Budapest, 1953
- FEKETE PÉTER: Az í-zés esetei Tiszaszőlős nyelvjárásában. *Nyr.* 107: 182–190.
- FŰR ISTVÁN: *Az í-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban.* Szeged, 1930
- HEGEDŰS ATTILA: *A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: Kiss Jenő (szerk.): MDial. 334–338. Budapest, 2001*
- HORVÁTH KATALIN: A zárt í-zés jelenségéről a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán (szerk.): *DialSzimp. III.* Szombathely, 1998. 262.
- IMRE SAMU: *Az é hangok állapota a felsőőri nép nyelvében. MNny. III, 115–129.*
- IMRE SAMU: *A mai magyar nyelvjárások rendszere. Budapest, 1971. (Hosszúpályi)*
- JÓNÁS FRIGYES: Vashosszúfalu nyelvének zárt í-zése Jánosfalva zárt í-zésének mérlegén. *MNy. LXXVI, 356–361.*

⁴ A dőlt betűvel szedett tételek sárréti feldolgozások.

- KÁROLYI MARGIT: Adalékok az *i*-zéshez Hajdúhadháztól. *Nyr.* 112: 348–354.
- KISS JENŐ: Az *i*-zés állapota a rábaközi Mihályiban. *Nyr.* 90: 76–80.
- KISS JENŐ (szerk.): Magyar dialektológia. Budapest, 2001
- MÁRTON GYULA: Adatok a zárt *i*-zés állapotához Csík és Gyergyó nyelvújásában. *MNyj.* XV: 41–50.
- MÁRTON GYULA: Az *i*-zés állapota a Fekete-Körös völgyében. *MNyj.* X, 63–83.
- MURÁDIN LÁSZLÓ: A zárt *i*/~*i*/-zés erdélyi elterjedtsége. *NyIrK.* XXVIII, 33–54.
- PAPP LÁSZLÓ: *A hosszúpályi népnyelv í és é hangjai.* *MNny.* V, 23–39
- PAPP LÁSZLÓ: *Nyelvújástörténet és nyelvi statisztika.* Budapest, 1963
- SULÁN BÉLA: Az *i*-zés kérdéséhez. *MNny.* V, 11–22.
- SULÁN BÉLA: Szempontok az *i*-zés vizsgálatához. *MNyj.* I, 3–33.
- SZABÓ GÉZA: Szempontok az *e*-zés vizsgálatához. In: *Hajdú Mihály (szerk.): NytudDolg. 5.* Budapest, 1971
- SZABÓ ISTVÁN: Az *i*-zés esetei a békési nép nyelvén. *MNny.* III, 275–304.
- SZABÓ T. ATTILA: Az *i*-zés állapota a bábonyi népnyelvben. *ErdMúz.* XLVIII, 342–344.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Három *i*-zõ nyelvújás összehasonlítása. *MNny.* VI, 127–131.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Az *i* hang állapota Kisújszállás nyelvújásában. In: *Bárczi Géza – Benkő Loránd (szerk.): Pais-Eml.* Budapest, 1956. 472–479.
- TEISZLER PÁL: A Nagykároly környéki nyelvújás magánhangzó rendszere. Bukarest, 1973
- VÉGH JÓZSEF: *A békési nyelvújás.* In: *Dankó Imre (szerk.): Békés néprajza.* Békés, 1983
- VÉGH JÓZSEF: *A felső nyelvállású hosszú magánhangzók a békési nyelvújásban.* Debrecen, 1939
- VÉGH JÓZSEF (gyűjt. és közzéteszi): *Sárréti népmesék és népi elbeszélések.* Debrecen, 1944
- ZILAHY LAJOS: *Dobozi nyelvújási szövegek.* *MNyj.* XXVIII–XXIX, 177–186.
- ZILAHY LAJOS: *A hosszú magánhangzók állapota a dobozi nyelvújásban.* In: *Balogh Lajos (szerk.): A magyar nyelv táji változatai az 1980-as évek végén.* *Linguistica,* 19. Budapest, 1996
- ZILAHY LAJOS: *Az í fonéma gyakorisága a püspökladányi nyelvújásban.* *MNy.* XCII, 341–351.
- ZILAHY LAJOS: *Az í-zés állapota (bomlása) a mai nyelvújási beszédben (Püspökladány, Szerep).* *Nyr.* 110: 97–109.
- ZILAHY LAJOS: *Nyelvújástörténeti adatok a Sárrétről (A sárréti falvak XIX. század eleji í-zéséből: Doboz, Füzesgyarmat, Körösladány, Köröstarcsa, Vésztő).* *MNy.* LXXIX, 211–217.
- ZILAHY LAJOS: *A Sárrét-kutatás levéltári lehetőségeiről.* *BÉ.* 1981/3, 315–322.
- ZILAHY LAJOS: *A zárt í-zés esetei Püspökladány nyelvújásában.* In: *Hajdú Mihály (szerk.): NytudDolg. I.* Budapest, 1970

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARANY JÁNOS: Összes művei. Budapest, 1951–1982. X: 313–324, 559.
- B. LŐRINCZY ÉVA (főszerk.): Új Magyar Tájszótár. I–V. Budapest, 1979–2010
- BACHÁT LÁSZLÓ: Vizsgálódások Órimagyarósd nyelvében. In: Hoffmann István – Kis Tamás: Köszöntő könyv Nyirkos István 70. születésnapjára. Debrecen, 2003. MNy. XLI: 33.
- BALOGH LAJOS: A nyelvjárási monográfiák kérdéséhez. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán (szerk.): VEABÉrt. Veszprém, 1982. 51.
- BÁRCZI GÉZA: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1963
- BÁRCZI GÉZA (szerk.): Mutatvány a magyar nyelvátlasz próbagyűjtéseiből. Budapest, 1947
- BENKŐ LORÁND: Az élő nyelv területisége és szociolingvisztikája. In: Szabó Géza (szerk.): VEABÉrt. II. Dialektológiai szimpozion. Veszprém, 1990
- BENKŐ LORÁND (szerk.): A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései. Budapest, 1975. 141.
- BENKŐ LORÁND: Magyar nyelvjárástörténet. Budapest, 1957. 92–93.
- BENKŐ LORÁND: A nyelvjárási monográfiák. In: Szabó Géza (szerk.): Dialektológiai szimpozion. Szombathely, 1982
- BERTALAN SZILÁGYI JÁNOS: Bihar vármegyei Sárrét le-írása. Biharnagybajom, 1827. Kézirat. (OSzK)
- BÍRÓ FERENC: Körösladány helynevei. Eger, 1999
- BOLLA KÁLMÁN: A zárt *i*-zés esetei a gércei népnyelvben. Nyr. 84: 83–96.
- Csúry Bálint emlékére meghirdetett országos nyelvjárási gyűjtőpályázat kéziratok anyagai. KLTE NYIA, Debrecen, é. n.
- DANKÓ IMRE (szerk.): Bajomi Krónika. Biharnagybajom, 1973
- DEME LÁSZLÓ: A magyar nyelvjárások néhány kérdése. NytudÉrt. 3: 88.
- DEME LÁSZLÓ: Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái. Budapest, 1956
- DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU (szerk.): A magyar nyelvjárások atlasza. I–V. Budapest, 1968–2010
- DOROGI MÁRTON: Emlékiratok Lóherélő Nagy Sándortól. Püspök-ladány, é. n. NéprKözl. I., IV.
- Ecsedi István hagyatéka. Kéziratok néprajzi pályamunkák. Déri Múzeum Adattára, Debrecen, é. n.
- FEHÉR LAJOS: A Néprajzi Füzet jegyzetei, feljegyzései. Szeghalom, 1935–1936. Kézirat. (A család tulajdonában)
- FEKETE PÉTER: Az *i*-zés esetei Tiszaszőlős nyelvjárásában. Nyr. 107: 182–190.
- FODOR KATALIN: A magyar nyelvjárások a 20. század második felében. In: Kiss Jenő (szerk.): Magyar dialektológia. Budapest, 2001. 333.
- FŰR ISTVÁN: Az *i*-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged, 1930
- GACSÁRI ISTVÁN: Füzesgyarmati krónika. Füzesgyarmat, 1838. Bibliotheca Bekesiensis, 10.
- GÁLFFY MÓZES: Szempontok a nyelvjárási mondattanok összeállításához. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán (szerk.): VEABÉrt. Veszprém, 1982
- GRYNAEUS TAMÁS: Adatok a vésztői (Békés m.) nyelvjáráshoz. Kézirat. (A szerző tulajdonában)
- GUTTMANN MIKLÓS: Anyanyelv, dialektus, kétnyelvűség, oktatás. Szombathely, 2005
- GUTTMANN MIKLÓS – MOLNÁR ZOLTÁN (szerk.): Népi beszélgetések Vas megyéből. MNyTK. VII. Szombathely, 2006
- GYÖRFFY ISTVÁN: Nagykunági krónika. Karcag, 1928
- HAJDÚ MIHÁLY: Adatok Békés város *i*-zésének történetéhez. Nyelvészeti és néprajzi közlemények. Orosháza, 2003

HAJDÚ MIHÁLY: Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Békésről. Budapest, 1983

HAJDÚ MIHÁLY – KÁZMÉR MIKLÓS (szerk.): Magyar Nyelvjárási Olvasókönyv. Budapest, 1974

HÁZI ALBERT: Okányi tájszótár. Budapest, 1995

HEGEDŰS ATTILA: A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: Kiss Jenő (szerk.): MDial. Budapest, 2001. 394–338.

HERMAN OTTÓ: A magyar halászat könyve. Budapest, 1899

HERMAN OTTÓ: A magyar pásztorélet nyelvkinccse. Budapest, 1914

HÉTHY ZOLTÁN – MÓDY GYÖRGY (szerk.): A Bihari Múzeum Évkönyve. Berettyóújfalu, 1976–

HOFFMANN ISTVÁN – KIS TAMÁS (közzeírt): Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából. 1864. Debrecen, 1996

HORVÁTH KATALIN: A zárt *i*-zés jelenségéről a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán (szerk.): DialSzimp. III, 264. Szombathely, 1992

IMPLÓM JÓZSEF: Olvasókönyv Békés megye történetéhez. Békéscsaba, 1971

IMPLÓM JÓZSEF: Tájszógyűjtemény. Gyula, 1953

IMRE SAMU: Az *é* hangok állapota a felsőőri nép nyelvében. MNny. III, 115–129.

IMRE SAMU: A felsőőri nyelvjárás. NytudÉrt. 72: 17

Imre Samu magánlevele Zilahi Lajosnak. (Magántulajdon)

IMRE SAMU: A mai magyar nyelvjárások rendszere. I. Budapest, 1971. 95.

IMRE SAMU: Megfigyelések a magyar nyelvjárások változásáról. ÁNyT. VIII: 92.

IMRE SAMU: A területi nyelvváltozatok. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): A magyar nyelv rétegződése. Budapest, 1988. 68.

JAKAB LÁSZLÓ: Hallgatói gyűjtés. Zsáka, 1986. KLTE NYIA, Debrecen

JANKOVICH B. DÉNES (közzeírt): Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjteményében. Békéscsaba, 1983

JÓNÁS FRIGYES: Vashosszúfalú nyelvének zárt *i*-zése Jánosfalva zárt *i*-zésének mérlegén. MNy. LXXVI: 356–361.

JUHÁSZ DEZSŐ: A magyar nyelvjárások a 20. század második felében. In: Kiss Jenő (szerk.): MDial. Budapest, 2001

JUHÁSZ DEZSŐ: Nyelvjárásaink. In: Sipos Lajos (szerk.): A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. Budapest, 2002

JUHÁSZ DEZSŐ: A regionális nyelvhasználat és vizsgálata. In: Kiss Jenő (szerk.): MDial. Budapest, 2001. 228.

K. NAGY LAJOS: A szó élete a beszédben. Zsadány, 1960. Kézirat. (SárMúz.)

K. NAGY LAJOS: Zsadány népelete. Zsadány. 1994

K. NAGY SÁNDOR: Bihar-ország. I–II. Nagyvárad, 1885

KÁLMÁN BÉLA: A magyar nyelv földrajzi kutatások századunkban. Debrecen, 1990

KÁLMÁN BÉLA: Nyelvjárásaink. Budapest, 1966

KÁLNÁSI ÁRPÁD: Hallgatói gyűjtés. Bakonszeg, Furta, 1986. KLTE NYIA, Debrecen

KÁROLYI MARGIT: Adalékok az *i*-zéshez Hajdúhadházzal. Nyr. CIV: 348–354.

KECSKÉS GYULA: Püspökladány újkori története helyneveiben. Püspökladány, 1974

KISS JENŐ: Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondatánál. MNyTK. 164. Budapest, 1984

KISS JENŐ: Az *i*-zés állapota a rábaközi Mihályiban. Nyr. 90: 76–80.

KISS JENŐ (szerk.): Magyar dialektológia. Budapest, 2003

KISS JENŐ: A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. Budapest, 1990

KISS JENŐ: Mihályi tájszótár. Budapest, 1988

- KISS JENŐ: A nyelvjárási frazeológiai egységek vizsgálatáról. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): A magyar nyelv rétegződése. Budapest, 1988
- KISS JENŐ: Nyelvjárási tanulmányok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. Budapest, 1981
- KISS JENŐ: A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana. Budapest, 1982
- KISS JENŐ: Tájsszavak és tájszótárak – régi kérdéskör, új problémák. Nyr. 110: 94.
- KOMLÓSI MÁTYÁS: Nyelvjárási beszédfelvétel. Doboz, 1990
- KOVÁCS ÉVA: Nyelvjárásváltozatok Békés megyében. Békéscsaba, 1990
- KOVÁCS GYULA: A kis-sárréti nyelvjárás. Magyarhomorog (?), 1938. JATE NyTA, Szeged
- KRUPA ANDRÁS – SZABÓ FERENC (szerk.): Bibliotheca Bekesiensis. Békéscsaba, 1967–1990
- LOVASI DÉNES: Nyelvjárási beszédfelvételek. Sárrétudvari, 1987
- MÁRTON GYULA: Adatok a zárt *i*-zés állapotához Csík és Gyergyó nyelvjárásában. MNyj. XV: 41–50.
- MÁRTON GYULA: Az *i*-zés állapota a Fekete-Körös völgyében. MNyj. X: 63–83.
- MÁRTON LÁSZLÓ: A békési lótartás ismeretanyaga és szókincse. NéprKözl. X, 101–106.
- MOLNÁR AMBRUS: Kemecei Antal bakonszegi gazdálkodó kézirat naplója 1922. évről. h. n., é. n.
- MOLNÁR AMBRUS: Tanulmányok Nagyrábé történetéből. Püspök-ladány, 1985
- MURÁDIN LÁSZLÓ: A zárt *i~/i/-zés* erdélyi elterjedtsége. NyIrK. XXVIII: 33–54.
- NYÍRI ANTAL: Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok. Szeged, 2004
- OLÁH ANDOR: Fűbe-fába az orvosság! (Békés megyei népi orvoslás.) Szentendre–Békéscsaba, 1982
- OSVÁTH PÁL: Bihar vármegye Sárréti Járása Leírása. Nagyvárad, 1875
- P. MADAR ILONA: Sárrétudvari hiedelmek. NéprKözl. 1967/1–2.
- P. MADAR ILONA: Uradalmi cselédek Békés megyében. Békéscsaba, 1982
- PAPP JÁNOS – SZABÓ FERENC (szerk.): Békési Élet. Békéscsaba, 1966–1990
- PAPP LÁSZLÓ: Az észak-keleti nyelvjáróterület a XVI. században In: Bárczi Géza – Benkő Loránd (szerk.): Pais-Eml. Budapest, 1956
- PAPP LÁSZLÓ: A hosszúpályi népnyelv *i* és *é* hangjai. MNny. V: 23–39, 60–63. Debrecen, 1943–1946
- PAPP LÁSZLÓ: Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika. Budapest, 1963
- PESTY FRIGYES kézirat helynévtárából.
– HOFFMANN ISTVÁN – KIS TAMÁS (közéteszi): Bihar megye. Pest, 1864. Debrecen, 1996
– JANKOVICH B. DÉNES – HÉVVÍZI SÁNDOR (bevezette, jegyzetekkel ellátta és közléteszi): Békés megye. Pest, 1864. Békéscsaba, 1983
- Protocollumok (Doboz, Füzesgyarmat, Körösladány, Köröstarcsa, Vésztő). 1802
- RÁCZ SÁNDOR: Dobozi tájszavak. Budapest, 1988
- RIEGEL ZOLTÁN: Sárréti leveledzések. Szeghalom, 1909
- SÁNDOR MIHÁLYNÉ: A hagyományos gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse Berettyóújfaluban. Berettyóújfaló, 1963. Kézirat. (EthnAt. Budapest)
- SULÁN BÉLA: Az *i*-zés kérdéséhez. MNny. V: 11–22.
- SULÁN BÉLA: Szempontok az *i*-zés vizsgálatához. MNyj. I: 3–33. Debrecen, é. n.
- SZABÓ GÉZA: Szempontok az *é*-zés vizsgálatához. In: Hajdú Mihály (szerk.): NytudDolg. 5. Budapest, 1971

- SZABÓ GÉZA: Szöveggyűjtemény a kabai juhászok nyelvéből. MNyj. II: 159–162.
- SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN (szerk.): Dialektológiai szimpozion. VEABÉrt. II. Szombathely, 1982
- SZABÓ ISTVÁN: Az *i*-zés esetei a békési nép nyelvében. MNny. III: 275–304.
- SZABÓ JÓZSEF: Magyarországi és jugoszláviai nyelvjárászigetek (Ártánd, Biharugra, Dévaványa, Doboz, Furta, Gáborján, Köröstarcsa, Okány adatai). Szeged, 1990
- SZABÓ JÓZSEF: A nagykovácsi nyelvjárás. Szekszárd, 1986. 41.
- SZABÓ PÁL: Isten malmai. Budapest, é. n.
- SZABÓ PÁL: Szülőföldem, Biharország. Budapest, é. n.
- SZABÓ T. ATTILA: Az *i*-zés állapota a bábonyi népnyelvben. ErdMúz. XLVIII: 342–344.
- SZABÓ T. ATTILA: Tallózás a múltban. Bukarest, 1985. 59.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Három *i*-zõ nyelvjárás összehasonlítása. MNny. VI: 27–31.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Az *i* hang állapota Kisújszállás nyelvjárásában. In: Bárczi Géza – Benkő Loránd (szerk.): Pais-Eml. Budapest, 1956. 472–479.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Nyelvészeti Tanulmányok. 11. Budapest, 1968
- A Szeghalmi Református Gimnázium Értesítője. Szeghalom, 1935–1936
- SZŰCS SÁNDOR: Régi magyar vízivilág. Budapest, 1977
- SZŰCS SÁNDOR: A régi Sárrét világa. Budapest, 1941
- TEISZLER PÁL: A Nagykároly környéki nyelvjárás magánhangzó rendszere. Bukarest, 1973
- UJVÁRY ZOLTÁN (szerk.): Biharnagybajom története és néprajza. Debrecen, 1992
- VARGA GYULA: A paraszti élet körvonalai a XVIII. század első felében egy protocollum tükrében (Kismarja, 1731–1733). BihMúzÉvk. VI–VII.
- VÁRKONYI IMRE: Büssüi tájszótár. 10. Budapest, 1988
- VÉGH JÓZSEF: A békési nyelvjárás. Békés, 1941
- VÉGH JÓZSEF: A békési nyelvjárás. In: Dankó Imre (szerk.): Békés város néprajza. Békés, 1983
- VÉGH JÓZSEF: A disznóölésről. NyjOlvK. 1962
- VÉGH JÓZSEF: A felső nyelvállású hosszú magánhangzók a békési nyelvjárásban. Debrecen, 1939
- VÉGH JÓZSEF: Nyelvjárás szövegfelvétel. Biharugra. NyjOlvK. 1962. 189–190.
- VÉGH JÓZSEF: Nyelvjárás szövegfelvétel. Hosszúpályi. NyjOlvK. 1974
- VÉGH JÓZSEF: Részlet a Hajdúságból. NyatlPr. VII. Budapest, 1947
- VÉGH JÓZSEF (gyűjt. és közzéteszi): Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944
- VISKI KÁROLY: A szalontai nép nyelvéből. NyrFüz. 69. Budapest, 1913
- ZILAHY LAJOS: Dobozi nyelvjárás szövegek. MNyj. XXVIII–XXIX. 177–186.
- ZILAHY LAJOS: A hosszú magánhangzók állapota a dobozi nyelvjárásban. In: Balogh Lajos (szerk.): A magyar nyelv táji változatai az 1980-as évek végén. Linguistica, 19. Budapest, 1996
- ZILAHY LAJOS: Az *i* fonéma gyakorisága a püspökladányi nyelvjárásban. MNy. XCII: 341–351.
- ZILAHY LAJOS: Az *i*-zés állapota (bomlása) a mai nyelvjárás beszédében (Püspökladány, Szerep). Nyr. 110: (1986) 97–109.
- ZILAHY LAJOS: Múlt századi *i*-zõ adatok az orosházi népnyelvből. MNy. LXIX: 507–511.
- ZILAHY LAJOS: Nyelvjárás beszédfelvétel. Biharnagybajom, 1996

- ZILAHY LAJOS: Nyelvjárási beszéd felvétel. Biharugra, 2002
- ZILAHY LAJOS: Nyelvjárási beszéd felvétel. Doboz, 1983
- ZILAHY LAJOS: Nyelvjárási beszéd felvétel. Sárrétudvari, 1988
- ZILAHY LAJOS: A nyelvjárásiok -lék képzős származékai. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): Kiss Jenő-Eml. Budapest, 2003. 579.
- ZILAHY LAJOS: Nyelvjárástörténeti adatok a Sárrétről (A sárréti falvak XIX. század eleji í-zéséből: Doboz, Füzesgyarmat, Körösladány, Köröstarcsa, Vésztő). MNy. LXXIX: 211–217
- ZILAHY LAJOS: Püspökladányi tájszótár. MNyTK. 214. Budapest, 2004
- ZILAHY LAJOS: A Sárrét-kutatás levéltári lehetőségeiről. BÉ. 1981/3, 315–322.
- ZILAHY LAJOS: A sárrétudvari nyelvjárási néhány sajátossága. BihMúzÉvk. VIII–IX. 2001
- ZILAHY LAJOS: Tájszavak és nem tájszavak a nyelvjárási atlasz szótlani lapjain. MNy. XXXV: 69.
- ZILAHY LAJOS: A zárt í-zés esetei Püspökladány nyelvjárásiában. In: Hajdú Mihály (szerk.): Nytud.Dolg. I. Budapest, 1970
- ZSUPOS ZOLTÁN: Esztár néprajza. Debrecen, 1987

V. FÜGGELÉK

A SÁRRÉTI TÁJSZÓTÁRHOZ FELDOLGOZOTT FORRÁSOK, NYELVJÁRÁSI BESZÉDFELVÉTELEK MUTATÓJA

- Deme László – Imre Samu (szerk.): A magyar nyelvjárási atlasza. I–V. Budapest, 1968–1976
- Ártánd Nyatl. (Kázmér Miklós) (1951)
- Bakonszeg Végh József (1944), Z. Horváth Piroska (1974), Kálnási Árpád (1986), Zilahi Lajos (1995)
- Békés Végh József (1939), Szabó István (1940), Varga Imre (1941), Végh József (1944), Durkó Antal (1953), Márton László (1963), P. Madar Ilona (1983), Bencsik János (1983), Márton László – Szilágyi Miklós (1983)
- Berekböszörmény Jakab László (1982), Zilahi Lajos (2001)
- Berettyóújfalu Teleky József (1913–1914), Ecsedi István hagyatéka (1931–1932), Ökrös István (1934), Sándor Mihályné (1963; 1982), Zilahi Lajos (1996)
- Biharnagybajom Végh József (1944), Szűcs A. Mária (1971), Kacska Zoltán (1992), Zilahi Lajos (1994; 1996)
- Bihartorda Végh József (1944)
- Biharugra Szabó Pál (1931; 1943; 1955), Vigh Zoltán (1933), Nyatl. (Keresztes Kálmán; Kálmán Béla) (1953), Tarr Ilona (1975), L. Sinkó Rozália (1987)
- Bojt Garaguly Gyula (1933)

Bucsa	Riegel Zoltán (1909)	Körösnagyharsány	Végh József (1944), L. Sinkó Rozália (1988), Zilahi Lajos (2001)
Csőkmő	Végh József (1944), Pintye József (1954)	Körösszakál	Végh József (1944), Tarsoly László (1986)
Darvas	Végh József (1944), Gara Judit (1986), Zilahi Lajos (1995)	Köröstarcsa	Nyatl. (Imre Samu) (1954), Zilahi Lajos (2004)
Derecske	Varga Lajos (1941), Végh József (1944)	Magyarhomorog	Tarsoly József (1941), Végh József (1944), Zilahi Lajos (1991)
Dévaványa	Vad Ferenc (1933), Végh József (1944), Nyatl. (Keresztes Kálmán; Kálmán Béla) (1953), Szabó Mátyás (1953), Bereczki Imre (1950; 1952; 1974; 1977; 1983)	Mezőpeterd	Nagy Jenő (1939)
Doboz	Gunda Béla (1935), Nyatl. (Végh József; Kálmán Béla) (1956), Szabó Géza (1971), Oláh Andor (1982), Rácz Sándor (1988), Zilahi Lajos (1989; 1996)	Monostorpályi	Eszik Mihály (1938), Bessenyei Lajos (1953)
Esztár	Zsúpos Zoltán (1987), Zilahi Lajos (1996)	Nagyrábé	Kiss István (1941), Végh József (1944), Zilahi Lajos (1995)
Földes	Kemecsei Antal (1922)	Nagyszalonta	Viski Károly (1913)
Furta	Végh József (1944), Nyatl. (Végh József; Kálmán Béla) (1953; 1955), Sebestyén Árpád (1958), Dankó Imre (1982), Kálnási Árpád (1986), Zilahi Lajos (1996)	Okány	Nyatl. (Végh József) (1953), Házi Albert (1993)
Füzesgyarmat	Végh József (1944), Molnár Ambrus (1974), L. Sinkó Rozália (1988), Borbíró Lajos (1991; 1992), Zilahi Lajos (1996)	Pocsaj	Nádasi Béla (1941), Bakó Elemér (1941), Zilahi Lajos (1992)
Gáborján	Nyatl. (Végh József) (1953), Zilahi Lajos (1996)	Püspökladány	Végh József (1947), Rettegi Istvánné (1959), Zilahi Lajos (1970), Hegedűs István (1971), Eszenyi Margit – Domokos Vilma – Rácz Margit – Tarsoly Erna (1974), Kecskés Gyula (1974), Zilahi Lajos (1996)
Gyoma	Hévízi Sándor (1977), Novák László (1977)	Sarkad	Komlósi Sándor (1940), Zilahi Lajos (2000)
Hosszúpályi	Papp László (1942), Nyatl. (Lőrincze Lajos; Végh József) (1950; 1956), Bessenyei Lajos (1953)	Sárrét	Gyórfy István (1921; 1928), Bessenyei Béla (1923), Ecsedi István (1931–1932), Fehér Lajos (1935), Fehér Gyula (1936), Kovács Gyula (1938), Csávás István (1941; 1989), Kacska Zoltán (1969), Eszenyi Margit – Domokos Vilma – Rácz Margit – Tarsoly Erna (1974), Szűcs Sándor (é. n.; 1977), Dankó Imre (1982), P. Madar Ilona (1982)
Kismarja	Varga Gyula (1963; 1991), Zilahi Lajos (1996)	Sárrétudvari	Zagyva Imre (1931; 1934), Végh József (1944), Nagy Gyula (1964), P. Madar Ilona (1965; 1967), Molnár László (1966; 1968), Zilahi Lajos (1987; 2001), Lovasi Dénes (1998)
Komádi	Végh József (1944), Molnár Balázs (1951; 1960), Petrányi Gyuláné (1960), Barátosi Lajos (1968), Zilahi Lajos (1996)	Szeghalom	Végh József (1944), Szabó Mátyás (1953), Koncz Sándorné (1985), Molnár Ambrus (1985), Pallaghy Szilvia (1988), Szarka Sándorné – Nagyné Hajdú Erzsébet (1991), Zilahi Lajos (1996)
Konyár	Ecsedi István (1931–1932), Szilágyi Róza (1943; 1951), Végh József (1944), Bakó Elemér (1947), Molnár Gyula (1968; 1969; 1976)		
Körösладány	Szatmári Gábor (1971), Nagy József (1975), Barna Brigitta (1994), Bíró Ferenc (1999)		

Szerep	Rácz Béla (1910), Végh József (1944), Nyatl. (Kázmér Miklós; Lőrincze Lajos) (1950), Zilahi Lajos (1983)
Tépe	Végh József (1944)
Újszalonta	Zilahi Lajos (2000)
Vértes	Végh József (1944; 1947)
Vésztő	Riegel Zoltán (1909), Kapás Géza (1934), Végh József (1944), Gryneaus Tamás (1950; 1965), Kiss Attila – Tóth Mária (1987), Zilahi Lajos (2001)
Zsadány	K. Nagy Lajos (1959; 1960; 1961), Dér Endre (1984)
Zsáka	Végh József (1944), Jakab László (1986), Zilahi Lajos (1996)

AZ ÚJABBAN FELDOLGOZOTT FORRÁSOK, NYELVJÁRÁSI BESZÉDFELVÉTELEK MUTATÓJA

Munkám forrása nagyobb részt a Sárréti tájszótár forrásanyaga. Itt most csak a tájszótár forrásjegyzékében nem szereplő, tehát később feldolgozott anyagok és később készített nyelvjárási beszédfelvételek jegyzékét adom meg. Ott kevés, rövid terjedelmű forrásban nincs *i-ző* adat, ezért a közel 230 forrás felsorolását nem tartom indokoltnak.

BÁRÁND

Barna Gábor: Adatok Báránd népköltészetéhez. In: Balassa Iván (szerk.): Báránd története és néprajza. Báránd, 1985
Nyelvjárási beszédfelvétel Juhos Imrével és Szőnyi Alberttal. Báránd, 2005. (Zilahi Lajos)

BIHARNAGYBAJOM

Nyelvjárási beszédfelvétel Mile Lajossal. Orosháza, 2005. (Zilahi Lajos)

BIHARUGRA

Zilahi Lajos (Bertalan Ágnessel): Helyzetkép a biharugrai tájszavak állapotáról. Nyr. 128: 166–179.
Nyelvjárási beszédfelvétel Rácz Imrével és Rózsa Dezsővel. Biharugra, 2004. (Zilahi Lajos)

CSÖKMŐ

Nyelvjárási beszédfelvétel Tóth Gyulával. Csökmő, 2006. (Zilahi Lajos)

DERECSKE

Lévai Béla: Derecske helynevei. In: Gazdag István (szerk.): Derecske története és néprajza. Debrecen, 1998
Nyelvjárási beszédfelvétel Arany Imrénével és Kovács Jánosnéval. Derecske, 2005. (Zilahi Lajos)

DÉVAVÁNYA

Nyelvjárási beszéd felvétel a Bereczki Imre Emlékházban. Dévaványa, 2007. (Zilahi Lajos)

KABA

Szabó Géza: Nyelvjárási szövegek Kabáról. MNyj. II, 159–162.
Papp Józsefné: Kabai tájszavak. Kaba, 1997. Kézirat

KOMÁDI

Hegedűs Lajos: Nyelvjárási beszéd felvételek. MNyj. I, 205–210.

KONYÁR

Szilágyi Róza: Nyelvjárási szövegek Konyárról. MNyj. I, 258–268.
Nyelvjárási beszéd felvétel. Konyár, 2007. november. (Zilahi Lajos)

KÖRÖSSZAKÁL

Nyelvjárási beszéd felvétel a görögkeleti parókián. Körösszakál, 2006.
(Zilahi Lajos)

KÖRÖSTARCSA

Banner János: Tarcsai halászok közt. Békéscsaba, 1923
Nyelvjárási beszéd felvétel az Idősek Klubjában. Köröstarcsa, 2005. (Zilahi Lajos)

SARKAD

Nyelvjárási beszéd felvétel Dobi Istvánnal. Sarkad, 2004. (Zilahi Lajos)

VÉRTES

Siteri Róbert: „Az Isten úgy teremtette...” (Történetek Hajzer János vértesi táltosról). BihMúzÉvk. VIII–IX. (2001) 113–138.

ZSÁKA

Cs. Szabó István: Adatok a zsákai juhászatról. BihMúzÉvk. VIII–IX. (2001) 21–36.

SÁRRÉT-VIDÉKI TÖRTÉNETI FORRÁSJEGYZÉK

Békés	Hajdú Mihály (18–19. század), Somlyai Gábor (1894)
Békés megye	Implom József (18–19. század), Zilahi Lajos (18–19. század)
Berettyóújfalu	Sándor Mihályné (1851–1878)
Biharnagybajom	Bertalan Szilágyi János (1827)
Doboz	Protocollumok (1822–1848) ⁵ , Fekete Sándorné (szül. 1888), Békési Istvánné (szül. 1895). Mindkettő magnetofonos beszéd felvétel anyaga (Zilahi Lajos)
Füzesgyarmat	Protocollumok (1800–1819), Molnár Ambrus (1799), Gacsári István (1838)
Kismarja	Varga Gyula (1731–1733)
Körösladány	Protocollumok (1822–1846), Bíró Ferenc (18–19. század)
Körösnagyharsány	Csomor János (1873)
Köröstarcsa	Protocollumok (1825–1844)
Nagyrabé	Molnár Ambrus (19. század eleje)
Nagyszalonta	Arany János: Az é-t í-re váltó tájszólásról. ÖM. XI, 556–564. (Az 1850-es évekből)
Sárrét	N. N. (18. század), Protocollumok (1768–1848), Szilágyi Miklós (1812), Pesty Frigyes (1864), Osváth Pál (1875), K. Nagy Sándor (1885)
Szeghalom	Molnár Ambrus (18–19. század)
Vésztő	Protocollumok (18. század vége – 19. század eleje)

⁵ A Békés Megyei Levéltárban (Gyula) lévő protocollumok í-ző adatait Zilahi Lajos gyűjtötte ki.

VI. RÖVIDÍTÉSEK

FÖLDRAJZI NEVEK

Á	= Ártánd
Bá	= Báránd
Bbö	= Berekböszörmény
Bnb	= Biharnagybajom
Bo	= Bojt
Bsz	= Bakonszeg
Bszm	= Berettyószentmárton
Btor	= Bihartorda
Bu	= Bucsa
Bú	= Berettyóújfalu
Bug	= Biharugra
Csö	= Csökmő
Da	= Darvas
De	= Derecske
Do	= Doboz
Dv	= Dévaványa
Esz	= Esztár
Fgy	= Füzesgyarmat
Fö	= Földes
Fu	= Furta
Gá	= Gáborján
Gyo	= Gyoma
Hp	= Hosszúpályi
Ka	= Kaba
Kl	= Körösladány

Km	= Kismarja
Knh	= Körösnagyharsány
Ko	= Komádi
Kony	= Konyár
K-S	= Kis-Sárrét
Ksza	= Körösszegapáti
Kszak	= Körösszakál
Kt	= Köröstarcsa
Mhom	= Magyarhomorog
Mp	= Monostorpályi
Mpet	= Mezőpeterd
Nr	= Nagyrábé
N-S	= Nagy-Sárrét
Nsz	= Nagyszalonta
O	= Okány
Pl	= Püspökladány
Po	= Pocsaj
Sa	= Sarkad
Sá	= Sárrét
Su	= Sárrétudvari
Sze	= Szerep
Szegh	= Szeghalom
Té	= Tépe
Úsz	= Újszalonta
Vé	= Vésztő
Vér	= Vértes
Zsa	= Zsadány
Zsá	= Zsáka

INTÉZMÉNYEK, LELŐHELYEK, KIADVÁNYOK

ÁNyT.	= Általános Nyelvészeti Tanulmányok, Budapest
BajKrón.	= Bajomi Krónika, Biharnagybajom
BDF	= Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely
BÉ.	= Békési Élet, Békéscsaba
BiblBek.	= Bibliotheca Bekesiensis, Békéscsaba
BihMúzÉvk.	= A Bihari Múzeum Évkönyve, Berettyóújfalu
BMLev.	= Békés Megyei Levéltár, Gyula
BMMK.	= A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
BnbTört.	= Biharnagybajom története, Biharnagybajom
BüTsz.	= Várkonyi Imre (írta): Büssüi tájszótár. Budapest
DialSzimp. II.	= Dialektológiai Szimpozion. Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. II. Veszprém, 1990
DialSzimp. III.	= Dialektológiai Szimpozion. Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. III. Szombathely, 1998
DMA.	= Déri Múzeum Adattára, Debrecen
DMÉvk.	= Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
EA.	= Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára, Budapest
ELTE	= Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
ErdMúz.	= Erdélyi Múzeum, Marosvásárhely
EszNépr.	= Esztár néprajza, Debrecen
Ethn.	= Ethnographia, Budapest
EthnAt.	= lásd EA.
FőNyj.	= Imre Samu: A felsőőri nyelvjárás. Nyelvtudományi Értekezések, 72. (Budapest, 1971)
JATE	= József Attila Tudományegyetem, Szeged
JATENyTA	= JATE Nyelvtudományi Intézetének Adattára, Szeged
JMMúz.	= Jantyik Mátyás Múzeum, Békés
KFMúz.	= Karacs Ferenc Múzeum, Püspökladány
Kiss Jenő-empl.	= Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Budapest, 2003
KlHelyn.	= Körösladány helynevei, Eger

KLTE	= Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen	NyatlElm.	= A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszer-tani kérdései. Budapest, 1975
KLTE Ekt.	= KLTE Egyetemi Könyvtár, Debrecen	NyatlFunkc.	= Deme László: Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái. Budapest, 1956
KLTE NyIA	= KLTE Nyelvtudományi Intézetének Adattára, Debrecen	NyatlPr.	= Bárczi Géza (szerk.): Mutatvány a magyar nyelv-atlasz próbagyűjtéséből. Budapest, 1947
Linguist.	= Linguistica. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének periodikája, Budapest	NyIrK.	= Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Kolozsvár
MDial.	= Kiss Jenő (szerk.): Magyar dialektológia. Budapest, 2003	Nyjaink.	= Juhász Dezső: Nyelvjárásaink. In: A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. Budapest, 2002
MihNyjVált.	= Kiss Jenő: A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. (MNyTK.) Budapest, 1990	NyjKérd.	= Deme László: A magyar nyelvjárások néhány kérdése. NytudÉrt. 3. (Budapest, 1953)
MihTsz.	= Kiss Jenő: Mihályi tájszótár. Budapest, 1988	NyjOlvK.	= Hajdú Mihály – Kázmér Miklós: Magyar nyelvjárasi olvasókönyv. Budapest, 1974
MMM	= Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba	NyjTört.	= Benkő Loránd: Magyar nyelvjárástörténet. Budapest, 1957
MMNyjR.	= Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Budapest, 1971	NyjtörtStat.	= Papp László: Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika. Budapest, 1963
MMNyR.	= Tompa József (szerk.): A mai magyar nyelv rendszere. Budapest, 1961	Nyr.	= Magyar Nyelvőr. Pest, 1872
MNny.	= Magyar Népnyelv, Debrecen	NyrFüz.	= Nyelvőr Füzetek, Budapest
MNy.	= Magyar Nyelv, Budapest	NytudDolg.	= Nyelvtudományi Dolgozatok, Budapest
MNyÉletr.	= Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1963	NytudÉrt.	= Nyelvtudományi Értekezések, Budapest
MNyj.	= Magyar Nyelvjárások, Debrecen	OkTsz.	= Házi Albert: Okányi tájszótár. Budapest, 1995
MNyRétegz.	= A magyar nyelv rétegződése. Budapest, 1988	OSzK	= Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest
MNyTK.	= A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, Budapest	OTKA	= MTA Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok, Budapest
MTA	= Magyar Tudományos Akadémia, Budapest	ÖM.	= (Arany János) Összes Művei. Budapest, 1951–1982
MTSz.	= Szinnyei József: Magyar tájszótár. Budapest, 1901	Pais-Eml.	= Bárczi Géza – Benkő Loránd (szerk.): Emlékkönyv Pais Dezső 70. születésnapjára. Budapest, 1956
NéNy.	= Népünk és Nyelvünk. Szeged, 1929–1939	PlTsz.	= Püspökladányi tájszótár, Budapest, 2004
NéprÉrt.	= Néprajzi Értesítő, Budapest	Prot.	= Protocollumok (Doboz, Füzesgyarmat, Körösladány, Köröstarcsa, Vésztő). 1802–
NéprKözl.	= Néprajzi Közlemények, Budapest	SárFüz.	= Sárréti Füzetek, Szeghalom
NkMNyR.	= Teiszler Pál: A Nagykároly környéki nyelvjárás magánhangzó rendszere. Bukarest, 1973	SárÍr.	= Sárréti Írások, Szeghalom
NkNyj.	= Szabó József: A nagykovácsi nyelvjárás. Szekszárd, 1986		
Nyatl.	= A magyar nyelvjárások atlasza, Budapest		

SárMúz.	= Sárréti Múzeum, Szeghalom
SárNépm.	= Végh József (gyűjt., közléteszi): Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944
SzhGÉrt.	= A Szeghalmi Református Gimnázium Értesítője, Szeghalom
ÚMTsz.	= Lőrinczy Éva, B. (főszerk.): Új magyar tájszótár. I–V. Budapest, 1979–2010
VEABÉrt.	= Az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. lásd DialSzimp.

EGYÉB JELEK ÉS RÖVIDÍTÉSEK

Bp.	= Budapest
csn.	= családnév
durv	= durva
é. n.	= év nélkül
e. sz.	= egyes szám
fn	= főnév
h. n.	= hely nélkül
hn	= helynév
hsz	= határozószó
i	= ige
ign.	= igenév
i. h.	= idézett helyen
ill.	= illetve
i. m.	= idézett mű
kat	= katolikus
kny.	= köznyelv
m.	= megye
mn	= melléknév
N. N.	= név nélkül
nyj.	= nyelvjárás
ö.	= összetétel
ÖM.	= összes művei
özv.	= özvegy
pejor	= pejoratív
rag. név	= ragadványnév
rag. nm.	= ragozott névmás
ref	= református
szem. n.	= személynév
szül.	= született
tbsz.	= többes szám
Tö	= történetinek minősíthető adat

tréf	= tréfás
uo.	= ugyanott
uó	= ugyanő
vö.	= vesd össze!
Z. L.	= Zilahi Lajos

TARTALOM

I. BEVEZETÉS	7
Elméleti-módszertani kérdések	7
A nyelvjárási monográfiák problematikája	7
Az <i>i</i> -zés mint szinkrón nyelvjárási jelenség	8
Előzmények, eredmények az <i>i</i> -zés kutatásában	11
A korábbi vizsgálatok áttekintése	11
Szempontok az <i>i</i> -zés vizsgálatához	15
Az <i>i</i> -ző nyelvjárási régiók, az <i>i</i> -zés gócai	23
A sárréti kutatópontok jegyzéke	25
A sárréti nyelvjárási kutatások helyzetéről	28
II. AZ <i>Í</i> -ZÉS VIZSGÁLATA	33
Az <i>i(i)</i> -k gyakoriságát növelő megfelelések a sárréti nyelvjárásokban	33
A köznyelvi <i>i</i> : nyelvjárási <i>i</i> azonosságának adatai a Sárréten	33
A köznyelvi <i>i</i> nyelvjárási <i>i</i> azonosság sárréti adattára	36
Hangsúlyos helyzetben	36
Hangsúlytalan helyzetben	38
A köznyelvi <i>i</i> nyelvjárási nyúlásának sárréti példái	40
Az <i>i</i> > <i>i</i> nyúlás sárréti adatai	44
Hangsúlyos helyzetben	44
Hangsúlytalan helyzetben	45
Az <i>i</i> fonéma tájszavakban	45
A hosszú <i>i</i> fonéma tájszavakban (adattár)	48
Hangsúlyos helyzetben	48
Hangsúlytalan helyzetben	50
III. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK ÁTTEKINTÉSE	55
A zárt <i>i</i> -zés sárréti adattára	55
A zárt <i>i</i> -zés prefixumokban	55
Adattár	55
Zárt <i>i</i> -zés alapszavakban és összetételekben	56
Zárt <i>i</i> -zés hangsúlyos helyzetben	56
Adattár	58

A zárt <i>i</i> -zés hangsúlytalan helyzetben.....	65	III/2.	114
Adattár	67	A köznyelvi <i>e/ë</i> : nyelvjárási <i>i ~ í</i> megfelelés és váltakozás	
Zárt <i>i</i> -zés toldalékokban.....	78	sárréti adatai (A zárt <i>i</i> -zés a vidéken)	114
<i>Í</i> -zés igékhez járuló toldalékokban	82	Adattár	116
<i>Í</i> -zés névszóképzőkben	85	Hangsúlyos helyzetben.....	116
<i>Í</i> -zés névszókhoz járuló ragokban	89	Hangsúlytalan helyzetben	117
Nyelvjárástörténeti értékű adatok a Sárrétről.....	91	Az <i>-e</i> kérdőszócska <i>i</i> -zű alakváltozatai (<i>i ~ í</i>).....	118
18–19. századi zárt <i>i</i> -zű sárréti adatok	95	Adattár	118
Hangsúlyos helyzetben.....	95	III/3.	120
Hangsúlytalan helyzetben	96	A kutatás eredményeinek áttekintése.....	120
<i>Í</i> -zés toldalékok előtt relatív szóvégen / <i>é>í~i</i> /.....	97	A vizsgálat fontosabb tapasztalatai.....	120
Zárt <i>i</i> -zés szuffixumokban	97	Mit vizsgáljunk?	125
III/1.	99	Jelenségvizsgálat – hogyan?	129
Az <i>é : í</i> megfelelés és a mai <i>í ~ i</i> váltakozás szórványos esetei.....	99	Néhány kiemelés röviden	134
Az <i>é : í</i> megfelelés és <i>í ~ i</i> váltakozás különböző		Meggözelítések az <i>i</i> -zés vizsgálatára.....	134
helyzetekbeli adatai.....	99	Források, módszerek, problémák.....	136
A zártabbá vált <i>é : í</i> és mai <i>í ~ i</i> váltakozásának esetei		Zártabbá vált <i>i</i> -k <i>í ~ i</i> váltakozásban	137
alapszavakban és összetételekben.....	103	A bomlás jelei a sárréti <i>i</i> -zésben	
Hangsúlyos helyzetben.....	103	(A nyelvjárási jelenségek bomlása, illetve visszahúzódása)....	138
Hangsúlytalan helyzetben	104	<i>Í</i> -zű góc-e a Sárrét-vidék?	140
Köznyelvi <i>é : í</i> nyelvjárási <i>i</i> megfelelés és <i>í ~ i</i> váltakozás		Szövegmutatványok a Sárrét-vidék öt pontjáról	
abszolút tövekben toldalékok előtt.....	105	(Békés, Biharnagybajom, Biharugra, Doboz, Sárrétudvari)	142
Az <i>é : í</i> megfelelés az <i>e ~ é</i> -t váltó abszolút tövekben		IV. IRODALOM	159
toldalékok előtt	107	Az <i>i</i> -zéssel foglalkozó tanulmányok, összefoglaló munkák.....	159
Adattár	107	Felhasznált irodalom	162
Az <i>é : í</i> megfelelés és <i>í ~ i</i> váltakozás relatív tövekben		V. FÜGGELÉK	171
toldalék előtt	107	A Sárréti tájszótárhoz feldolgozott források, nyelvjárási	
Adattár	108	beszédfelvételek mutatója	171
Köznyelvi <i>e(ej) ~ é</i> : nyelvjárási <i>i</i> megfelelésben és		Az újabban feldolgozott források, nyelvjárási beszédfelvételek mutatója	175
<i>í ~ i</i> váltakozásban.....	111	Sárrét-vidéki történeti forrásjegyzék	177
Hangkapcsolat ~ nyelvjárási <i>i</i> váltakozás tőszavakban.....	111		
Köznyelvi <i>é : í</i> nyelvjárási <i>i</i> megfelelésben.....	112		
Más magánhangzók, illetve hangkapcsolatok helyén			
jelentkező <i>i</i> -k.....	112		

VI. RÖVIDÍTÉSEK	179
Földrajzi nevek	179
Intézmények, lelőhelyek, kiadványok.....	181
Egyéb jelek és rövidítések	185

A kiadvány megjelenését támogatta:

Békés Megye
Önkormányzata

Békés Megyei
Jókai Színház

Kolorprint Kft.

Készült az OTKA támogatásával (K-46872)

Médiapartnerek:

Csaba Rádió

Békés Megyei Hírlap

Csaba TV

Kiadványterv: N. Varga Éva

A borító technikai kivitelezője: Timkó Bíbor

Technikai munkatárs: Zilahi Tibor

Nyomdai előkészítés, tördelés, nyomtatás: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Felelős vezető: Petényi György, Knyihár János

